

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA ILMIY TADQIQOTLAR:

DAVRIY ANJUMANLAR

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

ZIGMUND FREYD
(1856-1939)

Mening dunyom befarqlik
ummonida suzib yuruvchi
kichik og'riq oroli!

2022

MAY

№40

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.1, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.taqqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
7-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-7**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-7**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 40-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 май 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 89 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги ҳузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Ҳамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг ҳаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ
ТАДҚИҚОТЛАР

1. Bobomurodova Vasila Ravshanovna “SINTAKSIS” BO’LIMINI BOSHQA BO’LIMLAR BILAN ALOQADORLIKDA O’QITISH METODIKASI	8
2. Egamberganova Gulondom O’ZBEK MUMTOZ SHE’RIYATIDA RAMZIY OBRAZ TUSHUNCHASI	11
3. Ganieva Zukhra Muratbaevna, Yartseva Svetlana Vladimirovna REPRESENTATION OF THE CONCEPTUAL METAPHORS WITH THE TARGET DOMAIN “DEATH” IN ENGLISH LANGUAGE	13
4. Haydarova Yoqutxon Muxtorovna IJTIMOIY PEDAGOG FAOLIYATIDA OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI	17
5. Haydarova Zilola Komilovna BOG’CHA YOSHIDAGI BOLALARNING PEDAGOGIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI	18
6. Xoldarova Shohida Karimovna PEDAGOGNING IJTIMOY FAOLLIGI	19
7. Rahmonova Shoiri Mahammadovna MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KASB-HUNARGA YO’NALTIRISHNING TA’LIM TARBIYAVIY AHAMIYATI	20
8. Yaxshimova Lobar INGLIZ TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI	21
9. Abdullayeva Maloxat Sherimmatovna, Babajonova Kamola Atanazarovna CHET TILINI O’RGANISH USULLARI VA QIYINCHILIKLARI	23
10. Ibragimova Diloromxon Xolmirzayevna, Ganijonova Lobarxon Yusupjonovna HARFLAR. UNDAN SO’Z VA GAPLAR TUZISH	25
11. Ishchanova Mahliyo Raximbergan qizi CHET TILINI O’RGANISHNING OSON YO’LLARI	27
12. Istamova Xurshida O’tkirovna, Qosimova Zulfiya O’tkirovna O’ZBEK TILI DARSLARINING ADABIY O’QISH MASHG’ULOTLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO’LLASHNING SAMARALI USULLARI	29
13. Nurmatova Xusnida Usmonovna MAKTABDA ADABIYOT DARSLARIDA “AQLIY HUJUM” USULIDAN FOYDALANISH BO’YICHA TAVSIYA	31
14. Orazgalieva Ayjamal Maratovna, Azizov Ulugbek Botirovich A SOCIOLINGUISTIC APPROACH TO THE MEDIA TEXT	33
15. Qosimova Mavluda Navro’zovna, Toshpo’latov Sarvar NEMIS VA INGLIZ TILILARNI O’RGATISHDA DIDAKTIK MATERIALLAR VA VIDEO FILMLARNI QO’LLASH	35
16. Raxmonova Gulruh Qaxorboyevna, Shukurova Muhabbat Mansurovna ONA TILI VA ADABIYOT DARS MASHG’ULOTLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO’LLASHNING SAMARALI USULLARI	37
17. Xolmanova Sh. SALBIY EMOTSIONAL BIRLIKLAR TAHLILIGA DOIR	39
18. Sh.M.Yunusova, J.F.Usmanov Til o’qitishning pedagogik amaliyotida reklama shiorlaridan foydalanish	43
19. Гуллола Файзуллаевна Нишонава ТОПОНИМЫ КАК КОМПОНЕНТ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА	45
20. Сайманова Айнура Мадреймовна ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ СЕЗИҮ АҒЗАЛАРЫ МЕ- НЕН БАЙЛАНЫСЛЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР	47
21. Рахимова Гўзал Равшановна, Абдирахматова Дилобар ТЕМУРИЙЛАР ҲУКМДОРЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ТИЛГА МУНОСАБАТИ	50

22. Norboyeva Umida, Karimova Gulyor FRANSUZ TILINI O'QITISHDA TERMINOLOGIYA VA ATAMALARNING AHAMIYATI	52
23. Nurlayeva Shabnam HOW TO INTEGRATE STEAM IN ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM	54
24. Sharipova Gulmira Jo'rabekovna USING GAMES IN TEACHING GRAMMAR	56
25. Ergashev Behruz Dilmurod o'g'li, Almatov Hayotbek Sarvar o'g'li, Muhammadiyev Doston Doniyor o'g'li HUJJATLARNI YURITISHDAGI MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR.....	58
26. Rahmonova Marjona Sherzod qizi, Ahmadova Shahzoda Alisher qizi ISH YURITISH HUJJATLARINI DAVLAT TILIDA OLIB BORILISHNING MUHIM JihatLari	60
27. Abdulazizova Mahbuba Umidjon qizi, Rasuleva Nigina Alisherovna THE GOLDEN AGE IN THE HISTORY OF THE UNITED STATES AND WESTERN DETECTIVE LITERATURE	62
28. Davlatova Dildora Esanboyevna O'QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIKTANTNING AHAMIYATI	64
29. Egamova Marhabo Mardonovna "HAYRAT UL-ABROR" DOSTONIDAGI OBRAZLAR VA HIKOYATLARNING BADIY XUSUSIYATLARI	66
30. Jo'raboyeva Munira Odilboyevna O OTA MAKONIM, ONAJON O'LKAM.....	68
31. Мирзаева Умида Абдуназаровна ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ГЛАГОЛА В МЛАДШИХ КЛАССАХ ПО МЕТОДИКЕ Т.Г.РАМЗАЕВОЙ.....	70
32. O'taganova Fotima Xalilovna, Abdullayeva Gulruh Shorasulovna, TARIX FANINI O'QITISHDA CHET EL TAJRIBALARINI O'RGANISH VA FOYDALANISH	72
33. Pratova Gulshoda O'tkirbek qizi O'ZBEK TILIDAGI TASVIRIY IFODALAR PRAGMATIKASI	74
34. Qo'ldosheva Mehriniso Mardonovna O'ZBEK TILI O'QITISH METODIKASIDA YANGI BOSQICH	75
35. Turayeva Dilafruz Sayfulloyevna ALISHER NAVOIYNING "LISON UT-TAYR" ASARIDA QUSHLAR OBRAZI.....	77
36. Ummatova Gulchehra Yusufjon qizi, Umarova Gulnora Inomovna INGLIZ TILI FANIDAN OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISHDA O'YIN TEKNOLOGIYASINING O'RNI	79
37. Усмонова Гульнора Рашидовна ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛА В КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА ВО II КЛАССЕ.....	81
38. Zabirov G'ayrat Nurimanovich WHY DO WE NEED MULTIMEDIA IN ENGLISH LESSONS?.....	83
39. Александрова Динара Валерьевна WHAT ARE AUTHENTIC MATERIALS?	85
40. Джонимкулова Ободон Холмирза кизи ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕ- НИИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ.....	87

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

“SINTAKSIS” BO’LIMINI BOSHQA BO’LIMLAR BILAN ALOQADORLIKDA O’QITISH METODIKASI

Bobomurodova Vasila Ravshanovna

Navoiy viloyati Nurota tumani Xalq ta’limi
bo’limiga qarashli 51-umumta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o’qituvchisi
Telefon: +99899 758 70 35

Elektron pochta: navruzovbekmurod446@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab onatili darsligidagi sintaksis bo’limini boshqa bo’limlar bilan aloqadorlikda o’qitish metodikasi bayon etiladi.

Kalit so’zlar: sintaksis, morfologiya, ohang va tinish belgilari, sodda va qo’shma gap.

Sintaksis yunoncha “Sintaksis” so’zidan olingan bo’lib, “tuzish” degan ma’noni anglatadi. Sintaksis grammatikaning bir bo’limi bo’lib, bunda so’zlarning va gaplarning o’zaro aloqasini, so’z birikmalari va gaplarning turlarini, birikish usullarini o’rganadi. Bu jihatdan sintaksis morfologiyadan farqlanadi. Chunki morfologiya so’zlarning tuzilishi, yasalishi, turlanishi, tuslanishi kabilarni tekshiradi. Sintaksis esa, ana shu formalarning dinamikasini, ularning funksiyasini ma’lum bir fikrni ifodalashdagi rolini o’rganadi.

Morfologiya va sintaksis bir-birini to’ldiruvchi, o’zaro munosabatda bo’lgan sohalaridir. Gap-turlari – darak, so’roq, buyruq, undov gaplarning bir-biridan farqlanishi, asosan kesimlarning qanday so’z turkumi orqali ifodalanishiga bog’liq.

So’z birikmalari ham boshqaruvchi, ya’ni bosh so’zning qanday so’z turkumi ekanligiga qarab, tasnif qilinadi. Sintaksisda esa, ergash gaplar bosh gap tarkibidagi ayrim belgi xususiyatlariga ko’ra ega, kesim, to’ldiruvchi, aniqlovchi ergash gaplarga ajratiladi.

Demak, har bir sintaksisning kategoriyasi morfologiya bilan bog’langan holda tahlil qilinadi va belgilanadi. Ba’zan esa bu ikki sohani, ya’ni morfologiya va sintaksisni bir-biridan ajratish ham qiyin bo’ladi.

Masalan: Kelishiklar morfologiyada ham, sintaksisda ham o’rganiladi. Ammo morfologiyada, asosan kelishik yolg’iz formal jihatdan, ya’ni kelishikning formasi, qanday so’z turkumiga qo’shilishi tekshirilsa, sintaksisda esa kelishikning vazifasi, qanday so’zlar bilan, bo’laklar bilan bog’lanishi o’rganiladi. Ammo kelishikning vazifasi ham hisobga olinadi. Shuning bilan birga, sintaksis kategoriyalari morfologik kategoriyalarga teng emas. Sintaktik jihatdan esa faqat bitta bo’lak –ega va kesim mavjud. Bundan ko’rinadiki, sintaksisda so’zlar kengroq aspektida, ularning ma’nosi va vazifasi hisobga olingan holda tekshiriladi.

Sintaksisning o’rganish ob’yekti so’z birikmasi va gapdir. Bu bo’lim oldin o’rganilgan bo’limlar: fonetika, so’zshunoslik, so’zlarning lug’aviy shakllari va ma’noviy guruhlar, so’zlarning aloqa-munosabat shakllari bilan uzviy bog’langan. Chunonchi, gap bo’laklari o’rganilar ekan, so’z turkumlaridan egallangan bilimlarga tayanishga to’g’ri keladi. “Sintaksis” bo’limini o’qitishda so’zning moddiy va ma’naviy qirrasini chetlab o’tib bo’lmaydi.

Sintaksisning ohang va tinish belgilari bilan aloqadorligi xususida gap bo’lishi mumkin emas. Shuningdek, ifodali o’qish malakalari ham shu bo’limni o’qitishda maromiga yetadi.

“Sintaksis”ni o’rganish jarayonida o’quvchining punktuatsion malakalari to’la shakllanadi. U qaysi tinish belgidan qanday sharoitda foydalanish kerakligini shu bo’lim orqali mukammal egallaydi.

“Синтаксис, ohang va tinish belgilari” bo’limi oldiga quyidagi vazifalar qo’yiladi:	So’zlarning sintaktik munosabatga kirishish yo’llari (moslashuv, boshqaruv, bitishuv), so’z birikmalarida hokim so’z va tobe so’z, so’z birikmasi va so’z, ibora va gap orasidagi farq xususida o’quvchilarga puxta nazariy bilim hamda amaliy malaka va ko’nikmalar hosil qilish.
	Sodda gap, kesim va uning ifodalanishi, egali va egasiz gaplar, ifodalanagan egali va yashiringan egali gaplar; egasiz gaplarning turlari; yoyiq gaplar (hol, uning ma’no turlari va ifodalanishi; to’ldiruvchi va uning ifodalanishi; aniqllovchi); yoyiq atov va so’z-gaplar; uyushiq bo’laklar; ularning ohangi va tinish belgilari; gapda ajratilgan izoh bo’laklar; gapda kiritmalar; gapda undalma; to’liqsiz gap haqida ma’lumot berish hamda ulardan nutqiy faoliyatda foydalanish malaka va ko’nikmalarni takomillashtirish.
	Ikki va undan ortiq sodda gaplarni turli vositalar bilan biriktira olish.
	Nutqda teng bog’lovchilar vositasida bog’langan qo’shma gaplar, ergashtiruvchi bog’lovchilar vositasida bog’langan qo’shma gaplar, yuklamalar vositasida bog’langan qo’shma gaplar, nisbiy so’zlar vositasida bog’langan qo’shma gaplar, faqat ohang, vositasida bog’langan qo’shma gaplardan foydalanish malaka va ko’nikmalarini mukammal egallash.
	Sodda va qo’shma gaplarda tinish belgilarini to’g’ri hamda o’rinli qo’llay olish malaka va ko’nikmalarini hosil qildirish.
	Sodda va qo’shma gaplarni to’g’ri o’qish malaka va ko’nikmalarini rivojlantirish.
	Sodda va qo’shma gaplarning mazmunini saqlagan holda shaklini o’zgartirish malaka va ko’nikmalarini singdirish.
	Kesimdan savol berish orqali gaplarni hollar, to’ldiruvchilar va aniqllovchilar bilan kengaytirish malakalarini takomillashtirish.
	Sodda va qo’shma gap tarkibidagi so’zlarni ularning vazifadoshlari (qiymatdoshlari) bilan almashtirish malaka va ko’nikmalarini rivojlantirish.
	Sodda va qo’shma gaplardagi ma’no nozikliklarini farqlashga o’rgatish.
	Sodda va qo’shma gaplarda foydalangan holda ilmiy, ilmiy-ommabop, publisistik, badiiy va rasmiy-idoraviy uslublarda matn yaratish malaka va ko’nikmalarini kengaytirish.

“Синтаксис, ohang va tinish belgilari” bo’limini o’qitishda boshqa til sathlarini o’qitishda bo’lgani kabi imloviy, talaffuziy va uslubiy xatolar ustida ishlash davom ettiriladi.

Umumiy o’rta ta’lim maktabining 8-9-sinflarida ham rasmiy-idoraviy ish qog’ozlari ustida ishlash davom ettiriladi. “Синтаксис, ohang va tinish belgilari” bo’limini o’qitishda o’quvchilar ish qog’ozlarining: majlis bayonnomasi, shartnoma mantlari tuzish, murakkab ma’lumotnomalar yozish, rasmiy xatlar kabi murakkab ko’nikmalar bilan tanishtiriladi.

Umumiy o’rta ta’lim maktablarining 8-sinfda sodda gap sintaksisi, 9-sinfda qo’shma gap sintaksisi o’rganiladi.

8-sinfda dastlab “Синтаксис. Ohang va tinsh belgilari” bo’limi haqida umumiy ma’lumot beriladi. O’quvchilar tilning ijtimoiy vazifasi, fikrni shakllantirishda tilning qaysi birliklari xizmat qilishi, so’zshunoslik (leksika), morfologiya va sintaksisning nimani o’rganishi va o’rgatishi xususida bahs-munozara yuritadilar.

Matnli topshiriqli - 1

Yer yuzida asalarilar, kapalaklar bo’lmaganda tabiyat bunchalik go’zal va to’kis bo’lmas edi. Rang- barang kapalaklar va arilarning guldan gulga qo’nishi, bulbullar navosi bilan tabiat go’zaldir. Asalarilar barcha yerda oila-oila bo’lib yashashadi. Odamlar ularga qo’lbola uyalar yasab beradilar. Agar ularning uyalariga quloq solib turilsa, ularning tinch- notinchligi darrov bilinadi. Yemishlari tugasa, uyadan barglarning shitirlashiga o’xshash tovush eshitiladi

Topshiriq:

1. Matnda tasvirlangan hasharot haqida kuzatishlaringizni bayon qiling.

- 2.Imlo xatoga yo'l qo'yilgan so'zni aniqlang.
- 3.3- gapni sintaktik tahlil qiling.
- 4.Matndagi nomustaqil kesimlarni aniqlang.
5. Matndagi ergashgan qo'shma gaplarning turini aniqlang.
- 6.Matnda ishtirok etgan ravishning ma'no turini aniqlang.
7. Vositali to'ldiruvchi uyushgan gapni aniqlang.
- 8.Yordamchi so'zlarning qanday turlari ishtirok etganligini ayting.
- 9.Matndagi murakkab kesimlarni aniqlang.
- 10.Faqat ochiq bo'g'indan tashkil topgan so'zga 3 ta misol aniqlang

Matnli topshiriqli - 2

Boshing egib, ta'zim ayla, shukrona ayt, Seni guldek erkalagan chaman uchun. Osmonlarda yurgan bo'lsang, tuproqqa qayt, Aytgil, do'stim, nima qildik Vatan uchun? (Iqbol Mirzo)

Topshiriq: 1.She'riy matndan qanday ma'no tushundingiz? O'z fikringizni qo'shib qayta hikoya qiling.

- 2.Undalma berilgan gapni aniqlang.
- 3.Matndagi fe'l kesimlarni aniqlang.
- 4.Hokim bo'lakka ko'makchi vositasida bog'langan to'ldiruvchili birikmalarni belgilang.
- 5.Shart ergash gapli qo'shma gapni belgilang.
- 6.Matndagi bog'lovchisiz qo'shma gapni aniqlang.
- 7.Qaysi qo'shimcha ko'makchi bilan ma'nodosh bo'la olishini izohlang.
- 8.Vositasiz to'ldiruvchi qaysi so'zga bog'langanini aniqlang.
- 9.Matndagi gaplarni eganing ishtirokiga ko'ra turini aniqlang.
- 10.Vatan so'zining ma'nodoshlarini toping

Matnli topshiriqli - 3

Quyoshning uyg'onishi sen ta'riflagandan ham antiqa: tong nihoyatda go'zal bo'ladi. Quyosh bosh ko'targanda, dov-daraxtlar, gilyohlar uyg'onadi-yu, quyoshga salom beradi. Bilginki, tabiat u bilan tirik. Quyoshni iliq mehri menga onamni eslatadi.

- 1Matnni o'z fikrinizni qo'shgan holda qayta hikoya qiling.
- 2.1-gapdagi tinish belgisining qo'yilishini izohlang.
- 3.Uyushiq bo'lakli gapni aniqlang.
- 4.3- gap ergashgan qo'shma gapning qaysi turiga mansubligini aniqlang.
- 5.Oxirgi gapni sintaktik tahlil qiling.
- 6.Bog'langan qo'shma gapni aniqlang.
- 7.Kelishik shaklini qo'llash bilan xatoga yo'l qoyilgan so'zni toping.
- 8.Matndagi bitishuvli birikmalarni aniqlang.
- 9.Yasama sifatni aniqlang.
10. Quyosh so'zini fonetik tahlil qiling.

8-sinf o'quvchilari “Sintaksis, ohang va tinish belgilari” bo'limini o'rgatishda o'qituvchining diqqat markazida sodda va qo'shma gaplardan iborat matnni maqsadga muvofiq ravishda to'g'ri o'qish, mazmunini tushunish, o'quvchilarning matn yaratish mahoratini kengaytirib turishi lozim. Yuqoridagi topshiriqli matnlarni 8-sinf o'quvchilari uchun darsni mustahkamlash uchun ishlatilsa samarali metod hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurmonov A., Yo'ldoshev B. Tilshunoslik va tabiiy fanlar (o'quv qo'llanma). Toshkent, 2001.
2. B.To'xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodova. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 2006 yil
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili (darslik). -Toshkent, 2006.
4. Ne'matov X., G'ulomov A., Ziyodova T. O'quvchilarning so'z boyligini oshirish. Toshkent, 1997 yil.
5. Mirzaqulov T. Grammatika o'qitishning lingvistik asoslari. Toshkent, “O'qituvchi” nashriyoti, 1994 yil.

Elektron manzillar

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. tdpu-INTRANET.ped
6. http://www.allmath.ru/

O'ZBEK MUMTOZ SHE'RIYATIDA RAMZIY OBRAZ TUSHUNCHASI

Egamberganova Gulondom

Xorazm viloyati Xonqa tumani

XTB tasarrufidagi 23-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi

Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Telefon: 998941481196

gulandomegamberganova48@gmail.com

Annotatsiya: muallifushbu ilmiy maqolada mumtoz adabiyotning o'rganilishi, undagi obrazlar tizimi va mumtoz adabiyotda qo'llanadigan ramziy obrazlarning didaktik xususiyatlari haqida ma'lumot bergan.

Kalit so'zlar: mumtoz, oshiq, raqib, majoziy obraz, ag'yor, zunnor, tasavvufiy timsollar va hokazo.

O'zbek adabiyoti qadimiy va boy tarixga ega. Boshqa xalqlarda bo'lgani kabi o'zbek xalqi tomonidan yaratilgan asriy madaniy boyliklar bugun chinakam muhlislar ardog'ida. Ana shunday mumtoz va zamonaviy adabiyot durdonalarini asrash, saqlash, yig'ish va ilmiy o'rganish bugungi kum mutaxassislarining eng muhim vazifalaridan biridir.

Mumtoz she'riyatda obrazlarning o'ziga xosligi shundaki, unda har bir shoir o'zi tanlagan lirik obrazga turlicha tashbehlar yordamida izoh beradi. Zukko o'quvchi ana shu turfa xillikni anglashi, biridan birini tez farqlay olishi juda muhim.

Mumtoz adabiyotimiz namoyondalari qoldirgan bebaho lirik meros asrlar o'tsa-da, o'quvchi qalbidan chuqur joy olib kelmoqda. Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Ho'janazar Xuvaydo, Nodira kabi mumtoz she'riyatimiz vakillarining har bir satrida inson hayotiga kata hissa qo'shadigan pandnoma o'gitlar mavjud.

Bola she'riyatni maktab paytidayoq seva boshlaydi. Xususan, maktabda 8-sinf adabiyot darsligidan boshlab mumtoz adabiyot namunalari berib boriladi. Ana shu paytda ularning ong-u tafakkuriga mumtoz g'azallarda ifodalanayotgan botiniy va zohiriy ma'nolar majmuasini anglata olsak, ana shunda biz ko'zlagan maqsadimizga erishamiz. Ya'ni o'quvchi mumtoz adabiyotga shu yoshdanoq mehr qo'yadi, obrazlar ta'sirida ulg'ayadi, hayotiy muammoga uchragan paytida ham o'z yo'lini yo'qotmaydi. Shu ma'noda mazkur taqdimot quyidagilarni vazifa qilib belgilaydi:

1. Mumtoz she'riyat turlarini aniqlash.
2. G'azallardagi mazmun, g'oya va bosh obrazlarni aniqlash.
3. Baytlar yordamida obrazlarni ifodalash
4. Tasavvufiy g'azallarda obrazlar tizimini aniqlash.
5. Ramziy obrazlar haqida ma'lumot berish va ramziy timsollarni aniqlash

Ramz so'zi arabcha so'z bo'lib, ishora qilmoq degan ma'noni bildiradi. Badiiy adabiyotda voqelikni badiiy aks ettirishning shartli usullaridan biri ramziy obrazlardir. Ramziy obrazlar ma'juziy obrazlardan farq qilib, mazmuni obrazli qurilishi bilan bog'liq bo'ladi va ko'p ma'noliligi bilan ajralib turadi.

Ramziy obrazlar deyarli barcha xalq va elatlarning mumtoz adabiyotida mavjud bo'adi. Ramziy obrazlar muayyan tizimni tashkil etadi va ayrim hollarda ko'pchilik xalqlar adabiyoti va san'atida mushtarak mazmunni ifodalaydi. Sher-mardlik, tulki-makkorlik, bo'ri-ochko'zlik singari ma'nolarni ifodalaydigan ramziy obrazlar mavjud.

Mumtoz she'riyatimizda ham bir qator ramziy obrazlar tizimi mavjud. Masalan, gul-go'zallik va ma'shuqa, bulbul-oshiq obrazlariga nisbatatn ishlatiladi. Ranglar ham o'ziga xos ramziylikka ega. Masalan, sariq rang-mahzunlik, qora rang-motam, qizil rang-hayot va muhabbat ma'nolarida ishlatiladi. Shoirlar ramziy obraz yaratish jarayonida tabiat hodisalaridan ham firdalanadilar. Buloq, bulut, yomg'ir, chaqmoq kabilar ramziy tasvir yaratish jarayonida ramziy ma'noga ega bo'ladi.

Alisher Navoiyning falsafiy dostonlaridan biri "Lison ut tayr" dir. Bu asar Farididdin Attorning "Mantiq ut tayr" asari asosida dunyoga kelgan. Asarda obrazlar ramziy bo'lib, ishq ilohiyning eng go'zal va yorqin jihatlarini ochib beradi. Asardagi Shayx Sanon va tarzo qizining munosabatlari asosida insonning qalbidagi ishq olovi shu qadar kuchli bo'lishi kerakki, uni hattiki dindan chiqarib yuborishgacha qodir bulsin. Albatta, bu zohiriy ma'no. lekin asarning botiniy ma'nosida obrazlar

ifoda etmoqchi bo'lgan g'oya insonning Allohga bo'lgan muhabbati har narsadan yuksak ekanligi aytilgan. Raqib sifatida inson e'tiqodiga zarar yetkazadigan nafs esa shaytondir.

Bulardan tashqari qushlar obrazi ham alohida mazmun kasb etadi. Hudhud, To'ti, Tovus, Bulbul, Qumri, Burgut kabi qushlar ma'joziy obrazlar hisoblanadi. Bu obrazlar timsolida shoir oshiq holatini ifodalaydi. Semurg' obrazi esa ma'shuqa sifatiga ega. Asardagi qushlar ham ramziy ma'noga ega. Masalan, tovus-dunyo go'zalligiga mahlo, Qarchig'ay-hokimlikka o'ch, Bulbul-foniy dunyo oshig'i, Burgut-maqsadsiz kuch- qudrat, Tovuq-fikriy parvozdan mahrumlik. Hudhud esa komil inson ramzi. Semurg'-haqqa yetishish timsoli. Qushlar-haq vasliga talabgor soliklar timsoli. Shu bilan birga Hudhudni piri komil ramzi deyish ham o'rinli.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr. Toshkent, Sharq, 1990
2. Orzibekov R. O'zbek adabiyotida g'azal va musammat. Toshkent: Fan, 1996
3. Til va adabiyot ta'limi. Ilmiy jurnal, 2010/10.

REPRESENTATION OF THE CONCEPTUAL METAPHORS WITH THE TARGET DOMAIN “DEATH” IN ENGLISH LANGUAGE

Ganieva Zukhra Muratbaevna

English linguistics, UzSWLU student
+99891 391-47-97

ganievazuxra@gmail.com

Yartseva Svetlana Vladimirovna

English linguistics, UzSWLU
scientific adviser,

+99890 902-06-82

slana.yar.@gmail.com

ANNOTATION: This article deals with the representation of the concept “Death” in English. By analyzing previous works that have been done in this field the list of the following conceptual metaphors with the target domain death such as DEATH IS A JOURNEY OF DEPARTURE, DEATH IS A LOSS, DEATH IS THE BETTER LOCATION, DEATH IS THE FINAL DESTINATION/END;

KEY WORDS: death, journey, loss, better location, end;

In every culture there are certain topics that are considered to be taboo and people feel unease when they speak about those topics. Therefore, people try to avoid speaking directly about those topics by the help of language [Crystal, 2003, p. 173]. One of the ways of coping with such rude and inappropriate language is using euphemisms, which are soft, ambiguous, or periphrastic terms as a replacement for brutal precision or uncomfortable words in the contemporary meaning [Fowler, 1957, quoted in Holder 1987, p. 12].

The most prevalent human method for coping with this dread of death is to avoid talking about it or to replace it with other emotions. Although some people do not openly express their fear of death, they try to protect themselves by making gestures such as a finger-cross, a charm, or a wood knock [Allan and Burridge, 2006, p. 203], and they may try to hide the unpleasant things and heal their wounds by using euphemistic metaphorical expressions [Fan, 2006, p. 71].

Lakoff and Johnson’s (1980; 2003) Conceptual Metaphor Theory (CMT) is a highly valuable tool for studying such a linguistics phenomenon as euphemism. The theory’s key premise is that our conceptual system is built on a set of mental metaphorical pictures that shape our thinking and impact our perception of the world.

To study the euphemistic metaphors and underlying conceptual mappings in the data collection in English language, it is important to look at how metaphorical phrases have been classified in earlier publications on death related metaphors. When multiple publications on conceptual metaphors for death (Bultinck 1998; Crespo-Fernández 2006, 2013; Dittmann Solheim, 2014; Adepoju, 2015; Galal 2014; Ong’onda, 2018) were compared, the following category was shown to be the most prevalent: DEATH IS A JOURNEY OF DEPARTURE, DEATH IS A LOSS, DEATH IS THE BETTER LOCATION, DEATH IS THE FINAL DESTINATION/END;

DEATH IS A JOURNEY OF DEPARTURE

The data collection shows in English language death is sometimes explained as journey of departure or as a movement to another place, and can be given in the forms such as:

- **to leave-** ‘I think,’ the maid replied, ‘Mr. Ford will be leaving us.’;
- **to depart** (the *departed* are the dead) - Mary said it was a memorial quilt, done by Mrs. Alderman Parkinson in the memory of a dear departed friend.
- **to depart this life** (the implication is that you will arrive in another state of being) - Things went on smoothly for a dozen years when the old Frenchman departed this life;
- **to leave the building** (the *building* is your body where your soul resides while you are living, it has other forms such as “*leave the land of living*”) - I could quietly die—or as Papa said, ‘leave the building’, Let us cut him off from the land of the living, that his name be no more remembered;
- **to quit** (*quit cold* / *quit the scene* / *quit breathing*)- From the departure and as *quit the scene*. To *quit cold* or *quit breathing* is to be killed: Quit cold—with a slug in his head;

- **to take leave of life** (circumlocution as much as euphemism, although it suggests a voluntary decision where dying is concerned) - He could eat nothing, not rally his strength, and within ten days he took leave of life;

- **last journey (last voyage)** - Just before the armistice George made his last journey to Banbury; a month later everyone in the village knew he was near the last journey of all;

DEATH IS A LOSS

Death in English language mostly associated with loss, as when people die he or she is lost people no longer can see them or hear them, moreover, it is not only about people who are losing their beloved ones but people who are dying. Since they are also losing close people and their life. This notion is verbalized by the followings:

- **to be knocked out/struck out** (here the meaning of the phrases should be understood directly, death knocks/strikes out the person and he/she is lost=dead) – The severe illness knocked him out;

- **to lose the fight** – After fighting with brain cancer he unfortunately lost the fight;

- **to take the last count (loosing life)** - The poor cat took the last count at last;

- **to be out of the game (running the game)** – no longer alive) – It’s been 2 years since he is out of the game;

- **his/her race is run (ran the good race)** – No matter how hard it’s to say but her race is run;

- **to throw in the sponge (throw sixes / throw up the cards)** – as in a game losing the game=life) – He had to throw sixes in great pain after knowing there was no cure;

DEATH IS THE BETTER LOCATION

The next euphemism in English see death as a better place than the world, it may be the result of religious thoughts of the people as well since in most religions if you live right life according to the rules you will get a place from the heaven which is considered to be the best place to live in;

- **better country (better state / better world)** - the belief or hope of those who profess certain religions) - ... strive to take it with faith and patience, looking to a ‘better country’; I wish... that God may grant you every blessing, that you may be happy in this world for its short continuance, and eternally happy in a better state.

- **happy dispatch (happy release / happier seat / happy hunting grounds)** - ... although when in a celestial frame... he has supposed death to be ‘kind Nature’s signal for retreat’, from this state of being to ‘a happier seat’, his thoughts upon this awful change were in general full of dismal apprehension;

- **to exchange this life for a better** - After a long illness which she bore without a murmur exchanged this life for a better on the 23rd day of March, 1815.

- **to take refuge in a better world** - A shy, sensitive, painfully principled man, a few years later he took refuge in a better world by his own hand;

- **to troubles in this world are over** - I have the certainty in my own mind that her troubles in this world are over;

- **peace at last (relieved of your sufferings)** – both terms used to name the deceased person) – RIP Jim, peace at last;

DEATH IS THE END

In English many euphemisms related to death express it as the end of everything but mostly the word “end” is replaced by “last”:

- **at the last day** (related to the religious view “last day”) - The subject of the sermon preached to us... was the certainty that at the last day we must give an account of the deeds done in the body.

- **at his/her last** (about to die) – “Sorry” was the last word she said at her last;

- **to breathe one’s last** (circumlocution and evasion rather than euphemism, as you cannot expect to live more than two or three minutes after the event) - ... the quicker that one breathed his last, the better, and I hurried up with my lance... and drove it into his throat.

- **last resting place** – She is in her last resting place;

- **last round-up (last trump / pay last debt)** - cowboys head for the last round-up but those of us who pay the last debt may in fact die insolvent. The last trump is not for card players only but for those who hear the call to the seat of judgment.) – He finally paid his last debt in his own home;

- **the last call** (In various other combinations also, sometimes referring to the dead person’s occupation or interests. Thus the last call tends to be taken by actors or actresses, who make their

last *bow*, although never their last curtsy) – She is no longer with us, she made her last bow last weekend;

- **to cease breathing (cease to be)** - It ceased to be with Sarah after the manner of women;
- **to bring one's heart to its final** - One of many Victorian circumlocutions: ... and bring his heart to its final pause.

- **to come to a sticky end** (the fate of a fly on flypaper. It may describe an untimely death of a dissolute or criminal person, the incarceration of a rogue, an unwanted pregnancy of a flighty girl, or any other unpleasant upshot which allows third parties the satisfaction of saying ‘I told you so’) – He came to a sticky end while pretending to be VIP;

- **to finish** (it is used of humans or animals, if they have been previously wounded or are sick, you *finish them off*) – He was finished by mean death;

- **to expire** (breath out but for the last time) – His daughter's love affairs expired him totally;

- **to fade away** (especially of former soldiers) - Frank wrote to me regularly until he faded away in 1961;

- **to end** - I could see his fear of the end growing inside him like a poison flower.

- **the end of the road** (the *end of the road* may describe any situation after which there will be no further developments, including death) - Cheeky servants and cunning poachers ceased to annoy the Rev. Francis in 1811, for that year he came to the end of the road;

In summary, in this subchapter there has been an attempt to investigate conceptual metaphors with the target domain “death” in English language. By analyzing the previous works that have been done in this field so far the following conceptual metaphors have been chosen to further investigation: DEATH IS A JOURNEY OF DEPARTURE, DEATH IS A LOSS, DEATH IS THE BETTER LOCATION, DEATH IS THE FINAL DESTINATION/END; Euphemisms, which is talking about some taboo topics in the society by using another indirect words, have been chosen to demonstrate the meaning of above mentioned conceptual metaphors. The following two books R.W. Holder's work published in 2002, *How Not to Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms* (3rd Edition) and Hugh Rawson's *Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk* have been selected to collect euphemisms. The found euphemisms have been divided according to the meaning and have been given with examples to make the meaning more clear.

References

1. Adepoju, O. T. (2015). Euphemistic metaphors in Nigerian newspaper obituary announcements. Ibadan, Nigeria: University of Ibadan.
2. Allan, Keith, and Kate Burridge. 2006. Forbidden Words: Taboo and the censoring of language. Cambridge: Cambridge University Press, p.222
3. Bultinck, B. (1998). Metaphors We Die by: Conceptualizations of death in English and their implications for the theory of metaphor. Antwerpen: University of Antwerp.
4. Crespo-Fernández, E. (2006). The language of death: Euphemism and Conceptual Metaphorization in Victorian Obituaries. SKY Journal of Linguistics, 19, 101–130.
5. Crespo-Fernández, E. (2013). Euphemistic Metaphors in English and Spanish Epitaphs: A comparative Study. Atlantis. Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies, 25(2), 99–118.
6. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language .Cambridge: CUP.
7. Dittmann Solheim, M. A. (2014). Death by Metaphor: A study of metaphors and conceptualisations of death in British and American obituaries. Oslo: University of Oslo.
8. Galperin, I.R. Essays on the style of the English language / I.R. Galperin - M.: Pub.h. Literature in foreign languages, 1988. - 164 p.
9. Galal, M. M. (2014). Death Euphemism in English and Arabic: A conceptual metaphorical-tion approach. Suez: Suez University.
10. Fan, Z. (2006). The Mechanism of Euphemism: A cognitive Linguistic Interpretation. US-China Foreign Language, 4(7), 71-74.
11. Fowler, H. (1957). A Dictionary of Modern English Usage. Oxford: Oxford University Press.
12. Hughes, G. (2000). A History of English Words. Oxford: Blackwell.
13. Holder. R. (2002). How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms. New

York: Oxford University Press.

14. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.

15. Lakoff, G., & Johnson, M (2003). *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago press.

16. Mey, J. L. (2001). *Pragmatics: An introduction*. Malden, MA: Blackwell.

17. Ong'onda, Anashia Nancy. (2018). A cognitive analysis of metaphorical euphemisms of death in Kenyan Newspaper Obituaries. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 3(2), 213-220.

18. Vaganova .T.P (2011) *COMPARING ANALYSIS OF THE CONCEPT DEATH/СМЕРТЬ IN THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES*, Ekaterinburg, Russia.

19. Rawson R, *Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*.

IJTIMOIY PEDAGOG FAOLIYATIDA OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI

Haydarova Yoqutxon Muxtorovna

Farg'ona viloyati Buvayda tumani
26-umumiy o'rta ta'lim maktabining
biologiya fani o'qituvchisi.
Tel nomeri: +998998216706

Annotatsiya: ushbu maqolada yoshlarimizning tarbiyasida mahalla va oilaning o'rni va ahamiyati, yoshlar tarbiyasiga salbiy va ijobiy ta'siri haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: mahalla, oila, tarbiya, qadriyat, urf-odat, ota-ona va farzand o'rtasidagi o'zaro do'stona munosabat.

Jamiyatimiz hayotining barcha jabhalarida, ayniqsa, ma'naviy turmush tarzida tub o'zgarishlar amalga oshirilayotgan bugungi kunda ijtimoiy pedagoglik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar zaimmasiga har qachongidan ham mas'uliyatli vazifalar yuklatilmoqda. Buning boisi shundaki, mazkur kasb egalari faoliyatining mazmunini jamiyatimiz a'zolarining turli qatlamlarida ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarni tashkillashtiradi va amalga oshiradi. Ijtimoiy pedagog faoliyatida oila va mahalla hamkorligi masalasi alohida o'rin tutadi. Zero, oila jamiyatimizning asosi, kichik bir bo'g'in bo'lsa, mahalla ana shunday yuzlab kichik bo'g'inlarning o'zaro birlashgan, uyg'unlashgan shaklidir. Shunday ekan, oila va mahalla nafaqat ijtimoiy balki, ma'naviy-tarbiyaviy ishlar tizimida ham o'zaro mushtaraklikka egadir. Boshqacha qilib aytganda, har bir oilaning muammosi mahallaning muammosi har bir oilaning muammosi hisoblanadi. Ayniqsa, oila va mahallaning mushtarakligi bolalar tarbiyasida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu o'rinda shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, bola tarbiyasida oila asosiy bo'g'in bo'lsa-da, ammo keksalarning ta'biricha mahalla mazkur hududdagi har bir oilaning farzandlari tarbiyachi, yurish-turishi, hatti-harakati, xulqi uchun ma'sullik vazifasini o'taydi. Chunki, mahalla fuqarolarining o'z-o'zini boshqarish markazidir. Shu sababdan ham O'zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o'z-o'zini boshqarishini tashkil etish haqida”gi Qonunida mahallalarning ta'lim-tarbiya borasidagi faoliyatiga yuqori baho berilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqilgan holda shuni aytib o'tish o'rinliki, mahalla faollaridan biri bo'lgan ijtimoiy pedagog o'zining faoliyati davomida oila bilan mahalla hamkorligini amalga oshirishga alohida e'tibor qaratmog'i lozim. Buning uchun esa u quyidagi vazifalarni amalga oshirishi kerak:

- mahalla hududidagi har bir oila bilan yaqindan tanishgan holda oilaning a'zolariga mahalla ma'naviy-ma'rifiy, tashkiliy markaz ekanligini tushuntirmog'i;
- mahallada amalga oshirilayotgan barcha ishlarda, tadbirlarda har bir oilaning ishtirok etishlarini ta'minlash;
- mahalla har bir oilaning ayniqsa, kam ta'minlangan, boquvchisi bo'lmagan keksa ota-onalar, yetim-yesirlarni ijtimoiy jihatdan himoya qiladigan tayanch o'choq ekanligini ota-onalar, farzandlarning ongiga yetkazish;
- ijtimoiy himoyalanişga muhtoj bo'lgan oilalarni mahalla jamg'armasifondi orqali ta'minlashga harakat qilishi;
- mahalladagi bolalar, o'smirlarning bo'sh vaqtlarini maqsadli yo'naltirish uchun turli tadbirlarni (jismoniy sog'lomlashtirish, ko'ngil ochar, madaniy hordiq chiqarish, kitobxonlar kechasi, mehnat faxriylari, shoir, yozuvchilar bilan uchrashuv, namunali oila tanlovlari kabilar) tashkillashtirish;
- mahalladagi bolalar, o'smir va yoshlarni turli kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha o'quv-ishlab chiqarish kurslarini tashkillashtirish va ularni jalb etish;
- xulqiy me'yordan chetga chiqqan bolalar, o'smir, yoshlarni mahalla faollari bilan hamkorlikda ularni koreksiyalash; pedagogik ta'sir ko'rsatish;

Bulardan ko'rinadiki, oila va mahalla hamkorligini amalga oshirilishida ijtimoiy pedagogning tutgan o'rni beqiyosdir.

BOG'CHA YOSHIDAGI BOLALARNING PEDAGOGIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Haydarova Zilola Komilovna

Farg'ona viloyati Buvayda tumani
7-maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi
Tel nomer: +998991971438

Annotatsiya: ushbu maqolada bog'cha yoshidagi bolalarning pedagogik qobiliyatini shakllantirish omillari haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: maktab, oila, tarbiya, bola, ijod, ijodkorlik, qobiliyat, imkoniyat.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy vazifalari, bolalarni jismoniy, aqliy, ma'naviy jihatdan rivojlantirishdan ularning tug'ma layoqati, qiziqishi, qobiliyatini hisobga olgan holda, milliy, umuminsoniy qadriyatlar asosida barkamol shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. Bugungi kunda bog'cha yoshidagi bolalarni bu vazifalar asosida ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish, eng muhim dolzarb muammolardan biridir. Bog'cha yoshdagi bolalarni qobiliyatini aniqlash uni to'g'ri tarbiyalash, tarbiyachilar oldidagi muhim vazifadir. Bu vazifani to'g'ri hal qilishda bolalarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanishlari, tarbiyalash sharoiti oiladagi muhit va boshqa omillarni hisobga olish mumkin. Bolalardagi ijodiy qobiliyatini rivojlantirish ilk yoshdan boshlanadi. Ijodiy qobiliyatni shakllantirishda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari katta ahamiyatga ega. Bolalardagi ijodiy qobiliyatini rivojlantirish ilk yoshdan boshlanadi. Ijodiy qobiliyatni shakllantirishda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari katta ahamiyatga ega. Bolalardagi ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish kuzatuvchanlik, tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarni eng muhim xususiyatlarini ko'ra olish, taqqoslay bilish, eng muhim belgilarni ajrata olishga o'rgatishdan boshlanadi. Qobiliyat va imkoniyatlar bolalarda turlicha: birida ortiqroq bo'lsa, boshqasida nisbatan kamroq bo'ladi. Bolaning qobiliyati faoliyat jarayonida shaxsiy faolligi tufayli shakllanadi. Bog'cha yoshidagi bolalarda ijodiy qobiliyatni o'stirishni bir necha bosqichga bo'lish mumkin. Birinchisi, tayyorgarlik bosqichi bo'lib, bu davrda bolada biror narsani yasash, chizish tasvirlash maqsadi bo'lmaydi. Bolalar bu bosqichda qalam, qog'oz, loy, plastilin kabi materiallar bilan tanishadilar, ularning xususiyatlarini o'rganadilar, ijodiy ish uchun zarur bo'ladigan ko'nikma malakalarni egallaydilar. Bu davrdagi harakatlar ihtiyorsiz va ongsiz bo'ladi. Tarbiyachi boladagi ana shu ihtiyorsiz harakatlarni aniq maqsadga yo'naltirishlarni ko'z bilan nazorat qilishga o'rgatib borishi zarur. Loy, plastilin bilan o'ynash jarayonida bola qo'li bilan turli xil harakatlar qiladi, loyni ezadi, yumolaqlaydi, uzunchoq shakliga keltiradi. Ana shu ihtiyorsiz harakatlar tufayli bola tasodifan biror predmet yoki hayvon shaliga o'xshash narsa yasashi mumkin. Bundan ilhomlanib bola loydan bir necha shakllar yasamoqchi bo'ladi. Ana shu paytda bolada dastlabki maqsad, niyat, hoxish vujudga keladi. Bu esa bolaning ijod qilishga bo'lgan dastlabki qadamidir. Lekin bolada zarur bilim, ko'nikma va malakalar yetishmasligi, ijodiy hayolning shallanmaganligi tufayli, u oldingi shaklni qayta yasay olmasligi ham mumkin. Shunga qaramay bolada yasashga, biror narsani ijod qilishga hoxish borgan sari kuchayib boradi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, bola ijodining dastlabki bosqichlarida yasalgan narsaning qismlari o'rtasida nomutunosiblik ko'zga tashlanadi. Bu shu bilan izohlanadiki, bolaning shu paytdagi diqqati va tafakkuri narsaning asosiy qismiga yo'naltirilgan bo'ladi, natijada asosiy qism to'g'ri bajarilgan holda, uning mayda qismlari o'xshamay qoladi. Masalan, bola odamning qo'lini uzun, qulog'ini katta qilib tasvirlashi mumkin. Bu o'rinda han tarbiyachining yo'naltiruvchi savollari bolaga to'g'ri yo'lni topishga, loydan odam shaklini yasayotganda uning tanasi, boshi, qo'l va oyoqlari bir-biriga mutanosib bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bolalardagi ijodiy qobiliyati qanchalik yuqori bo'lsa, ular uchun ijod qilish, yangilik yaratish imkoniyati ko'proq bo'ladi. Buning uchun bolalardagi mustaqil faoliyatni oilada ham ota-ona rahbarligida nazorat qilish lozim. Bolalar ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda quyidagi vazifalarga e'tibor qaratish lozim. Bolalarni mustaqil izlashga o'rgatib boorish, tevarak-atrofdagi narsa hodisalarni izchil kuzatish, badiiy adabiyotlarni tinglash, san'at asarlarini tomasha qilish bolalarni qiziqishini tashabbuskorligini rivojlantirish.

PEDAGOGNING IJTIMOIIY FAOLLIGI

Xoldarova Shohida Karimovna

Farg'ona viloyati Buvayda tumani
26-umumiy o'rta ta'lim maktabining
biologiya fani o'qituvchisi.
Tel nomeri: +998998216706

Annotatsiya: ushbu maqolada yoshlarimizning tarbiyasida o'qituvchining o'rni va roli, yoshlar tarbiyasiga salbiy va ijobiy ta'siri haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, ijtimoiy faollik, tarbiya, qadriyat, ta'lim, axloq va odob, shaxs, kasbiy faoliyat.

O'sib kelayotgan yosh avlodlarni har tomonlama kamol topishida o'qituvchi faoliyati muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi-o'zi yashayotgan jamiyatda faoliyat ko'rsatar ekan, bu faoliyat natijasida bu jamiyat manfaatlarini himoya qiladigan fuqarolarni shakllantiradi va mazkur fuqarolar ham tez orada ana shu jamiyatda yashay boashlaydi. Demak, o'qituvchi-murabbiy mehnati qaysidir bir ma'noda jamiyatning o'zini shakllantirib boradi deyish mumkin. O'qituvchilik mehnatining ahamiyati shunchalik ulug'vorki, o'zi yashayotgan davlat tizimining asosini ham, uning mehnati mahsuli bo'lgan shaxslarda shakllangan fazilatlar majmuasi, ham faoliyati natijalari sifatida belgilanadi.

Buyuk chex pedagogi Ya.A.Komenskiy ta'lim-tarbiya jarayonining xususiyatlari to'g'risida shunday yozadi: “Insonni o'qitish va tarbiyalash hamma narsadan ham qiyin va murakkab narsalardir-san'atlarning san'atidir, binobarin, san'atlarning san'atini yaratish, nihoyatda murakkab ish va u birgina kishining emas balki, ko'p kishilarning atroflicha muhokama yuritishini talab etadi, chunki bir odam har qancha zehni o'tkir bo'lsa ham, shunchalik ko'p narsaning hammasini diqqat markazida saqlab turish also mumkin emas” deydi.

Ya.A.Komenskiy yoshlarga ta'lim-tarbiya berish jarayonini muhim ekanligini va yana, uni tashkil etishda butun jamiyat, davlat va barcha fuqarolar ishtirok etishini va butun insoniyatga ta'sir etishini ham nazarda tutib, shunday yozadi: “Darhaqiqat, bu nihoyatda jiddiy ish shuning uchun ham, bu bir tomondan unga hamma e'tibor berishi kerak, ikkinchi tomondan uni umumiy fikr mulohazalarni hisobga olib baholash va ko'pchilikning umumiy kuchi bilan olg'a siljitish lozim, chunki u butun insoniyatning baxt-saodatini nazarda tutadi” degan. Shunday ekan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berilishida butun davlat xalq ishtirok etishi lozim, chunki, bu mehnat jarayoni natijasi butun jamiyatni, insoniyatni o'zgartiradi.

Ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchi muhim o'rin tutadi. O'quv-tarbiyaviy jarayonining barcha bosqichlarini amalga oshirishda o'qituvchi asosiy ishtirokchilik vazifasini bajaradi. Shuning uchun uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish, buning natijasida yoshlarni mustaqil hayotga yo'llanma olishlarida, yoshlar taqdirini hal qilish orqali davlat rivojlanishi taraqqiyotini belgilashda avvalo, o'qituvchilarning o'zlarini ham tarbiyalab yetishtirish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini, shaxsiy fazilatlarini hozirgi davr ruhiga moslashtirish muhim ahamiyatga egadir.

O'qituvchi-pedagogning kasbiy faoliyatini samarali natijalarga erishishida uning aqliy, ma'naviy fazilatlarini shakllanishi asosiy omillardan hisoblanishi, avvalo shaxsiy namuna ko'rsatishi orqali, o'zi tarbiyalayotgan o'quvchilarni komil inson bo'lib kamol topishiga davit etish hisoblanadi. O'qituvchi hislat va fazilatlarini o'quvchilar uchun namunaviy manbaa vazifasini bajaradi. O'qituvchining jamiyatdagi o'rnini belgilashda uning o'zi ham, mavjud hislat va fazilatlarini ham, ijtimoiy, iqtisodiy o'zgarishlarning ham ob'yekt va sub'yekt hisoblanishiga e'tiborini qaratishi lozim. Ya'ni, o'qituvchilarning o'zlari ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyot talablariga ko'ra mavjud kasbiy, axloqiy hislat va fazilatlarini takomillashtirib, rivojlantirib, yangilab boorish bilan birga, o'z o'quvchilarining zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarini, turli hislat va fazilatlarini rivojlantirishga mas'ul hisoblanadilar.

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING TA'LIM TARBIYAVIY AHAMIYATI

Rahmonova Shoira Mahammadovna

Farg'ona viloyati Buvayda tumani
7-maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi
Tel nomer: +998934514742

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni kasb-hunarga yo'naltirishning ta'lim tarbiyaviy ahamiyati haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: maktab, kasb, hunar, iste'dod, ta'lim, tarbiya, bola, ijod, o'yin, qobiliyat, imkoniyat.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarini oldiga qo'yilgan muhim vazifalaridan biri bolalarni, o'sib kelayotgan yosh avlodni kasbga bo'lib, kasbga yo'naltirishning bosh maqsadi kichik yoshdan boshlab, ongli ravishda kasb-hunarga oid bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirishdir.

O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun va “Ilk qadam” davlat dasturi talablari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy maqsadi yosh avlodni istiqlol mafkurasi asosida sog'lom, har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalash va maktab ta'limiga tayyorlashdan iboratdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish va maktab ta'limiga tayyorlash jarayoni oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarning bajarilishi ushbu yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning muhim jihatlaridan biri ularni kelajakda biror bir kasb yoki hunarning ustasi bo'lib olishlariga imkoniyat sharoit yaratib berishdir.

Bolalarda bog'cha yoshidan boshlab turli kasb-hunarga qiziqish mehr uyg'ona boshlaydi. Ayni shu vaqtdan boshlab bolani zo'rlamasdan, qiziqtirib borishi unga yoqqan sohaning hayotdagi foydasini tushuntirib borish zarur. Shuning barobarida bolaga ma'suliyatli vazifa, yumushlar berib, bajarilishini nazorat qilib borish kerak. Boladagi tabiiy iste'dodning qirralari dastlab oilada ko'zga tashlana boshlaydi. Ya'ni o'zi bilan ichki munosabat o'rnatgan bola asta-sekin atrofdagilar (ota-ona, aka-opa, tenqurlari, tarbiyachilar) bilan munosabatga kirishish imkoniyatiga ham ega bo'la boshlaydi. Ayniqsa o'yin jarayonidagi qiziqishlar bolani kelgusida muayyan kasablar doirasidagi munosabatlar olami sari chorlaydi. Bolalikdagi har qanday qiziqish kelgusida o'zining samarasini beradi. Ilmiy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bola qiziqishlari doirasida yetakchi munosabat kasbga xos odatlar hisoblanar ekan. Bola buni ongli yoki aksincha tarzda ifoda etadi. O'yin jarayonida bola “Transportda yuk tashishda” yangi mashinalarni sinovdan o'tkazadi, samalyot yoki kosmik kemada “parvoz” qiladi, doctor, o'qituvchi, tikuvchi, sartarosh, rassom, bog'bon kabilar misolida faoliyat ko'rsatadi. Bugungi bozor iqtisodiyoti munosabatlari davrida bolaning tafakkurini tarbiyalash, erkin fikrlash malakasiga ega qilib o'stirish jarayonida zamonaviy kasblar to'g'risidagi tushuncha va bilimlarni berib boorish davr ehtiyoji hisoblanadi. Yuqorida ta'kidlangan vazifalarni amalga oshirishda har bir bolaning qiziqishi, mayli, qobiliyati va imkoniyatlari ayniqsa uning jismoniy, ruhiy, fiziologik holatlari alohida e'tibor talab qiladi. Biron-bir faoliyat turiga intilish kattalar mehnatiga taqlid qilish bolalarga hammabop mehnat malakalarini singdirish uchun qulay omil bo'lib xizmat qiladi. Bolalarga mehnatsiz hech narsani o'rganish yoki erishish mumkin emasligini, faqat mehnatdagina oddiy qo'llar “mohir qo'llarga” aylanishi mumkinligini singdirib borish lozim.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni kasb-hunarga yo'naltirishda, ya'ni ular bilan kasbga oid ishlarni tashkil qilishda bolalarning yosh xususiyatlarini qo'llanadigan usullarning maqsadga muvofiqligi, tarbiyalovchi usullarning rang-barangligi, shuningdek, mashg'ulot o'tkazish yo'llarining zamonaviyligiga tayangan holda ish yuritish lozim. Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilari kasbga qiziqishining ijtimoiy ahamiyatga molik sabablarini shakllantirish uchun mashg'ulotlardagi tarbiyaviy ishlarda katta va keng imkoniyatlar mavjudki, bundan har bir tarbiyachi yoki pedagog oqilona foydalansagina ko'zlangan natijalarga erishish mumkin bo'ladi.

INGLIZ TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

Yaxshimova Lobar

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani 35- son
maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi
Tel + 99-897-362-68-36
lobaryaxshimova@gmail.com

Annotatsiya: Ingliz tili darslarida zamonaviy axborot texnologiyalarini keng qo'llash, so'zlashish mahoratini oshirish, chet tili o'qitishning rivojlantiruvchi maqsadi to'g'risida fikr mulohazalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, zamonaviy axborot texnologiyalar, xorijiy tillar, AKT, interfaol metodlar, ta'lim jarayoni.

Hozirgi texnologiya rivojlangan bir davrda o'quvchilar AKT dan foydalanib o'tilgan darslarda diqqatli o'tiradilar. Xorijiy til o'rganuvshilarning diqqatini bir joyga jamlashda chet tili darslarini til o'rganish o'yinlarga va uslublarga asoslanib tashkil qilinishi talim jarayoni samaradorligini oshiruvchi omillardan biri deb hisoblayman. Hozirgi kunda chet tili fanini bolalarga o'rgatishda darsda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish juda muhimdir. Bundan ko'rinib turibdiki, chet tilidan dars beradigan har bir o'qituvchi zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalana olishi lozim. Tan olamizki ayrim o'qituvchilar kompyuterdan, axborot vositalaridan foydalana olishmaydi. Endi faqat darslik yoki 1 yoki 2 tarqatma bilan tashkil qilingan dars o'quvchilarni jalb qila olmaydi.

Radio, televizor, qo'l telefoni, internetdagi 100 lab ijtimoiy tarmoqlardan eng so'ngi ongni jalb qiluvchi usullarda axborot olayotgan o'quvchi oddiy usuldagi darsga nari borsa 15 daqiqa quloq solishi mumkin, keyin esa uning qiziqishi qaytib, e'tibori bo'linadi va mavzuni tushina olmaydi. Aynan shuning uchun ham darslarda axborot texnologiyalardan foydalanish bugunning asosiy talablaridan biridir.

Kodoskop, proyektor, magnitafon, kompyuter, internet, interfaol doska televizor kabi texnik vositalar darsning qiziqarli tashkil etilishiga yordam beradi. Chet tillarini o'rganishda multimediyalarning ahamiyati beqiyosdir. Birinchi Prezidentimizning 2012 yil 10 dekabrda PQ 1875 –sonli qaroriga muvoviq “Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish”dagi 12 banddan biri chet tili xonalarini zamonaviy jahon standartlari talablari asosida jihozlash bo'lib, buning ijrosi natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarimiz ular uchun oson bo'lmagan chet tillarini ravon va qulay o'rganmoqdalar. To'xtovsiz yoki ko'p muddatga bir xil texnik vositadan foydalanish ham o'quvchilar me'dasiga tegib, dars samarasini pasaytiradi va elektr energiyaning isrof bo'lishiga olib keladi. Qaysi texnik vositani darsning qaysi qismida, qanday topshiriq uchun qo'llash lozimligini o'qituvchi darsga tayyorlanish jarayonida belgilab olishi, foydalanish vaqti 3-7 daqiqa atrofida bo'lishiga, zarur material undan uzoq vaqtga mo'ljallangan bo'lsa, orada uzilish qilib, unga doir qiziqarli savol-javob, munozara o'tkazib olish zarur. Qanday holatlarda nimalar taklif qilinadi?

1. Chet tilida lug'atlarning talaffuzi, mazmuni o'rganiladi. So'zning ma'nosini anglarishda visual texnik qo'llanmalar ancha mavzuga mos kichik filmlar tomoshasi, uning muhokamasi ayniqsa ahamiyatlidir.

2. Talaffuzni o'rgatganda ko'proq tinglab tushinish vositalaridan foydalangan ma'qul.

3. Grammatik mavzularni tushintirishda vaziyatlar ko'rtilgan sahnalar, kichik jadval, sxema yoki nuqtalar o'rnini to'ldiradigan mashqlar projector orqali ko'rsatilib, har bir o'quvchining qatnashishi ta'minlansa, unum yaxshi bo'ladi.

4. Mustahkamlashda diologli, monologli yoki harakatli videolar foydalidir.

5. Qo'shiq o'rganishda tinglab yoki ham ko'rib, ham tinglab birgalikda kuylash, so'ng matn yordamida uyda takrorlash tez yodlash usullaridan biridir.

6. Takrorlash darslarida mavzuga mos kichik filmlar tomoshasi, uning muhokamasi o'quvchilarning chet tilini barcha nutq faoliyatlarini bog'lagan holda tushinishlari, o'z fikrini bayon qila olishlari uchun ahamiyatlidir.

7. Uyga vazifa bajarish o'quvchilarning hammasiga ham yoqavermaydigan, zerikarli ish. Bunda fanga kamroq qiziquvchilarni ham jalb etish uchun o'tilgan mavzuga kompyuterda slayd

yaratish, internetdan ma'lumot topish, rasm chizish va taqdim qilish kabi topshiriqlar ularning uy ishi bajarishiga yordam beradi.

8. “Mening ovozim”, “Mening videom” kabi loyihalarni har qanday mavzuda qo'l telefonlari, magnitafon yoki kompyuter yordamida amalga oshirish mumkin, bu jarayonda o'quvchi sinf va o'qutuvchisi oldida taqdim qilishdan oldin o'z ishini tekshiradi, tahlil qiladi, xatolarini tuzatishga harakat qiladi va mukammallikka intiladi.

O'quvchilarni to'g'ri talaffuzga o'rgatishda barcha chet tili o'qituvchilariga lingofonlar o'rnatilgan xona kerak. Umid qilamanki, 2 yoki 3 yil ichida Respublikamizdagi barcha chet tili xonalari lingofonlar va interaktiv doskalar bilan ta'minlanib qolar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Xorijiy tillarni o'rgatishda rol o'ynash o'yinlari. 1989
2. R.Shodiyev. H. I.A. Karimov. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida.
3. “Xalq ta'limi” 2018. Xalq ta'lim 2014. “ilmiy metodik jurnal”.

CHET TILINI O'RGANISH USULLARI VA QIYINCHILIKLARI

Abdullayeva Maloxat SHerimmatovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani

28-son maktabning ingliz tili fani o'qituvchisi

Babajonova Kamola Atanazarovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani

21-son maktabning ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda chet tillarini o'rganish ommalashganini hisobga olsak, u tillarda gapirishni o'rganish har qaysi soha vakillari uchun foydali bo'lishi hech kimga sir emas. Ushbu maqolada chet tilini o'rganish usullari va unda yuzaga keladigan qiyinchiliklar to'g'risida mulo-haza yuritilgan.

Kalit so'zlar: chet tili, usul, til, ingliz tili, qiyinchiliklar, ijtimoiy tarmoq, madaniyat, gapirish, qiziqish, sabr.

Bugungi kunga kelib chet tillari, ayniqsa ingliz tili o'rganishga bo'lgan talab va qiziqish shunchalik kuchaydiki, bog'cha yoshidagi bolalardan boshlab katta yoshdagi mutaxassislargacha ingliz tili o'rganishga harakat qilyaptilar. Bu ijobiy holat albatta, chunki, til o'rganish o'sha tilda gaplashuvchi davlatlar madaniyati, tarixi va urf odatlarini o'rganish bilan birga shaxsiy manfaatlar yo'lida ham eshiklar ochilishiga zamin yaratadi.

Til o'rganuvchi o'quvchilar chet tilida tezroq gaplashishga urinishadi. Bu esa unchalik ham oson emas. Bunday vaziyatda ko'p jihatlariga e'tibor berish talab qilinadi. Avvalo, o'rganuvchi yoshi, qiziqishi va izchillik asosida til o'rganishga kundalik sarflaydigan vaqt miqdori, inglizcha muhit kabilar muhim bo'lsa, foydalaniladigan darslik sifati, mahoratli va bilimli o'qituvchi va til o'rganishdagi to'g'ri yondashuv usullari kabilarning ham yangi til o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ba'zan, o'quvchilar til o'rganishdagi qiyinchiliklarini shu tilda gaplashuvchi chet davlatlarida bo'lishga sharoitlari yoki inglizcha gaplashadigan do'stlari yo'qligi bilan bog'laydilar. Aslini olganda esa, hozirgi texnologiya va internet rivojlanayotgan davrda bu kabi vajlar o'rinsiz bo'ladi.

Ijtimoiy tarmoqlarda xususan facebook, twitter, telegram orqali onlayn darslar olish yoki YouTube va skype orqali video darslar ham til o'rganishda juda ommalashgan va qulay usullardandir. Til o'rgatuvchi o'quv kurslarining ham o'rni beqiyos. Chunki, guruhdagi boshqa til o'rganuvchilar bilan maqsadingiz bir va shu yo'lida bir-biringiz bilan inglizcha muloqot qilishingiz, ma'lumot almashishingiz yoki raqobatbardosh bo'lishingiz mumkin.

Yangi tilda gapira olish uchun hamma so'zlarni bilish muhim emas, hatto-ki ona tilimizda ko'p so'zlarni bilmasak ham juda yaxshi muloqot qila olamiz. Ingliz tilini o'rganishni maqsad qilgan inson o'zi uchun inglizcha muhit yaratishi ya'ni doimo inglizcha tinglab, o'qib, yozib va gapirishi maqsadga erishishning eng samarali usulidir.

Ko'pchilik insonlar “Maxsus til kurslariga borsam, albatta, chet tilini o'rganaman”, deb o'ylashadi. To'g'rirog'i, chet tili kurslarini o'z maqsadlariga erishishda ma'sul deb o'ylashadi. Bu umuman noto'g'ri fikr. Bu jarayonda har doim o'zingiz uchun o'zingiz ma'sulsiz, o'qituvchi o'rgatishi mumkin, ammo saboqning 99 foizi o'zingizga, 1 foizi o'qituvchiga bog'liq” deb takidlaydi mutaxassislar.

Chet tili o'rganish maqsadi yo'lida oxirigacha bora olmayotgan yoki bu borada muvaffaqiyatga erisholmayotganlarning bu borada yo'l qo'yadigan ba'zi bir xatolariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, insonlar doimo o'zlari uchun qiziqarli va huzurbaxsh mashg'ulotlar bilan shug'ullanishga harakat qiladilar va hattoki, vaqt qanchalik tez o'tganini ham sezmay qoladilar. Agarda, yangi til ham kuchli qiziqish va ishtiyoq bilan o'rganilsa, maqsadga shunchalik tez va oson yetishish mumkin. Biz esa, ko'pincha bu jarayonni majburiyat sifatida qabul qilamiz va natijada, yangi til o'rganish jarayoni biz uchun juda zerikarli tuyuladi. Natijada, siz uchun zerikarli bo'lgan mashg'ulotdan qochishga yoki kamroq vaqt ajratishga moyillik vujudga keladi. Aksincha, o'zingiz qiziqqan soha yoki mavzu bo'yicha yangi o'rganayotgan tilingiz orqali ma'lumot olishga, tinglashga, yozishga va gapirishga harakat qilsangiz, bu jarayon qanchalik qiziq ekanligini sezishingiz mumkin. Masalan, sport sohasiga qiziquvchilar o'rganayotgan tillari orqali sport yangiliklarini kuzatib borishi, shu tildagi sport sohasiga oid teleko'rsatuvlarni tomosha qilishi, yoki shu soha bo'yicha chet tilida

o'z fikrlarini bo'lishishi mumkin.

Yana bir ko'pchilik yo'l qo'yadigan xatolardan biri, bu noreal maqsadlarni oldiga qo'yish. Ayrimlar ish, o'qish tufayli yangi til o'rganishga kuniga yarim yoki bir soat vaqt ajratsayu, reja asosida esa ikki yoki uch soatlik vaqt belgilasa, kun oxiriga kelib ulgurolmagani uchun stresga tushishi yoki til o'rganishni butunlay tashlab qo'yishi mumkin. Bu esa, uzoq muddatda va sekin bo'lsa ham umuman to'xtatib qo'yishdan yoki stresga tushib foydasiz asabiylashishdan ko'ra, oz-ozdan o'rganib bo'lsaham maqsadga erishishni foydaliroq ekanligini ko'rsatadi. Shu o'rinda “Toshbaqa va quyon” haqidagi ertakni eslashni o'zi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Garchi sekin bo'lsada, toshbaqaning sabri va maqsadga tomon sobitligi (perseverance) insonlarga o'rnak bo'la oladi.

Shuni ham qo'shimcha qilib aytish mumkinki, yaxshi kayfiyat, ijobiy ichki ruhiy kechinma va yaxshi hordiq ham chet tili o'rganishda katta ahamiyatga ega. Toni Robinsning aytishicha, “Eng yaxshi usul va qoidalar ham muvaffaqiyatning atigi 20 foizini tashkil etadi. Qolgan 80 foiz inson psixologiyasiga bog'liqdir”. Mutaxassislarning e'tirof etishicha, ijobiy ruhiy ichki kechinmani saqlab qolish va shakllantirish til o'rganishda qo'llaniladigan usullardan ham kuchli hisoblanadi.

Yana bir turdagi o'quvchilar borki, ular yuzlab kitoblarni yig'ib oladilar, lekin amalda ulardan deyarli foydalanmaydilar. Bunday o'quvchilarni, velosiped yoki moshina sotib olib, uning qismlarini, qanday ishlashi va minishni o'rganmaydigan kishiga o'xshatish mumkin. Har qanday kitobdagi tavsiyalar faqat amalda bajarilgandagina foydali bo'ladi.

Xulosa o'rinda shuni aytishim mumkinki, yangi til o'rganish majburiyat emas, sevimli mashg'ulot yoki xobbi sifatida qaralsa, uni o'rganish shunchalik osonlashadi. Bu jarayonga qanchalik moslashish yoki qiziqarli muhitni yaratish ko'pincha o'quvchining o'ziga bog'liq. Intizom, ma'suliyatlilik va sabrlik esa har qanday yutuqning poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining ingliz tili darsliklari.
2. <https://medium.com>
3. OAV va internet malumotlari.

HARFLAR. UNDAN SOʻZ VA GAPLAR TUZISH

Ibragimova Diloromxon Xolmirzayevna

Fargʻona viloyati Dangʻara tumani XTB tasarrufidagi
24-umumiy oʻrta taʼlim maktabi boshlangʻich sinf oʻqituvchisi

Ganijonova Lobarxon Yusupjonovna

Namangan viloyati Pop tumani XTB tasarrufidagi
14-umumiy oʻrta taʼlim maktabi boshlangʻich sinf oʻqituvchisi

Annotatsiya: boshlangʻich taʼlimda ogʻzaki va yozma nutqqa eʼtibor muhim masalalardan hisoblanadi. Mazkur maqolaning ushbu mavzuga qaratilishi ham ahamiyatlidir. Maqolaning asosiy maqsadi ham, ayniqsa, boshlangʻich taʼlimda oʻquvchi-yoshlarni ogʻzaki va yozma nutqini boyitishga qaratilgan va tavsiya berishdan iborat.

Kalit soʻzlar: taʼlim tizimi, islohot, shaxs, ogʻzaki va yozma nutq, ijodkorlik, shaxsga hurmat, yaratuvchanlik, intellektual (aqliy) salohiyat, soʻz va gap, boʻgʻin va qoʻshimcha, qofiya, oʻyin texnologiyasi, zamonaviy pedagog, hamkorlik.

Respublikamiz xalq taʼlimi oldida turgan muhim vazifa har tomonlama yetuk boʻlgan, ijodkor va qobiliyatli, oʻz yurti va xalqiga sodiq insonlarni kamolga yetkazish va tarbiyalash, voyaga yetkazishdan iboratdir. Buni amalga oshirishda xalq taʼlimi tizimida xizmat koʻrsatayotgan barcha pedagog va hodimlardan oʻz ishiga sodiqlik, ijodkorlik, shu qatori oʻquvchi ogʻzaki va yozma nutqi ustida ishlash tamoyillarga qatʼiy amal qilish talab etiladi. Bugungi kun oʻquvchilari ilm-fan, ijod va qobiliyat kabilarga beʼtibor emas, balki boʻlayotgan oʻzgarishlarga qiziquvchan, izlanuvchan, u haqda toʻlqinlanib gapirishga izlanuvchan yoshlardir. Shuning uchun ham ularning nutqi aniq va ravon soʻz va gaplardan tuzilgan boʻlishi, hamkorlikda ishlash, mustaqillikni taʼminlash koʻp jihatdan yaxshi samaralarga yetaklaydi.

Taʼlimda oʻquvchi nutqiga eʼtibor bu – taʼlim jarayonining asosiy markazida oʻquvchining ogʻzaki va yozma nutqi boʻlib, uning ravonligi, aniqlik darajasini yuqori oʻringa qoʻyadigan, asosiy eʼtiborni intellektual (aqliy) salohiyatini oshirish, dunyoqarashini boyitish, maʼnaviy-axloqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratadigan pedagogik faoliyat turi.

Oʻquvchilarning nutqi ustida ishlash turlarini shartli ravishda quyidagilarga boʻlish mumkin:

- Harflar ustida ishlash;
- Soʻzlar bilan ishlash;
- Gaplar ustida ishlash;
- rivojlantiruvchi taʼlim, oʻyin texnologiyalari interfaol taʼlim;
- hamkorlik taʼlimi;
- individual taʼlim va ijodkorlik;
- bogʻlanishli nutq ustida ishlash.

Oʻquvchining ijodkorligi va nutqiga yoʻnaltirilgan taʼlimda oʻquvchining nutqiy faoliyati pedagogik jarayon markaziga qoʻyiladi, uning rivojlanishiga, soʻz boyligining oshishi va tabiiy imkoniyatlarini roʻyobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratiladi.

Oʻquvchining ijodkorligi va nutqiga yangicha qarash orqali darslarning samaradorligi oshadi, oʻquvchilar oʻzi bilmagan holda oʻyinlar orqali adabiyotga doir bilimlari boyib boradi.

Boshlangʻich sinf ona tili va oʻqish savodxonligi darslarida “Harflar. Undan soʻz va gaplar tuzish” mavzusidagi ushbu maqoladan foydalanish hozirgi kun talabidan kelib chiqib, 1-4-siflarda soʻz, gap va bogʻlanishli nutq tuzish va ular ustida ishlash topshiriqlari juda ahamiyatli hisoblanadi. Chunki rivojlangan davlatlarning metodikalarini amalga tatbiq etish maqsadida PIRLS, TIMES, PISA tadqiqotlarida ishtirok etmoqdalar. Yangi taxrirda joriy etilgan ona tili va oʻqish savodxonligi darsliklari ham ana shu metodikalardan andoza olgan holda yaratilgan va oʻquvchilarni ijodkorlikka va oʻz qobiliyatlarini namoyon etishga yoʻnaltirilgan.

Yangi individual yondashuvning mohiyati shundaki, u taʼlim tizimida oʻquv fanidan tayyor maʼlumot emas, oʻquvchidan oʻquv faniga ijodkorona yondoshishni talab etadi, oʻquvchilarning mavjud imkoniyatlarni inobatga olib, ularni rivojlantirish, takomillashtirish va boyitishga qaratilgan boʻladi.

Boshlangʻich sinf ona tili va oʻqish savodxonligi darslarining har birida bitta “Mehmon harf” didaktik oʻyinidan foydalanib, oʻsha mehmon harf ishtirokida mavzuga oid soʻz, gap hamda

darslarning yengillik darajasiga qarab, bogʻlanishli nutq ham tuzishlari mumkin. Masalan: “Harakat bildirgan soʻzlar” mavzusiga oid soʻzlar topishda mehmon harf bilan boshlanuvchi soʻzlardan foydalanish kerak boʻladi (A harfi mehmon boʻlsa, “Ayasi Azizani allaladi” yoki “Laylak lolazorda loʻkilladi” kabi).

Boshlangʻich taʼlim uzluksiz taʼlim tizimining poydevori hisoblanadi. Shuning uchun ham doimo barcha izlanivchi pedagoglar, olimlar, tadqiqotchilarning diqqat markazida boʻlib kelmoqda. Taʼlimda oʻquvchi nutqiga eʼtibor, ularga individual yondashuv, mustaqillikni taʼminlash, hamkorlikda ishlash, erkinlik kabi yondashuvlar ertangi kun egalarida yangi-yangi qobiliyatlarni shakllantirish, isteʼdodlarni roʻyobga chiqarishda muhim omil sanaladi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017-202-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yoʻnalishi boʻyicha harakatlar strategiyasi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni

2. Sh. Mirziyoyev “Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. Toshkent-Oʻzbekiston 2016

3. Sh. Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz”. Toshkent-Oʻzbekiston 2016

4. K. Qosimova, S. Matjonov, X.Gʻulomova, Sh. Yoʻldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili oʻqitish metodikasi. Toshkent “Noshir”-2009

Elektron taʼlim resurslari

1. Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi: www.uzedu.uz

2. Ijtimoiy axborot taʼlim portal: www.ziynet.uz

CHET TILINI O‘RGANISHNING OSON YO‘LLARI

Ishchanova Mahliyo Raximbergan qizi

Xorazm viloyati Shovot tumani

51-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

ingliz tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Chet tilida gapirish juda oson bo‘lib, bu tilda gapirishga qiynalayotgan bo‘lsangiz, bu qiyinchilik faqat vaqtincha ekanligini unutmang! Tilda gapirishni, harakat qilishni kuchaytirish orqali tez orada chet tilida aniq va ravon gapirishingiz mumkin. Ushbu maqolada ham chet tilini oson o‘rganish uchun mutaxassislar tomonidan berilgan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: chet tili, muloqot, gapirish, tinglash, ingliz tili, dars, qo‘shiq, o‘qish, so‘z birikmasi, xotira, yod olish, ibora, yon daftar.

Xorijiy tilni asosan muloqot uchun o‘rganishadi. Ingliz tili ayni davrda juda ommalashganini hisobga olsak, ingliz tilida gapirishni o‘rganish har qaysi soha vakillari uchun foydali bo‘lishi mumkin. Har kim tilni turli usullarda o‘rganadi. Barcha uchun bitta qoida amal qilishiga ishonish qiyin. Xorijiy tilda gapirishni o‘rganish haqida gap ketganda esa tilni boshqa maqsadlarda, umumiy o‘rganishga nisbatan farqli jihatlariga e’tibor qaratish zarurligini ko‘rishimiz qiyin emas.

Hozirgi kunda o‘z ona tilidan tashqari boshqa xorijiy tillarni ham bilish deyarli barcha sohalarining muhim talablaridan biri bo‘lib bormoqda. Chet tilini mukammal o‘rganishni istagan har bir inson uni o‘zi mustaqil tarzda ham o‘zlashtirsa bo‘ladi. Ammo buning uchun inson psixologik jihatdan til o‘rganishga tayyor bo‘lmog‘i lozim. Xorijiy tilni o‘rganish kishidan ozgina qunt, mustahkam iroda va tartibga asoslangan kun rejasi talab etiladi.

Xorijiy tilda gapirishni hech qachon yozish yoki o‘qish orqali o‘rgana olmaysiz. Gapirishni o‘rganish yaxshigina amaliyotni talab etadi. Ingliz tilida ko‘proq muloqot qilishga harakat qiling. Do‘stingiz bilan telefon orqali gaplashganda, kundalik muloqot davomida, dars vaqtida faqat ingliz tilida gapirishga harakat qiling. Ingliz tilida gapiradigan tanishlaringiz kam bo‘lsa o‘quv kurslarida, ta’lim muassasalarida, yoki ijtimoiy tarmoqlarda siz kabi ingliz tilida gapirishni o‘rganish ishtiyoqida bo‘lganlar bilan tanishishingiz mumkin. Tilni jamoaviy o‘rganish ancha oson kechadi.

Ingliz tilida qo‘shiq ayting! O‘zingiz yoqtirgan inglizcha qo‘shiqlarning matnini internet orqali topish juda oson. Qo‘shiq matniga qaragan holda honandaga jo‘r bo‘lib hirgoyi qilishingiz ham mumkin. Bu mashg‘ulot sizga zavq berishi bilan birga ingliz tilidagi so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishingizda, gapirish tezligingizni oshirishda yordam berishi mumkin.

Ingliz tilida gapirish bo‘yicha darslarda qatnashing. Hozirgi vaqtda deyarli barcha shaharlarning kutubxonalarida, oliy ta’lim muassasalarida va yoshlar makzalarida ingliz tili klublari bor. Guruhlarga a‘zo bo‘lgan holda ingliz tiliga qiziquvchilar bilan jonli muloqotlarda, muhokamalarda qatnashishingiz mumkin.

Oson gapirish texnikalarini o‘rganing. Har bir xorijiy tilda o‘ziga xos gapirish texnikasi bo‘ladi. Tildagi o‘ziga xos ruh, faqat shu tilgagina hos bo‘lgan jihatlarini o‘rganib olish oson bo‘lmaligi mumkin, ammo yaxshiroq harakat qilsangiz hamma narsaning imkonini topish mumkin.

Mutaxassislar tomonidan xorijiy tillarni o‘rganishning 10 ta oddiy va oson yo‘llarini keltirib o‘tamiz:

1. Til bilan iloji boricha har kuni muntazam shug‘ullaning. Bunda xuddi sport mashg‘ulotlaridagidek, ma’lum bir tizimga asoslangan holda mashq qilish muddati belgilanadi. Hech bo‘lmasa, o‘qish va yangi so‘zlarni qaytarish uchun 10-15 daqiqa vaqt ajrating.

2. **O‘qish rejasini tuzing.** Agar til o‘rganish istagi vaqt o‘tgani sayin susayib borsa, o‘z shaxsiy algoritm o‘quv rejangizni o‘ylab chiqing. Misol uchun, ozgina dars qilgach, tanaffus e’lon qilib, musiqa tinglash yoki sayr qilish mumkin.

3. So‘z birikmasi - yaxshi usul. Hech qachon alohida so‘zlarni o‘rganmang, faqat bir-biriga qo‘shilgan, kontekst holatda o‘rganing. Masalan, agar siz “strong wind” so‘z birikmasini eslab qolgan bo‘lsangiz, demak bir so‘z ikkinchisini ham avtomatik tarzda yodda saqlashga yordam beradi.

4. Yon daftarcha tuting. Ushbu daftarchaga o‘rgangan qo‘shma so‘zlaringizni, tayyor gaplarni yozib olish va ularni muloqotda ishlatishga harakat qilish ham katta foyda beradi.

5. Xotiraga muhrlang. Xayolan ko‘zingizga ko‘ringan barcha narsani- reklama, qo‘shiq so‘zla-

rini, dialoglarni, gazetadagi maqolalarning nomlanishini tarjima qilishga harakat qiling.

6. Yod olish - foydali mashq. Ammo faqatgina yuz foiz to‘g‘ri va o‘qituvchilaringiz tomonidan tekshirilgan so‘zlarni yod oling.

7. Iboralarni yodlang. Muomalada keng qo‘llanadigan so‘zlar, idioma, ibora va hikmatli so‘zlarni yozib boring va zudlik bilan xotirangizda saqlang.

8. Nazariya bilan cheklanib qolmang. Har qaysi chet tilini faqat nazariy tomondan, amaliyotdan ajralgan holda o‘rganish mumkin emas. Amaliy mashqlarga ham e‘tibor qarating. Kino tomosha qiling, turli adabiyot va gazetalarni mutolaa qiling, ingliz tilida so‘zlovchi do‘stlaringiz bilan internet orqali suhbatlashing.

9. Xatolarni to‘g‘irlashga odatlaning. Xatolardan aslo cho‘chimang, to‘g‘irlab bo‘lmaydigan xatolardan qo‘rqing! Hech qachon va hech nimani nazoratsiz, tekshiruvsiz qoldirmang.

10. O‘zingizga ishonang. Hech nimaga qaramay, til o‘rganishdan to‘xtamang!

Yuqoridagi maslahat va amallarga rioya qilgan holda til o‘rganishni boshlasangiz, albatta, ko‘zlagan maqsadingizga yetishasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.Azamat.uz
2. www.lessons.fledu.uz
3. www.daryo.uz

O'ZBEK TILI DARSLARINING ADABIY O'QISH MASHG'ULOTLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI

Istamova Xurshida O'tkirovna,
Qosimova Zulfiya O'tkirovna
 Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
 46-umumiy o'rta ta'lim maktabi
 Ona tili fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada 11-sinf o'zbek tili darsliklarining adabiy o'qish mashg'ulotlarida shoir, yozuvchilarning hayoti va ijodi, nasriy hamda she'riy asarlarini o'quvchi ongiga yanada singdirish, dars mashg'ulotlarini qiziqarli tashkil etish, yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib o'tish bo'yicha bir qancha tavsiyalar aytib o'tilgan va zamonaviy pedtexnologiyalarning afzalliklari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, innovatsiya, kompyuter, multemediya, she'riy, nasriy janrlar, “Idrok xaritasi”, “FSMU texnologiyasi”, “VENN diagrammasi”, “Insert”, “T chizmasi”.

Keyingi yillarda davlat tilini o'qitishni takomillashtirish borasida ham ko'plab o'zgarishlar amalga oshirildi. Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklarga kiritilgan o'zgartirishlar shular jumlasidandir. Ayniqsa, o'zbek tili darsliklarida qo'shimcha sifatida adabiy o'qish mashg'ulotlariga alohida qo'shimcha soatlar ajratilib, adabiy matnlar, yozuvchi shoirlarning hayoti va ijodi, ularning nasriy va she'riy janrdagi bolaning estetik tarbiyasiga ijobiy ta'sir etuvchi asarlari kiritildi. Chunki, o'quvchilarda ikkinchi tilni o'rgatish jarayonida faqat ona tilining qaysidir bo'limiga tegishli mavzularni o'tish yoki faqat grammatik topshiriqlar berish bilan o'quvchini dars jarayoniga qiziqitirib bo'lmasligi, ularda shaxsiy fikrlash qobiliyatlari bunday usullar bilan shakllantirib bo'lmasligi anglab yetildi. Shu sababli o'zbek tili darslarida adabiy matnlar kiritilib, o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarining shakllanishiga, til o'rganishga bo'lgan qiziqishlarining oshishiga va albatta, o'zbek adabiyotining nodir va o'lmas asarlari bilan tanishib, o'zbek millatining o'ziga xos va mos milliy mentalititining namoyon bo'lishiga erishildi.

Alisher Navoiyning “Ikki do'st” haqidagi rivoyatini o'tishda “T” chizmasi usulidan foydalanish yaxshi samara beradi.

Avvalo. “T” chizmasi o'yin topshirigi haqida qisqacha ma'lumot va uning afzalligi. Bu topshiriq yakka tartibda o'rtacha 10 daqiqa vaqt oralig'ida bajariladi. Sinf o'quvchilarining barchasi o'z fikrini erkin bayon eta oladi. Eng asosiysi o'rganilayotgan mavzu bo'yicha ijobiy va salbiy fikrni aytib va ajratib bera oladi. Kutilgan natija: O'quvchilar muayyan mavzu yuzasidan zaruriy bilimlarni o'zlashtiradilar va o'zlari xulosa chiqaradilar. Masalan:

Ikki do'st	
Qanoatli Sabrli muvaffaqiyatga erishdi qanoat qilgan podsho bo'ldi	Qanoatsiz Sabrsiz omadsizlikka duch keldi qanoat qilmagan xokisor bo'ldi.

Xulosa: Navoiy hazratlari aytganlaridek, “Kimki mehnat qilib alam tortishni istamasa, uning uchun sabr-u qanoat baridan yaxshiroq” yoki, “Xomtama inson bu dunyoda alam chekadi”. Demak, o'quvchilar bilan yuqoridagi texnologiyadan foydalansak, o'quvchi bemalol ikki do'stning xatti-harakatidan xulosa chiqargan holda ularning qaysi biri to'g'ri yo'l tutgan va qaysi noto'g'ri yo'ldan borib pand yeganligini anglab yetadi.

FSMU texnologiyasidan adabiy o'qish mashg'ulotlarining nasriy asarlarni tahlil qilish jarayonida foydalanish yaxshi samara beradi. Masalan o'qituvchi ma'lum bir nasriy asarga oid bir tushunchani belgilab olishni taklif etadi va o'quvchilarga FSMU texnologiyasining 4 ta bosqichi yozilgan qog'ozlarni tarqatadi va guruh bo'lib javob yozsa ham bo'ladi yoki dastlab guruhdagi o'quvchilar yakka tartibda o'z fikrlarini bayon eyib, keyin guruhda tanlab olib fikrlarni umumlashtirib, himoyaga tayyorlasa ham bo'ladi. Ushbu texnologiyaning afzalligi: o'quvchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikriga boshqalarni ishontirishga, ochiq – oshkora bahslashishga, egallagan bilimlarni tahlil qilishga o'rgatadi. Bu texnologiyadan O. Yoqubovning “Muzqaymoq” va T. Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” asarlarini o'tishda foydalansa bo'ladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yuqorida o'zbek tili fanining adabiy o'qish darslarida tavsiya etgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan dars jarayonlarini tashkil etishda foydalanib borilsa, ta'limda ko'zlangan maqsadlarga erishilgan va yetuk har tomonlama mukammal, ijodiy tafakkur sohiblarini yetishtirgan bo'lamiz. Zero, Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: ... Bugun o'sib kelayotgan yosh avlod shunday bilim, tafakkur sohibi bo'lishi kerakki, ertaga u qo'rqmay Vatan yukini o'z zimmasiga ola bilsin va yurt uchun nimadir qila olishini isbotlasin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan kunning 25- yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasidan.- T.: 2017
2. Yo'ldosheva D. Ashurbayeva R. Ona tili ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalar.-T.: Turon Zamin Ziyo. 2018.

МАКТАБДА АДАБИЙОТ ДАРSLARIDA “AQLIY HUJUM” USULIDAN FOYDALANISH BO’YICHA TAVSIYA.

Nurmatova Xusnida Usmonovna

Namangan viloyati Uchqo’rg’on tumani
2-IDUM ona tili va adabiyoti fani o’qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Aqliy hujum” metodi va undan ta’lim jarayonida foydalanish tartibi bayon etilgan. Hamda namuna sifatida 8-sinfda adabiyot darslarida “Aqliy hujum” metodidan foydalanish bo’yicha tavsiya berilgan.

Kalit so’zlar. Aqliy hujum, adabiyot, muammo, ta’lim, fikr, metod, yozma, og’zaki, g’oya, vatan.

“AQLIY HUJUM” USULI - biror muammo bo’yicha ta’lim oluvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to’plab, ular orqali ma’lum bir yechimga kelinadigan usuldir. “Aqliy hujum” usulining yozma va og’zaki shakllari mavjud. Og’zaki shaklida ta’lim beruvchi tomonidan berilgan savolga ta’lim oluvchilarning har biri o’z fikrini og’zaki bildiradi. Ta’lim oluvchilar o’z javoblarini aniq va qisqa tarzda bayon etadilar. Yozma shaklida esa berilgan savolga ta’lim oluvchilar o’z javoblarini qog’oz kartochkalarga qisqa va barchaga ko’rinarli tarzda yozadilar. Javoblar doskaga (magnitlar yordamida) yoki «pinbord» doskasiga (ignalar yordamida) mahkamlanadi. “Aqliy hujum” usulining yozma shaklida javoblarni ma’lum belgilar bo’yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu usul to’g’ri va ijobiy qo’llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o’rgatadi.

“Aqliy hujum” usulidan foydalanilganda ta’lim oluvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo’ladi. Shu jumladan ta’lim oluvchilarda muloqot qilish va munozara olib borish madaniyati shakllanadi. Ta’lim oluvchilar o’z fikrini faqat ogzaki emas, balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko’nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlar baholanmasligi ta’lim oluvchilarda turli g’oyalar shakllanishiga olib keladi. Bu usul ta’lim oluvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. “Aqliy hujum” usuli ta’lim beruvchi tomonidan qo’yilgan maqsadga qarab amalga oshiriladi:

1. Ta’lim oluvchilarning boshlang’ich bilimlarini aniqlash maqsad qilib qo’yilganda, bu usul darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.

2. Mavzuni takrorlash yoki bir mavzuni keyingi mavzu bilan bog’lash maqsad qilib qo’yilganda -yangi mavzuga o’tish qismida amalga oshiriladi.

3. O’tilgan mavzuni mustahkamlash maqsad qilib qo’yilganda-mavzudan so’ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi.

“Aqliy hujum” usulini qo’llashdagi asosiy qoidalar:

1. Bildirilgan fikr-g’oyalar muhokama qilinmaydi va baholanmaydi.

2. Bildirilgan har qanday fikr-g’oyalar, ular hatto to’g’ri bo’lmasa ham inobatga olinadi.

3. Har bir ta’lim oluvchi qatnashishi shart.

Muammoli savol beriladi

Fikr va g’oyalar eshitiladi va jamlab boriladi

Fikr va g’oyalar guruhlanadi

Aniq va to’g’ri javob tanlab olinadi

“Aqliy hujum” usulining bosqichlari quyidagilardan iborat.

1. Ta’lim oluvchilarga savol tashlanadi va ularga shu savol bo’yicha o’z javoblarini (fikr, g’oya va mulohaza) bildirishlari so’raladi;

2. Ta’lim oluvchilar savol bo’yicha o’z fikr-mulohazalarini bildirishadi;

3. Ta’lim oluvchilarning fikr-g’oyalari (magnitafonda, videotasmada, rangli qog’ozlarda yoki doskada) to’planadi;

4. Fikr-g’oyalar ma’lum belgilar bo’yicha guruhlanadi;

5. Yuqorida qo’yilgan savolga aniq va to’g’ri javob tanlab olinadi.

NAMUNA:

Adabiyot 8-sinf dasturida berilgan Ozod Sharafiddinovning “O’lsam ayrilmasman quchoqlaringdan” maqolasi mavzusini o’tishda “Aqliy hujum” usulidan foydalanib, quyidagi so’zlar asosida o’quvchilarning yangi mavzu yuzasidan fikrlarini umimlashtirish mumkin.

O'qituvchi mavzuni tushuntirib bo'lganidan so'ng, ushbu parchani o'quvchilarga o'qitadi.

Maqolada muallif, *“Adibning eski jo'vadagi ko'rimsiz, torgina, kichik zalda eshitgan Uyg'un qalamiga mansub,*

*Vatan – ona so'zi naqadar laziz,
Sensan har narsadan mo'tabar aziz,
Hikmatingni saqlar har bir o'g'il-qiz,
Muqaddas, mo'tabar, ulug' Vatanim,
O'lsam ayrilmasman, quchoqlaringdan.*

ushbu shehr haqida, hayajon bilan quyidagicha; “...shehr misralari ayniqsa, har bir band oxirida takrorlanayotgan “O'lsam ayrilmasman quchoqlaringdan” degan ibora go'yo yuragimda tug'ilib, ichimdan jo'shib chiqayotgandek, uchta oddiy so'zdan tarkib topgan bu otashin xitob shehr emas, butun umr amal qiladigan tantanavor qasamday jaranglardi.

Keyin chindan shunday bo'ldi....” –deb yozgan.

Quyidagi matnni o'qituvchining o'zi o'qib beradi.

Ilova:

“Jahon keng, dunyoda mamlakatlar ko'p. Lekin bu olamda betakror ona yurtimiz, O'zbekistonimiz yakka-yu yagona. Bu go'zal yurt, bu muqaddas zamin faqat bizga atalgan. Mana shu ulug' tuyg'u har birimizning hayotimiz mazmuniga aylanishini istardim. Biz shunday ma'naviy muhit yaratishimiz kerakki, yurtimizning har bir burchagida, barcha shahar va qishloqlarimiz qiyofasida Vatandan faxrlanish hissi ko'zimizni, qalbimizni yashnatib tursin. (I. Karimov. “Yuksak mahnaviyat – yengilmas kuch” asaridan.)

Savol: Xo'sh, muallif nega *“O'lsam ayrilmasman quchoqlaringdan”* degan, sizning fikringizcha quchog'i nima ekan.

O'quvchilar ikki matn bilan tanishib bo'lgach, yaxshigina tortishib fikrlashadilar, bir vaqtning o'zida maqola matni bilan birga unga bog'liq yurtimiz sarhadlari, buyuk qadamjolari haqida o'quvchilarni mavzu ichiga chuqurroq olib kirishni nazarda tutadi.

Bu usulning tanlanishidan maqsad shuki, o'quvchilar orasida do'stona muhitni vujudga keltirish, ona Vatanni sevish va uning tuprog'ini e'zozlash, tabiatga va atrofimizdagi har bir mavjudotga nisbatan mehr tuyg'ularini uyg'otishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. S. Alimov, S Ahmedov, R. Qo'chqarov. Adabiyot. Umumta'lim maktablarining 8-sinflari uchun darslik. Toshkeny. “G'ofur G'ulom nashriyoti”. 2014 yil.

A SOCIOLINGUISTIC APPROACH TO THE MEDIA TEXT

Orazgalieva Ayjamal Maratovna

student for master's degree of Uzswlu

+998913923137

orazgalieva.ayjamal@mail.ru

Scientific supervisor - Azizov Ulugbek Botirovich

Phd, Uzswlu

Key words: sociolinguistics, media linguistics, media text, news, loanwords

Annotation: This article deals with the sociolinguistic approach to the media texts in both Karakalpak and uzbek languages analyzing the real news texts on the Internet sites and studies the etymology of these words from English. In the article, it is discussed the importance of studying the Media news texts defining with the views of linguists from different countries.

The sociolinguistic approach to media text requires taking into account a complex of problems, such as «language and society», the relationship of words and concepts, sociolinguistics and media linguistics. I.I. Sreznevsky said “Every word is a representative of the concept that was in the people: what was expressed by the word, that was in life; what was not in life, there was no word for that. Every word for a historian is a witness, a monument, a fact in the life of people, the more important the concept they express»[1, 76]

The study of the media text of any languages is possible to use a sociolinguistic approach due to the fact that the evolution of these new mediums of communications has raised much concern with regard to the way language is being used by people. According to David Crystal, these concerns are neither without grounds nor unseen in history – it surfaces almost always when a new technology breakthrough influences languages; as seen in 15th century when printing was introduced, the 19th century when the telephone was invented, 20th century when broadcasting began to penetrate our society [2, 58] and every change and impact on the language due to any breakthroughs or time is closely connected to the people, society in the long run and it must be the main focus to study for sociolinguistics at present time.

Furthermore, The rapid growth of digital technologies has become one of the reasons for the emergence of a new interdisciplinary direction in science, which considers news texts in the context of a single information space, combined with linguistic and extralinguistic factors, and which today stands out as a separate scientific branch — media linguistics. With the development of a new discipline, the terminological base is updated; along with «*media speech*» and «*media texts*» and as an important part of them, news texts are studied. «Media linguistics is turning into a powerful direction media research, because with all the variability of the media sphere, its main the sphere-forming moment remains the language. In uzbek and karakalpak scientific usage, the term «media linguistics» appeared relatively recently, somewhat earlier, his English-language version of «media linguistics» appeared, which can be found in the works of British researchers of the language of mass media, in particular, in the article by John Corner «The Scope of Media Linguistics», which can be considered programmatic, since it defines the subject and tasks of media linguistics for the first time. Singling out media linguistics as an independent scientific direction, the subject of which is the study of the language of mass media John Corner notes its interdisciplinary nature: «Media linguistics has united a wide range of studies related to such a dynamically developing field as the language of mass media. Today, there is a lot of literature devoted to the language of mass media, and often these studies are interdisciplinary in nature. Various genres of media speech are analyzed, for example, news discourse, documentaries and advertising. There is a growing understanding that the language of the media does not remain the same in every single media outlet information, but interacts with other semiotic systems. According to the understanding of the functional and stylistic differentiation of language, based on the teaching of academician V.V. Vinogradov about the styles of language and speech, the author has four types of media texts studied on the «message - impact» scale is as follows:

1.News 2. Comment 3.Features 4.Advertising

And among them, A special place in the media system is occupied by news. The significance of news lies in its leading role in the information life of society. Information about important

political, social, and economic events affect the life of every person. The influence of the news stream on the individual and society is enhanced by the repeatability and reproducibility of news.

Being the most reproducible and repeatable texts of the Internet media, news texts are influenced not only by sub-standard layers of the Russian spoken language, but also by different layers of vocabulary of other languages. The term «borrowing» is ambiguous. It denotes the result of contacts of multilingual people and the process of transferring elements from one language to another [3. 24]. In addition, foreign words are called borrowing. And finally, borrowing denotes both the process and the words. In both uzbek and karakalpak linguistics, there are the following problems regarding borrowings: which word should be considered a borrowing; the reasons for borrowing; varieties of foreign-language units; ways of mastering a word in a borrowing language; exactly what are calques and others.

Defining the types of foreign-language words, L. P. Krysin identifies borrowed words, exotic vocabulary and foreign-language inclusions [3, 57,58].

Having analyzed uzbek headlines of online publications «Kun.uz», «daryo.uz», «UzA.uz», «qalampir.uz», we investigated the borrowed words found in them (in fifteen news texts). In order to determine their variety, it is necessary to analyze their lexical meaning, origin and functions of the selected lexemes: “LG kompaniyasi **smartfon** ishlab chiqarishni to’xtatdi” (daryo.uz); “O’zbekistonda **krossover** mashinaraining narxlari elon qilindi” (xabar.uz); “Kevin Mitnik yana bir **xaker** – Lenni Di Chikko bilan hamkorlikda ishlay boshladi..... bu voqea shunchaki **xakerlar** o’g’irlangan pulni bo’lisha olmagani ortidan kelib chiqqan degan versiyani ilgari surdi” (daryo.uz); “Endi Agrobank tizimidagi xabarlarini telegram, **Instagram** va facebukda kuzatib borishingiz mumkun” (kun.uz); “Mirziyonomika kitobi **plagiat** mahsuli ekanligi aytilganida, Kitob muallifi Behruz Hamzayev Kun.uz’ga bergan intervyusida “Mirziyonomika”ni yozishda Rossiya nashri va boshqa manbalardan foydalanganini tan oldi, biroq bu **plagiat** hisoblanmasligini ta’kidladi (kun.uz); “Samarqand viloyatida **repperlar** janjali yuzasidan ish qo’zg’atildi” (qalampir.uz); “Hindiston bosh vazirining **Twitter akkaunti xakerlar** tomonidan buzildi. Unda **bitkoin** qonuniylashtirilgani haqida tvit paydo bo’ldi”(kun.uz

And from karakalpak headlines of online publications such as “Karinform.uz”, “kruz.uz”, “Kar24.uz”:

«**Смартфонның** қасына банк картасын қойыў қәўипли ме? Қәнигелер не дейди?» (karinform.uz); «**Кроссовер** машиналарының имканиятлары ҳаққында билеп алыңыз» (karinform.uz); «Өзбекстан сайтларына неше мәрте **хакерлик** ҳужимлер болғаны мәлим етилди» (karinform.uz); « Өзбекстандағы текстли **плагиат**ларды анықлаў ушын ислеп шығылған биринши система ҳаққында билесиз бе?» (karinform.uz); «Мәлимлеме ҳәм ғалабалық коммуникациялар агентлиги директоры Комил Алламжонов **Инстаграм**дағы өз бетинде рәсмий баянат жасады» (karinform.uz); «Комментарий қалдырған пайдаланыўшылардың 56 проценти өз **аккаунты**на кире алмай атырғанын билдирген» (karinform.uz); «**Реппер** болған уақыя бойынша рәсмий баянат жасады» (Kar24.uz);

In conclusion, having analyzed above mentioned examples, it is possible to say that the study of media news texts are being one of the actual issues in the current Linguistics and particularly, the loanwords stayed widespread among the news texts and influencing the speech of the Karakalpak and uzbek speakers in different way. Therefore, it is immeasurably pivotal to analyze each loanword that are being borrowed from different foreign languages make them closely connect to the People, society or from the sociolinguistic point of view.

References

1. Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию. — М: Наука, 1968, 376 с
2. Crystal David. The scope of Internet Linguistics. Paper presented at the American Association for the advancement of science meeting on 2011-07-26.
3. Крысин, Л. П. Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация / Л. П. Крысин. – М.: Языки славянских культур, 2003. – 568 с.
4. Local news sites: Kruz.uz, Kun.uz, Kar24.uz, Karinform.uz
5. Dictionary.cambridge.org
6. www.etymology.com

NEMIS VA INGLIZ TILILARNI O'RGATISHDA DIDAKTIK MATERIALLAR VA VIDEO FILMLARNI QO'LLASH

Qosimova Mavluda Navro'zovna

Toshkent davlat texnika Universitet Olmaliq filiali
“O'zbek tili va adabiyoti” kafedrasida katta o'qituvchisi

Toshpo'latov Sarvar

1b-20Met guruh talabasi

Tel: 93-430-05-18

Annotatsiya: Bu maqolada asosan darslarda didaktik matreallardan foydalanish ,videofilm orqali darslarni qiziqarli olib borish usullari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Didaktik matreallar, videofilm, samaradorlik, aktivlik mahorati , ertak qahramonlari, monologik va dialogik nutqlar.

Davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni isloh etishga katta ahamiyat berilmoqda. Buning sababi albatta hozirgi kunda o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish, ularni har tomonlama rivojlantirish va mustaqil fikrlovchi barkamol avlod bo'lib yetishlariga katta e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi kunda chet tillarini o'rgatish dolzarb masala sifatida davlatimiz tomonidan ilgari surilib, yangi chora tadbirlar ishlab chiqilmoqda.

“O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2012-yil 10-dekabrda “Chet tillarini o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlar to'g'risidagi PK-1875 sonli qarorini chiqargan bo'lsa, chet tillarni o'rgatish sifatini yuksaltirish maqsadida , yana keying yillar davomida O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasi chet tililarni rivojlantirish uchun bir nechta qarorlar chiqardi.Shu jumladan O'zbekiston Respublikasi xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2021yil 19-may №PQ-5117 qarori chiqdi.Qarorga asosan Xorijiy tillarni o'rgatishni ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida rivojlantirish,ushbu yo'nalishda ta'lim sifatini tubdan oshirish,sohaga malakali pedagoglarni jalb etish hamda aholinng xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish maqsadida chiqarilgan.Shu qarorlarga amal qilgan holda zamonaviy pedagogik texnologiyaning turli xil usullaridan darslarda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chet tili darslarida didaktik materiallar va video filmlarni qo'llash, chet tilini chuqur o'rganish uchun zarur.

O'quvchilarga chet tillarni o'rgatishda oddiy, an'anaviy usulni chetlab o'tgan holda darslarni qiziqarli olib borish lozim. Chunki o'quvchilarni chet tillarni tezroq o'rganish samaradorligini oshirish asosiy maqsad hisoblanadi. Tillarni o'rgatishda darslarni to'g'ri tashkil etish muhim bo'lib, o'quvchilarni zeriktirmasdan turli xil usullarda darslarni olib borish kerak. Darslarning butun g'oyasi shunga qaratilmog'i va til o'rgatishda oddiy usulga tayanib qolmasdan, balki har bir darsda yangi usuldan foydalanib, yangi elementlarni kiritish muhim jixatlardan biridir. Darslarda, ayniqsa, o'quvchilarga didaktik material yoki videofilmlar orqali o'tilgan darslar juda yoqadi va qiziqarli bo'ladi. O'qituvchi dars o'tish jarayonida aktyorlik mahoratiga ega bo'lmog'i va uni dars davomida yuqori saviyada namoyon etmog'i lozim. Quyi sinf o'quvchilariga dars o'tish jaroyonlarida qo'g'irchoq qahramonlar va videofilmlar asosida dars olib borish muhim ahamiyatga ega. Darslarda ertak qahramonlari tashrif buyuradilar. Masalan: Masha va Momiqvoy,(Mascha und Bär) Tulki va Bo'ri,(Fuchs und Wolf) Buratino, Malvina,(Buratina und Malvina) Bo'ri va Quyon,(Wolf und Hase) Qizil shapkacha va Bo'ri,(Rote Hütlein und Wolf) Oppog'oy,(Schlohweiss) Zolushka,(Aschenputel) Qor Malikasi,(Schneekönigin)

Tom - Jerry va boshqalardir. Bu qahramonlar o'quvchilarga qiziqarli bo'lganligi uchun har bir o'quvchiga alohida rol bo'lib beriladi. O'quvchilar o'zlariga berilgan rollarni mahorat bilan ijro etishga harakat qiladilar. Misol sifatida bir darsimizda niqobli qahramon roli ijro etilib, u o'zi haqida chet tilida so'zlab beradi. Bu qahramonning nomi Buratino bo'lib: My name is Buratino. I came is London. I am 12 year old.Ich heisse Buratino. Ich komme aus Deutschland.Ich bin 12 Jahre alt. 2-qahramonning nomi Malvina bo'lib, u ham o'zi haqida nemis va ingliz tilida so'zlaydi: Ich heisse Malvina. Ich komme aus Berlin. Ich bin 12 jahre alt. Meine Familie ist gross. Meine Familie haben Vater, Mutter, Bruder, Schwester und ich.My name is Malvina.I came is London.I

am12 year old. Shu bilan birgalikda darsimizga Buyuk Britaniya va Olmoniyadan muxbirlar ham tashrif buyurib, darsda faol ishtirok etgan o'quvchilarni o'z sovg'alari bilan taqdirlaydilar.

Shu asosida o'quvchilarning og'zaki nutqlari o'sadi va so'z boyliklari ortib boradi. Shuni aytish mumkinki bunday darslar o'quvchilarda ahloqiy -tarbiyaviy jihatlarini takomillashtirishga ham o'z hissasini albatta qo'shadi.

. Chunki o'quvchilar ijro etgan ijobiy va salbiy qahramonlardan o'rnak oladilar. Bu kabi darslar oquvchilarning monologik va dialogik nutqlarini o'sishini yuqori darajaga olib kelishga xizmat qiladi. Bu kabi darslardan o'quvchilar ma'naviy oziqa oladilar o'zlariga xulosa chiqaradilar. Rollar ijro etishni o'rgatishda o'quvchilarni grammatik bilimlarini ham mustahkamlashga ahamiyat beriladi. Yana darslarda qisqa metrajli, qiziqarli filmlarni dars jarayonida qo'llash tilni o'rgatishda muhim jihat bo'lib xizmat qiladi. Darslarda tasvirli va voqeali filmlardan foydalaniladi. Turli xil holatlar tasvirlangan (“Bizning oila”, (My Family, Meine Familie.) “Vatan”, (Motherland, Heimat,) “Sayohat”, (Travel, Reise) “Mening do'stim” (My Friend, Mein Freund) kabi filmlar yoritiladi. Bu singari filmlar o'quvchilarni o'g'zaki nutqini, tinglab tushunish va so'zlarni to'g'ri talaffuz etishga katta yordam beradi. Negaki, o'quvchilar bu filmlarda bo'ladigan suhbatlarni tinglab, uni o'g'zaki tarzda qaytarishga harakat qiladilar. Bu esa so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga olib keladi. Zeroki, ming marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan afzal maqoliga amal qilgan holda darslar o'tiladi. So'ngra o'quvchilar bilan ko'rgan filmlarini, undagi voqealar asosida chet tilida muloqat bo'ladi va har bir o'quvchi o'z fikrini bayon etadi. Shu filmlar asosida o'quvchilarni yanada chet tilini o'rganishga qiziqishlarini orttirib, ularni bilim olish saviyasini oshiramiz.

Xulosa qilib aytsak, yuqorida ko'rsatilgan usullar har tomonlama o'quvchilarni chet tiliga bo'lgan mehrini oshirib, ularni tilni tez va oson tarzda mukammal o'rganishlariga yordam beradi. Bu kabi darslarni qo'llash chet tillarini o'rgatishda samarali, qullay va har tomonla oson usullaridan biri ekanligi ko'rsatib o'tildi. Bundan tashqari har bir o'quvchini faolligini oshiradi va mustaqil fikrlab, o'z fikrlarini erkin bayon etishga ham xizmat qiladi. Shunday ekan, chet tilini o'rgatib, iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlar tarbiyalash har bir chet tili o'qituvchisining muhim vazifasidir. Shuning uchun ham biz o'qituvchilar o'quvchilarga dars o'tish jarayonini soddalashtirish chora tadbirlarini ko'rib chiqdik va yuqorida ko'rsatilgan usul yaxshi samara berishini inobatga olgan holda darslarda shu usulni qo'llashni tavsiya etamiz.

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. Pander Klaus. Koln. Buchverlag. 1996.
2. Sardinowa B. Deutsch lernen mit. Toshkent, “O'qituvchi” 2004.
3. Krasilschikowa K.J. Gesprächstemen. Sankt Peterburg. 2003.
4. Asadulina F.M. Deutsch. Toshkent. 1979.
5. Sabine Federica. Emmerich Colombo. Deutsch lernen mit Spielen und Rätseln. Deutschland. 2003.
6. Tangram I.B. Deutsch als Fremdsprache. Ismaning, Deutschland. 2002.
7. M. Muller, P. Rusch-Optimal B.I. Lehrbuch. Munchen-2006.
8. S. Saidow. Deutsche Grammatik in Mustern. T. Oqituvchi. 1990.

ONA TILI VA ADABIYOT DARS MASHG'ULOTLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI

**Raxmonova Gulruh Qaxorboyevna,
Shukurova Muhabbat Mansurovna.**

Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
46-umumiy o'rta ta'lim maktabi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib dars mashg'ulotlarini o'tish bo'yicha bir qancha tavsiyalar aytib o'tilgan va zamonaviy pedtexnologiyalarning afzalliklari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, “FSMU texnologiyasi”, she'riy, nasriy janrlar.

Keyingi yillarda ona tilini o'qitishni takomillashtirish borasida ham ko'plab o'zgarishlar amalga oshirildi. Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va darsliklarga kiritilgan o'zgartirishlar shular jumlasidandir. Ayniqsa, o'zbek tili darsliklarida qo'shimcha sifatida adabiy o'qish mashg'ulotlariga alohida qo'shimcha soatlar ajratilib, adabiy matnlar, yozuvchi shoirlarning hayoti va ijodi, ularning nasriy va she'riy janrdagi bolaning estetik tarbiyasiga ijobiy ta'sir etuvchi asarlari kiritildi. Chunki, o'quvchilarda ikkinchi tilni o'rgatish jarayonida faqat ona tilining qaysidir bo'limiga tegishli mavzularni o'tish yoki faqat grammatik topshiriqlar berish bilan o'quvchini dars jarayoniga qiziqtirib bo'lmasligi, ularda shaxsiy fikrlash qobiliyatlari bunday usullar bilan shakllantirib bo'lmasligi anglab yetildi. Shu sababli o'zbek tili darslarida adabiy matnlar kiritilib, o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarining shakllanishiga, til o'rganishga bo'lgan qiziqishlarining oshishiga va albatta, o'zbek adabiyotining nodir va o'lmas asarlari bilan tanishib, o'zbek millatining o'ziga xos va mos milliy mentalititining namoyon bo'lishiga erishildi.

Hozirgi kun davr talabi bo'lgan zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanilsa, samaradorlikka erishilgan bo'ladi. Chunki bugungi kundagi innovatsiyalar, turli xil va shakldagi texnologiyalarning barchasi o'quvchi faolligini oshirishga, o'z fikrini erkin bayon eta olishiga, guruh bo'lib ishlash jarayonida o'zgalar fikrini tinglay olishga va to'g'risini tanlab ayta olishga qaratilgandir. Shu nuqtayi nazardan adabiy o'qish darslarida foydalanilsa yaxshi natijaga erishiladigan bir qancha zamonaviy pedtexnologiyalar bilan tanishtirib o'tamiz.

FSMU texnologiyasidan adabiy o'qish mashg'ulotlarining nasriy asarlarni tahlil qilish jarayonida foydalanish yaxshi samara beradi. Masalan o'qituvchi ma'lum bir nasriy asarga oid bir tushunchani belgilab olishni taklif etadi va o'quvchilarga FSMU texnologiyasining 4 ta bosqichi yozilgan qog'ozlarni tarqatadi va guruh bo'lib javob yozsa ham bo'ladi yoki dastlab guruhdagi o'quvchilar yakka tartibda o'z fikrlarini bayon eyib, keyin guruhda tanlab olib fikrlarni umumlashtirib, himoyaga tayyorlasa ham bo'ladi. Ushbu texnologiyaning afzalligi: o'quvchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikriga boshqalarni ishontirishga, ochiq – oshkora bahslashishga, egallagan bilimlarni tahlil qilishga o'rgatadi. Bu texnologiyadan O. Yoqubovning “Muzqaymoq” va T. Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” asarlarini o'tishda foydalansa bo'ladi.

F: T. Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” qissasi polvonlar hayotiga bag'ishlanga asardir.

S: Qissada o'zbek milliy kurashining sir-u asrirlari va uning mohir kurashchilari Bo'ri polvon, Nasim polvon va ularning sulolasi taqdiri misolida aks ettirilgan.

M: ... Polvonlik bizga ota meros, pushtdan pushtga, qondan qonga o'tib kelyapti. Polvonlikning ko'zga ko'rinmas, til bilan tushuntirib bo'lmas shunday sirlari borki, buni faqat tomirida polvonlik qoni borlarga biladi...

U: Demak, Tog'ay Murod o'zining “Yulduzlar mangu yonadi” asarida o'zbek xalqining qon-qoniga, shuuriga singib ketgan mardlik, jasorat, odamiylik, adolatlilik va oliyanoblik sifatlarini polvonlar misolida tasvirlab berib, milliy kurashimizning o'ziga xos jihatlarini ochib bergan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, yuqorida o'zbek tili fanining adabiy o'qish darslarida tavsiya etgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan dars jarayonlarini tashkil etishda foydalanib borilsa, ta'limda ko'zlangan maqsadlarga erishilgan va yetuk har tomonlama mukammal, ijodiy

tafakkur sohiblarini yetishtirgan bo'lamiz. Zero, Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: ... Bugun o'sib kelayotgan yosh avlod shunday bilim, tafakkur sohibi bo'lishi kerakki, ertaga u qo'rqmay Vatan yukini o'z zimmasiga ola bilsin va yurt uchun nimadir qila olishini isbotlasin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ne'matova G. Ashurbayeva R. Yo'ldosheva D. Maktabda ona tili darslarini adabiyot, biologiya mavzulari bilan bog'lab o'qitish.- T.: Muharrir.2019.
2. X.S.Muxitdinova, G.Z.Muhammedjanova, F. S. Talipova, R.B. Eshbayeva. O'zbek tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 11- sinf uchun darslik.-T.:Davr,2018.

SALBIY EMOTSIONAL BIRLIKLAR TAHLILIGA DOIR
(A.Qodiriyning “Mexrobdan chayon” romani misolida)

Xolmanova Sh.
SamDCHTI magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqolada Mexrobdan chayon romanida salbiy emotsional birliklarga xos tahlillar haqida fikr yuritiladi.

Annotation : This article discusses the analyzes specific to negative emotional units in the novel Mehrobdan chayon..

Kalit so'zlar: emotsional birliklar, so'z, gap, ibora, maqol.

Keywords: emotional units, word, sentence, phrase, proverb.

Abdulla Qodiriy tilga olinganda bir entikib, hayratlar bilan Otabek va Kumish, Anvar va Ra'nolarni taqdirini esga olmaydigan o'zbek ziyolisi, adabiyot muhlisi bo'lmasa kerak. Adibning badiiy so'zida betakror tasvirlash, jozibasi borligi sabab uni takror – takror o'qisanggiz ham, o'qiyverasiz. Ushbu tahlil obyektimiz ham o'zbek adabiyotining betakror yozuvchisi Abdulla Qodiriyning “Mexrobdan chayon” romani hisoblanadi. Tahlilimiz davomida Abdulla Qodiriyning “Mexrobdan chayon” romanida obraz gaplarida salbiy emotsiyani ifodalovchi ibora, gap va so'zlarni ko'rib chiqamiz. Ushbu romanda muallif va obraz gaplarida uchragan salbiy hissiyotlarni ifodalovchi frazeologik birlik (ibora), gap va so'zlarni tahlil qilamiz.

Qurib ketkurlar... Shuning uchun ham senlarning oldingga kirgim kelmaydi-da! (AQMCH-135b). Personajning yonidagi insonlarga nisbatan “qurib ketkurlar” deya murojaat etishi, hurmatsizlik hisoblanadi. “Qurib ketmoq” bu salbiy ma'noga ega bo'lgan frazeologizm (ibora) hisoblanadi. “Qurib ketmoq” iborasining ma'nosi – yo'q bo'lmoq, g'oyib bo'lmoq kabi ma'nolarni anglatadi.

Hatto ba'zi vaqt ikki og'iz so'z bilan qaytib chiqqan kishidan ham bir narsa undirishka tirishar, “mishiq oftobga tekin chiqmaydi, sizdan aqcha so'rashqa iymanganda, menga bir narma tashlab ketsangiz o'zim unga berib qo'yarman”(AQMCH 151-bet). Solih Mahdum nutqidan olingan bu jumladagi mishiq oftobga tekinga chiqmaydir maqoli hozirgi tilimizda qo'llanilayotgan “Mushuk tekinga oftobga chiqmaydi” maqoli bilan mos keladi. Bu maqol orqali adib Solih Mahdumning xasisligi bilan birga ta'magirligini, Anvarning nomidan ish qilib ham daromad topishidan toymaydigan inson ekanligini tasvirlab bergan. Ushbu maqoldan ko'rinadiki, Mahdumning xasisligi va tamagirligi maqolda salbiy bo'yoqdorlikning oshirgan.

Bizga ma'lumki, Abdulla Qodiriy buyuk romannavis adibdir. Uning har bir romanida xalqchilik, o'zbek tilining nozik jilvalari o'z aksini topadi. Shu jumladan, “Mehrobdan chayon” romanida xalqona so'zlarning, barqaror birikmalarning go'zal namunalarini ko'rishimiz mumkin. Barqaror birikmalar deganda maqollar, matallar va iboralar tushuniladi. Maqollar grammatik jihatdan fikrni bildiruvchi kichik, ixcham, o'tkir mazmunli ko'chma ma'noda ham o'z ma'nosida ham qo'llanuvchi xalq iboralaridir. Maqollar nutq ta'sirchanligini amalga oshirishda fikrni lo'nda va aniq ifodalashda juda qo'l keladi. Abdulla Qodiriy ham maqol va matallardan asarda juda o'rinli foydalangan. Bu orqali asarning xalqchilligini, haqqoniyligini ta'minlashga xizmat qilgan.¹

To'g'rida Mirzo Anvar, qo'li sust kosibdan oyog'i chaqqon gadoy yaxshi emish. (AQMCH-155b). Bu maqolni keltirish orqali adib Solih Mahdumning bekitib bo'lmaydigan xasis va betoqat inson ekanligini juda ustalik bilan tasvirlagan. Bu vazifani albatta xalq maqoli bajargan. Asarda adib ba'zi maqollarni qahramonlar tilidan keltirgan va qahramon xarakteriga moslab maqolni sodda tarzda yoki aksincha murakkablashgan shaklda qo'llagan.

Biroq Abdurahmonni to'xtatmang, agar siz shu chuvalchangning bahridan o'tsangiz, hamrohlariga katta ibrat ko'rsatgan bo'lasiz. (AQMCH-182b). Adib obraz tilidan ishlatgan “bahridan o'tmoq iborasi ham chuqur ma'noga ega ibora hisoblanadi. Bu iboraning ma'nosi “vos kechish” ma'nosini anglatadi. Ya'ni asarda keltirilgan obraz Abdurahmondek qabix

¹ <https://uz.denemetr.com/docs/769/index-314436-1.html?page=2>

insondan vos kechishini nazarda tutgan. Asarda Abdurahmonni chuvalchangga o'xshatishi ham uning naqadar yomon shaxs ekanligi isbotlaydi.

Chunki “soyaboni marhamat” vijdon kengashiga quloq solg'uchi “axmoq” lardan emasdir! (AQMCH- 65b) Abdulla Qodiriy salbiy munosabatini ifodalash maqsadida xonning o'zini obrazlar nutqidan turli disfemik birliklar (“adolatpanoh”, “soyaboni marhamat”) orqali ifodalaydi: «Soyaboni marhamat» vijdon kengashiga quloq solg'uchi «ahmoq»lardan emasdir.

Ushbu gapda Xudoyorxonning soyaboni marhamatligi shubha tug'dirishi nashrda qo'shtirnoq ichida berilganligi bilan belgilanyabdi. Ushbu so'z ham salbiy emotsional so'z hisoblanadi. Disfemik birliklar bu ham asosan nutqda ro'y beradigan nolisoniy omil sifatida qarash lozimligi, u denotat salbiy ta'sirining kuchayishi ekanligi e'tirof etiladi: “Disfemizm – denotatni (tahqirlovchi, u yoki bu tarzda o'ttenkali) salbiy bo'yoqdor so'z bilan ifodalash.”¹

Ha – a, taqsir, - dedi Samad bo'qoq va Shukur so'fni tirsagi bilan turti, - bu bala kimu, o'rdag'a mirzaboshilik kim? (AQMCH- 67b). Gapning ohangidan ham ko'rinadiki, personajning *bu bala kimu, o'rdag'a mirzaboshilik kim?*deya mensimaslik ohangida kibr bilan so'zlayotganini ko'rishimiz mumkin. Ortiqcha kibr ham salbiy ma'noga ega hisoblanadi.

Kibr, kibr-havo, manmanlik, dimog'dorlik — o'z shaxsiyatiga, qobiliyatiga ortiqcha baho berish, o'zini boshqalardan yuqori qo'yish, kalondimog'lik oqibatida namoyon bo'ladigan salbiy axloqiy sifat. Bu sifat kishilarni mensimaslik, ularga past nazar bilan qarash, o'rinsiz g'ururga berilish, o'zining arziyas yutuqlarini bo'rttirib ko'rsatish va b.da ko'rinadi. Kibrli kishi o'z aybi, nuqsonlaridan ko'z yumadi, manmansiraydi. Manman kishi o'zgalarning nasihatini yoqtirmaydi, zalolat botqog'iga botadi. Kibr — kishilarning kamchiligi, nuqsonidir. Kibrodamlar o'rtasida birdamlik, ahillik va muhabbatni yo'q qiladi, adovat uyg'otadi. Kibr odobsizlik belgisi bo'lib, u doimo qoralangan.²

Bir it-da, taqsir, xafa bo'lmang. (AQMCH- 72b). Obraz personajga bir itda deb ta'rif berishi, bu uning hayvonga qiyoslashidan darak. Ya'ni ushbu personajga nisbatan tuyg'ulari negativligini ifodalagan.

Nodon Anvar o'rdadan quvlanish yerida sarmunshiylik mansabiga minmakchi (AQMCH- 81b). Obraz tomonidan Anvarga nisbatan nodon deya ta'rif berilmoqda. Bu esa salbiy ma'noga egadir. Ya'ni obrazning unga nisbatan yuragida adovat bor ekanligini ko'rsatadi. Nodon – bilmaydigan, xabarsiz, johil, ilmsiz, kaltafahm, befarosat³ kabi ma'nolarni anglatadi.

Qaysi go'rdan olding, menga bersangchi shuni! (AQMCH- 132b). Asarda qahramon o'z emotsiyasini jahli bilan ko'rsatyabdi. Adib personaj ruhiyatini ifoda etar ekan uning tuyg'ulari va uning o'zini tutish motivlari o'rtasidagi ko'p tomonlama aloqalarni aks ettiryabdi. *Jahl* ham o'zida negativlikni aks ettiradigan tuyg'udir. Jahlning ma'nosi nojo'ya xatti-harakatdan, gapdan yoki voqea-hodisadan ranjish, achchiqlanish, g'azablanish tuyg'usi kabi ma'nolarni anglatadi. Jahlning sinonimlari : nodonlik; aqlsizlik; jaholat.

Tovushlaring o'chsin. (AQMCH- 142b). Obraz salbiy emotiyasini gap bilan ifodalagan. Bu yerda obraz asardagi personajlarga nisbatan g'azab bilan g'azab bilan *tovushlaring o'chsin* deb aytishi uning qanchalik jahli chiqqanligini ifodalayabdi. Bu gapga nisbatan sinonim bo'lgan so'zlarni ham ko'rib chiqishimiz mumkin. Masalan: jim bo'lmoq, ovozi o'chirmoq kabilar.

Hay bema'nilar! Chaqirmasa, uyga kirishni bilmaysanlar! Kiyimni qara, kiyimni! Tuproqqa ag'nadingmi, eshshak! Qoq, qoq, eshib qoq! Attang-a, ezsiz kiyim... Bularning tatig'ini bermasam,... he ko'zlaring qursin! Qo'llaringni yuvib kel, eshshaklar!(AQMCH-155b). Bu jumlaning tahlil qilal ekanmiz, bir narsa e'tiborimizni tortadi, ya'ni Solih Mahdumning bolalariga qarata bunday munosabatda bo'lishi, ularni jerkishi, uning naqadar ziqna va fe'li tor inson ekanligini ko'rsatadi. Ziqnalik va jerkish ham salbiy emotsional so'zlardir. Ziqna – o'ta ketgan xasis, qizg'anchiq, mumsik⁴ kabi ma'nolarni bildiradi.

1 <http://www.hozir.org/etnolingvistika-va-milliy-madaniyat.html?page=42>

2 <https://uz.wikipedia.org/wiki/Kibr>

3 O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 48-b.

4 O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 156-b.

Juda sust qadamsan-a, Ra'no . Seni talqon yeb suvga yuborg'an kishi qaytib kelguningcha, tiqilib o'ladi! (AQMCH-155b). Adibning personaj tilidan bunday kinoya ostiga olishi, asarni yanada ko'rkamlashtirgan, kinoya – salbiy expressivlikni orttirgan. Kinoya – belgi, sha'ma, piching, kesatiq kabi ma'nolarni anglatadi. Masxaralash, kulish uchun asl ma'nosidan boshqa majoziy ma'noda aytilgan so'z, gap, qochirim, istehzo, piching, kesatiq ifodasi.¹ Asarda Mahdum ham o'z qizi Ra'noga sust qadamligini, uni talqon yeb suvga yuborg'an kishi qaytib kelguningcha, tiqilib o'ladi deb aytishi sha'ma qilib aytilgan.

“Mulla Abdurahmondan non yemaymiz, sizga qarshi qattiq quturgan ikki itimiz bor edi, endi uchinchisini o'zingiz keltirganga o'xshaysiz”... (AQMCH-175b). Gapda obrazning itga qiyoslanayotganini ko'ryabmiz. Insonning hayvonga nisbatan qiyoslanishi bu kamsitilish va haqoratlash hisoblanadi. Gapda yaqqol salbiy bo'yoqdorlik ko'zga tashlanadi.

Uyingga ikki tarafdin shuncha odam yig'ildi, so'zga kirmay, ularni ovora qilding, loaqal bir lagan osh bilan ularni jo'natsang o'lib qolarmiding... e hayf sendek mumsukka!(o'ta ketgan xasis) (AQMCH-215b). Obraz mumsuk deb murojaat etishi bejizga emas. Mumsuk so'zining ma'nosi o'ta ketgan xasis, baxil, ziqna kabi ma'nolarni anglatadi².

Seni yig'latib hayvon changaliga bermasman.. (AQMCH-221b). Jumlada bosh qahramon Anvar tomonida sulton Xudoyorga nisbatan hayvon so'zi ishlatilgan. Bu so'z bejizga aytilmagan. Ya'ni sultonning hayvonga qiyoslanishi, uning naqadar pastkash va yomon inson ekanligidan darak beradi. Hayvon so'zi insonga nisbatan ishlatilganda haqorat ma'nosini bildiradi. Haqorat – pastlik, razillik, pastkashlik, tahqirlash ma'nolariga ega, kishining or – nomusi shaxsiyatini pastga uradigan, tahqirlovchi, ma'no-mazmunli sozdir³.

Nima deydin u go'rsuxta? (AQMCH-239b).. Bu jumlada negativ ma'noga ega so'z go'rsuxta so'zi bilan ifodalangan. Go'rso'xta – yongan, kuygan kabi ma'nolarni anglatadi⁴.

Ana pul, kerak bo'lsa ol, sendek ifloslarni bir yil boqadi. (AQMCH-239b).. Yozuvchi obraz nutqidan iflos deb murojaat qilyabdi. Iflos – qashshoqlik, notavonlik, hech narsasi qolmaganlik, omadsizlik, obro' – e'tibori qolmaganlik⁵ kabi ma'nolarni anglatadi.

Xaromzoda Anvar uni yo'ldan ozdirib, Bu yerdan ham olib qochibdir. (AQMCH-243b). Anvarga nisbatan xaromzoda deya ta'rif berilmoqda. Bu so'z salbiy dennotif ma'noga ega so'zdir. Xaromzoda – haromdan, nikohsiz tug'ilgan.

Asarda foydalanilgan salbiy emotsional birliklarning umumiy manzarasi quyidagi jadval asosida aniqroq namoyon bo'lishi mumkin.

Nominativ salbiy emotsional birliklar	Verbal salbiy emotsional birliklar	Qarg'ish ma'nosidagi salbiy emotsional birliklar
“axmoq”	<i>qo'li sust kosibdan oyog'i chaqqon gadoy yaxshi emish.</i>	<i>Qurib ketkurlar</i>
<i>chuvalchang</i>	<i>bu bala kimu, o'rdag'a mirzaboshilik kim?</i>	<i>Tovushlaring o'chsin</i>
<i>Bir it-da</i>	<i>Qaysi go'rdan olding</i>	<i>ko'zlaring qursin!</i>
<i>Nodon Anvar</i>	<i>Seni talqon yeb suvga yuborg'an kishi qaytib kelguningcha, tiqilib o'ladi!</i>	
<i>bema'nilar!</i>	<i>hayf sendek mumsukka! (o'ta ketgan xasis)</i>	
<i>eshshak!</i>	<i>sizga qarshi qattiq quturgan ikki itimiz bor edi</i>	

1 O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 370-b.

2 O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 637-b.

3 O'zbek tilining izohli lug'ati beshinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 521-b.

4 O'zbek tilining izohli lug'ati birinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 532-b.

5 O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 243-b.

<i>eshshaklar!</i>		
<i>sust qadamsan-a,</i>		
<i>Hayvon</i>		
<i>go'rsuxta</i>		
<i>sendek ifloslar</i>		
<i>Xaromzoda Anvar</i>		

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, biz tahlil davomida ko'rib chiqayotgan xalqimizning sevimli yozuvchisi bo'lgan Abdulla Qodiriyning “Mehrobdan chayon” romanidan olingan obraz gaplarida salbiy emotsiyani ifodalash uchun o'zbek xalq maqollari, ibora, gap va so'zlardan keng foydalanilgan. Lekin tahlildan ko'rib shuni aytish kerakki, muallif romanda obraz gaplaridagi salbiy emotsiyani ifodalashda so'z birikmalaridan foydalanmagan. Ushbu romanda muallif va obraz gaplarida uchragan salbiy hissiyotlarni ifodalovchi maqol, frazeologik birlik (ibora), gap va so'zlarni tahlil qilib chiqdik. Yozuvchi, obraz gaplarida maqollardan ham foydalangan.

O'zbek xalq maqollari xalq og'zaki ijodida, kundalik muloqotimizda keng qo'llaniladi va shuningdek insonning emotsional-ruhiy holatlarini o'zida ifodalab keladi. Ushbu obraz gaplarida esa iboralar obrazlarning ruhiy emotsional holatini ko'rsatib bergan. Ya'ni obraz gaplarida obrazlar tomonidan salbiy emotsional iboralar ishlatilgan. Yozuvchi Abdulla Qodiriy personajlar ruhiy holatini, kechinmalarini mohirlik bilan tasvirlagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. <https://uz.denemetr.com/docs/769/index-314436-1.html?page=2>
2. <http://www.hozir.org/etnolingvistika-va-milliy-madaniyat.html?page=42>
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Kibr>
4. O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 48-b.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 156-b.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 370-b.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 637-b.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati beshinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 521-b.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati birinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 532-b.
10. O'zbek tilining izohli lug'ati ikkinchi jild, tuzatilgan ikkinchi nashri, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 243-b.

TIL O‘QITISHNING PEDAGOGIK AMALIYOTIDA REKLAMA SHIORLARIDAN FOYDALANISH

Sh.M.Yunusova

Nizomiy nomidagi TDPU
katta o‘qituvchisi

J.F.Usmanov

Nizomiy nomidagi TDPU
talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o‘qitishda reklama shiorlaridan foydalanish usullari haqida ma’lumot berilgan

Kalit so‘zlar: reklama, autentik material, shior, kreollashtirilgan matn, semantika

Hozirgi davrda o‘qitish amaliyotida turli usul, texnika va yondashuvlar qo‘llanilmoqda. Barchaga ma’lumki, til o‘qitishda o‘rganilayotgan tildagi bosma materiallar, o‘rganilayotgan til mamlakatining madaniy predmetlari, video va audiovizual materiallar va boshqa ko‘p narsalarni o‘z ichiga olgan autentik materiallardan foydalanish jarayon samaradorligini va ta’lim oluvchilarning qiziqishini oshiradi.

K.S. Krichevskaya autentik materiallar deb asl adabiy, folklor, tasviriy, musiqiy asarlar, voqelik predmetlari: kiyim-kechak, mebel, idish-tovoq va ularning tasvirini belgilaydi [K.S. Krichevskaya 1996: 47].

G.I. Voronina ham autentik materiallarni belgilaydi, tasniflaydi va ularni quyidagicha guruhlaydi:
– ko‘rsatma, tushuntirish, ogohlantirish funksiyalarini bajaradigan kundalik foydalanishdagi funksional matnlari;

– ma’lum ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan axborot matnlari;
– belgilar, yo‘l belgilari, yozuv, diagrammalar, sxemalar, risolalar va boshqalar;
– maqolalar, xatlar, intervyular, statistik ma’lumotlarning tushuntirishlari, grafiklar, reklamalar, hisobotlar va boshqalar. [Voronina, 1995: 56].

Reklama matni faol nutq faoliyati sohasi sifatida ham namoyon bo‘ladi, demak u til o‘rganish jarayonida autentik material sifatida ishlaydi. Reklama jamiyat ijtimoiy hayotining muhim omillaridan biridir, chunki nafaqat o‘rganilayotgan til mamlakati kundalik hayotining turli qirralarinigina emas, balki uning madaniy-tarixiy an‘analarini, mafkurasini ham eng to‘liq aks ettiradi.

Semantik tahlil –bu til iboralarining leksik ma’nosi va ularning ma’nosi hamda ahamiyatini shakllantirish jarayoni. Ko‘pincha reklama matnini semantik tahlil qilish jarayonida uning kreolizatsiyasi¹ muhim rol o‘ynaydi. Matn vizual material bilan birga kelganda, verbal materialning semantikasi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Ammo reklama matnida turli xil ifodali vositalar, masalan, ironiya yoki metafora ishlatilsa, qiyinchiliklar paydo bo‘ladi. Semantik tahlil qilish talab etiladi [Brinton, 2000: 153].

Ma’lumki, chet el matnini ona tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilish ko‘pincha ma’lumotni o‘zgartirish va uni ona tilidagi idrok etishga moslashtirish uchun muayyan harakatlarni talab qiladi. Autentik reklama materialining sintaktik tahlili ham semantik tahlil uchun muhim ahamiyatga ega. Gapning ma’nosi to‘g‘ri idrok etilishi uchun uning tuzilishini tushunish muhimdir [Trofimova, 1981: 6-8].

Reklama shiorlarida oddiy jumlar ustunlik qiladi. Bu o‘quvchi tomonidan tez va natijali idrok etilishi kerak bo‘lgan reklama matnining ta’sirchan va jo‘shqinligi, shuningdek, so‘zlashuv nutqining ta’siri bilan bog‘liq. Matnda so‘zning asosiy rolini ta’kidlash uchun ishlatiladigan elliptik konstruksiyalar, turli xil inversiyalar, to‘liq va to‘liqsiz gaplar so‘zlashuv nutqi bilan assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradigan ma’lum sintaktik xususiyatlarini yaratadi [Skripnik, 2017: 329].

Masalan, so‘roq va tasdiq gapning grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzilishi ko‘pincha shiorda gapda bosh bo‘laklardan biri (yoki ikkalasi) mavjud bo‘lmagan so‘zlashuv nutqi shaklida keltirilgan bo‘ladi, bu esa sintaktik tahlil qilishda qiyinchiliklar tug‘diradi. U holda shiorning boshqacha talqiniga murojaat qilish, uning tarkibiga gap bo‘laklaridan birini inversiya qilish yoki

1 Kreollashtirilgan matnlariga reklama matnlari, komiksalar, afiшалар, плакатлар мисол бўла олади.

almashtirishdan foydalanish maqsadga muvofiqdir [Xolikova, 2011: 450].

Autentik material vazifasini bajaradigan sodda gapni semantik va sintaktik tahlil qilish til o'rganishda samarali bo'ladi. O'qishi oson, odamlarning keng doirasi uchun tushunarli, oson eslab qolinadigan shiorlarni yaratishga oddiy gaplar yordam beradi. Bu tufayli ta'lim oluvchi shiorga o'xshatib, o'rganilayotgan til ona tili bo'lgan shaxslarga tushunarli bo'lgan va sodda, so'zlashuv nutqi talablariga javob beradigan o'z gaplarini yaratishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sintaktik konstruksiyalar reklama diskursida, ya'ni shiorlarda, nihoyatda keng tarqalgan, chunki butun reklama xabarining mohiyatini tushunarli, aniq va ta'sirchan tarzda etkazishga imkon berish;

- sodda gap turli sintaktik vositalar va ifoda vositalariga asoslanishi mumkin;
- shior reklama diskursida juda keng tarqalgan hodisadir;
- har qanday sodda gap shior shaklida namoyon bo'lishi mumkin;
- shior fikrlash jarayoni va tasavvurni faollashtirishga ko'maklashadi;
- reklama diskursida har xil turdagi sodda gaplar bo'lishi mumkin;
- kreollashtirilgan matnlar – bu ham verbal, ham tasviriy-vizual vositalardan foydalaniladigan matnlardir.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Кричевская К. С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка – Иностранные языки в школе. – 1996. - № 1. – С. 47.
2. Воронина Г. И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы в старших классах школ с углубленным изучением немецкого языка – Иностранные языки в школе. – 1995. - № 5. – С. 56–60.
3. Brinton Laurel J. The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction – University of British Columbia. John Benjamins Publishing Company, 2000. – 335 p.
4. Трофимова Э. А. Синтаксические конструкции английской разговорной речи – изд-во Ростовского университета, 1981. – 160 с
5. Скрипник К. В. Языковая архитектура рекламного слогана (на материале английского языка) – Культура и цивилизация. 2017. Том 7. № 2А. – С. 328-338
6. Халикова Д. Г. Инверсия в английском предложении. Способы образования инверсии – Уфа: ГОУ ВПО Уфимский государственный авиационный технический университет, 2011. – С. 446–451

ТОПОНИМЫ КАК КОМПОНЕНТ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Гуллола Файзуллаевна Нишоновна,
преподаватель (УзГУМЯ)
E-mail: gullola.nishonova@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается изучение топонимов как компонентов языковой картины мира. Рассматриваются работы ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: топоним, антропоним, лингвистика, ономастолог, гидронимы, оронимы.

Топонимы (от греческого *topos* ‘место’ и *онима* ‘имя’) – это собственные имена географических объектов, географические названия. Совокупность топонимов той или иной территории называется топонимией. Лингвистическая наука, изучающая топонимы, – топонимика, раздел ономастики.

Количество и разнообразие географических объектов на Земле очень велико. Это материки, моря, океаны, горы, острова, города, поселки и др. Соответственно, в языках существуют миллионы собственных имен для называния этих объектов [1]. Как классифицировать это богатство?

В лингвистике известны разные подходы к классификации топонимов. Эти имена собственные можно делить на группы по их структуре, происхождению, семантике, времени возникновения и другим признакам в зависимости от того, какая задача стоит перед исследователем.

Известный ономастолог А.В. Суперанская считала, что среди всего многообразия классификаций топонимов (и онимов вообще) базовой должна быть такая, которая на первое место ставит связь имени собственного с именуемым объектом. Это так называемая предметно-номинативная классификация. В ее рамках топонимы делятся на группы (классы) в зависимости от того, какой географический объект они именуют: остров, реку, город или озеро [2].

Хотя, как уже отмечалось, географические объекты весьма разнообразны, всё же это разнообразие вполне можно обобщить и свести к нескольким видам: водные объекты, объекты рельефа, населенные пункты... Соответственно выделяются и классы (разновидности, группы, виды) топонимов. Для обозначения слов из разных топонимических классов существуют особые термины. Познакомимся с основными из них.

Гидронимы (от греческого *hydor* ‘вода’) – собственные имена водных объектов. Внутри данного класса топонимов выделяется несколько подклассов. Это вызвано тем, что видов водных объектов много (моря, реки, озера, пруды, ручьи и т. д.), все они играют важную роль в человеческой жизни, и люди всегда или очень часто дают им имена [3]. Соответственно, гидронимы делятся на следующие подклассы:

- потамонимы (от греческого *potamos* ‘река’) – географические названия рек (Енисей, Дон, Рейн, Миссисипи, Ганг);
- пелагонимы (от греческого *pelagos* ‘море’) – подвид океанонимов, названия морей или их частей (Черное море, Охотское море);
- лимнонимы (от греческого *limne* ‘озеро’) – названия озер и прудов (Байкал, Титикака, Чад, Эри, Патриаршие пруды);
- гелонимы (от греческого *helos* ‘болото, топкое место’) – названия болот и заболоченных мест (Оршинский мох, Усинское болото).

Оронимы (от греческого *oros* ‘гора’) – собственные имена наземных объектов рельефа. Иногда под оронимами понимают только названия гор и горных систем, но на самом деле этот термин относится к именам как возвышений, так и понижений земной поверхности: Кавказ, Гималаи, Урал.

Спелеонимы (от греческого *spelaiion* ‘пещера, грот’) – собственные имена природных подземных образований, в том числе объектов подземного рельефа [4]. Сюда относятся пещеры, гроты, пропасти, подземные колодцы, озера, реки и водопады: Кро-Маньон, Титанический Зал (грот). Некоторые исследователи рассматривают спелеонимы как вид оронимов, другие выносят их в отдельный топонимический класс.

Хоронимы (от греческого *horos* ‘граница, рубеж, межевой знак’) – собственные

имена территорий, стран, областей, районов. Например: Сибирь, США, Китай, Азия, Борисоглебский район, Гасконь, Бавария.

Агроонимы (от греческого *agros* ‘поле, пашня’) – собственные имена земельных наделов, полей, участков: Пяткино поле, Круглое поле.

Инсулонимы (от латинского *insula* ‘остров’) – собственные имена островов и архипелагов: Сахалин, Мадагаскар, Гренландия.

Ойконимы (от греческого *oikos* ‘обиталище, жилище’) – собственные имена населенных пунктов. В этом классе выделяются два основных подкласса: астионимы (от греческого *asteios* ‘городской’) – названия городов: Воронеж, Москва, Нью-Йорк, Тбилиси; комонимы (от греческого *kome* ‘деревня, поселок’) – названия сёл, деревень, поселков: Вязовка, Ивановка.

Урбанонимы (от латинского *urbanus* ‘городской’) – собственные имена внутригородских объектов. Они делятся на следующие подклассы: агоронимы (от греческого *agora* ‘площадь, рынок’) – названия рынков и площадей: Красная площадь, площадь Свободы; хоронимы городские – названия территорий города: парков, кварталов, районов.

Необходимо отметить, что терминология в топонимике еще не до конца устоялась. С этим связано появление разных терминов для одних и тех же групп топонимов, а также разное понимание уже существующих обозначений и нечеткие границы некоторых топонимических классов.

Литература:

1. Мадиева Г. Теория и практика ономастики. – Алматы-Волгоград, 2015.
2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М., 1973.
3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М., 1978.
4. Майоров М.В. Некротопоним как новый термин в ономастике // Русская речь. – 2010. – № 4.

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫНДАҒЫ АДАМНЫҢ СЕЗИҮ АҒЗАЛАРЫ МЕНЕН БАЙЛАНЫСЛЫ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛЕР

Сайманова Айнура Мадреймовна
Қарақалпақ мамлекетлик университети
таяныш докторанты
Телефон: +998973540494
aynurasaymanova@gmail.com

АННОТАЦИЯ: Ҳазирги ўақытта дунья тил билиминде, соның ишинде қарақалпақ тил билиминде тил хәм мәдениет арасындағы байланыс хәм оны үйрениў әҳмийетли мәселелерден бири есапланады. Бул мақалада қарақалпақ халық қосықларындағы айырым соматикалық фразеологизмлер басқа түркий тиллер менен салыстырмалы түрде үйренилди.

ТАЯНЫШ СӨЗЛЕР: фразеологизм, соматикалық фразеологизм, сезиў ағзалары атамалары, соматизм, сенсонимлик лексикалық бирлик.

Хәрқандай тилдің фразеологиялық қорында адамның дене мүшелери атамалары қатнаскан фразеологизмлер басым көпшиликти қурайды. Себеби инсан қоршаған орталықты таныўда, этирапында болып атырған хәдийселерге болған қатнасын билдириўде өз ағзалары менен салыстырыў хәм уқсатыў нәтийжесинде пайда болған фразеологизмлерден пайдаланады. Қарақалпақ тилинде де олар айрықша орынды ийелейди. Әсиресе адамның сезиў ағзалары атамалары менен байланысly фразеологизмлер қарақалпақ халық қосықлары тилинде өнимли жумсалған.

Қарақалпақстанлы қазақдар тилинде жумсалатуғын соматикалық фразеологизмлерди лингвомәдений тәрәптен изертлеген Б.Бекниязов адамның мүше атамалары қатнаскан фразеологизмлерди бирнеше тематикалық топарларға бөлип үйренеди. «Сенсонимлик лексикалық бирликлерге адамның сыртқы мүшелериниң көриў ағзасы (көз), еситиў ағзасы (кулак), ийис сезиў ағзасы (мурын) хәм сезиў ағзасы (аўыз, тил, аўыз бослығы), сыртқы тәсирлерди сезиў (тери) сыяқлы дене мүшелери киреди» [2.115].

Халық қосықлары тилинде көбинесе көз соматизми менен байланысly фразеологизмлер өнимли қолланылған. «Көз бирлиги қатнаскан соматизмлерде ең дәслепки номинативлик белгиси – бул көриў болып, адамның көриў арқалы қандайда бир нәрсени аңлаў хәм көриўдин нәтийжесинде оған баха бериў мазмуны пайда болады» [2.117-118]. Адам я қуғанғанда, я қыйналғанда көзине жас алады. Халық қосықларында болса екинши мәни менен байланысly көзи жаска толыў, көзинен жас ағызыў, көзиниң жасы көл болыў фразеологизмлери ушырасады. *Көзи жаска толыў* фразеологизми жылаў, еңиреў мәнилери аңлатады [5.97]. Бул нашардың көзи толы яш деди («Муң қосықлары», 181-бет). Қазақ тилинде де усы мәнини аңлатады [3.141]. *Көзинен жас ағызыў* фразеологизми қыйнаў, зар еңиретиў мәнилери билдиреди [5.98]. Суўдай ағызсаң да көзде жасымды («Усы шәртим», 177-бет). Сонда да ағыздың көзде жасымды («Бийўапа залым», 199-бет). *Көзиниң жасы көл болыў* фразеологизми жылаў, еңиреў мәнилери аңлатады [5.99]. Баўырым деп жыласам, *Көзимниң жасы көл болар* («Жоқлаў», 200-бет). Қазақ тилинде көздиң жасын сел (көл) етиў формасында жумсалып [3.142], қатты жылаў мәнисин аңлатады.

Халық қосықлары хәр қыйлы тематикаға бай болып, онда ашықлық, опадардық, меҳир-мухаббат сезимлери баян етилген қатарлар жийи ушырасады. Инсанның бундай сезим-туйғыларын аңлатыў ушын халқымыз хәр қыйлы астарлы мәнили бирликлерди қолланған. Узақ ўақыттан берли жол қарап күтип атырған инсанның сезимлери көз тигиў, көз тутыў, еки көзи жолда, еки көзи төрт болыў фразеологизмлери арқалы аңлатылған. *Көз тигиў* фразеологизми қараў, қазер салыў; үмитлениў, кеўил бөлиў мәнилери аңлатады [5.101]. Келеме деп көз тиктим («229-бет»). Қазақ тилинде тигилип қараў; тәғдирике көз жибериў, ойланыў мәнилери жумсалады [3.144]. Өзбек тилинде болса тигилип қараў; үмит етиў [6.149] мәнилери аңлатады. *Көз тутыў* фразеологизми келип қалар деген үмит пенен күтиў мәнисин билдиреди [5.149]. Үй айланып ший туттым, Келерме деп көз туттым («Жоқлаў», 219-бет). *Еки көзи жолда* фразеологизми интизар болыў, сағыныў, күтиў мәнилери билдиреди [5.56]. Хәрким ярынан айрылса, *Еки көзи жолда* болар («Бәйит» 137-бет). *Еки көзи төрт болыў* узақ күтиў, көриўге асығыў, интизар болыў мәнилери

билдиреди [5.57]. Жолыңа телмирип *төрт болып көзим* («Бармекен», 134-бет). Қазақ тилинде де дәл усы мәнини аңлатады [3.89]. «Халық түсинингинде дүньяның төрт тәрепи, төрт периште, төрт китап яки шар китап, төрт мүше, төрт бөлим сыяқлы төртликлер бар. *Көзлери төрт болыу* фраземасында «интизарлық», «ынтық болыу» семалары бар болып, күтип атырған адамның рухый халатын сүүретлеу ушын еки көздің аз екенлиги, басқа ағзалардың да көзге айланғанлығын аңлатыу ушын көз «еки еселенген». Бунда көзқарас, сезим менен байланыслы мүнәсибеттиң күшейтилген формасы, төрт тәрепке интизарлық пенен қарау мәниси жетекшилик етеди» [1.19].

Булардан басқа көз бирлиги қатнасындағы инсанның қоршаған орталыққа, онда болып атырған хәдийселерге мүнәсибетин аңлатыу максетинде *көзине ысық көриниу*, *көзи қамасыу*, *көзи жетпей*, *көзге илмеу* фразеологизмлери де жумсалған. *Көзине ысық көриниу* бир жерде көргендей болыу, таныстай сезилиу сыяқлы мәнилерди аңлатыу ушын жумсалады [5.98]. Көпте *ысық көриндиң*, *Көзиме* ғана келиншек («44-бет»). Қазақ тилинде *көзге жыллы* (ысық) *көриниу*, *көзине жыллы ушырау* формаларында қолланылады, *бурыннан таныс*, *жақын көрип қуанып ушыратыу* мәнилерин аңлатады [3.141]. Өзбек тилинде *көзине оттай көриниу* формасы да ушырасады, *таныстай түйилиу*; *өзине тартыу*, *жағымлы болыу* мәнилерин билдирип келеди [6.134]. *Көзи қамасыу* фразеологизми *хеш нәрсени көрмеу* мәнисин аңлатады [5.97]. Көрип *көзим қамасар*, Жүзиңе ғана келиншек («44-бет»). Өзбек тилинде *нур түсип көзи хеш нәрсени көрмеу*, *гөззаллығына*, *көплигине хәуес етиу* мәнилеринде жумсалады [6.144]. Инсан бир нәрседен гүманланса яки оннан үмит етпесе *көзи жетпей* фразеологизми жумсалады. Ол *исенбеу*, *үмитленбеу*, *гүманланыу* мәнилерин аңлатады [5.97]. Минезине *көзиң жетпей* кеуил бөлме («Альбом қосықларынан», 145-бет). Ал айырым тәкәббир, өзимшил адамларға қарата болса *көзге илмеу* фразеологизми қолланылып, ол *менсинбеу*, *менмен*, *көкирек* сыяқлы мәнилерди билдирип келеди [5.95]. Туўған-туўысқанды *көзге илмедим* («Бийұапа залым», 199-бет) Қазақ тилинде *көзине илмеу* формасында қолланылып, *өзине тең көрмеу* мәнисин аңлатады [3.146].

Халық қосықлары тилинде сондай-ақ *ауыз*, *тил*, *қулақ* лексикалық бирликлери катансқан фразеологизмлер де қолланылған. Олардан *ауызына қаратыу* фразеологизми *таң қалдырыу*, *итибарын қаратыу*; *бийлигин жүргизиу* мәнилерин аңлатады [5.19]. Халықты *аузына қаратқан*, Ел ағасына бир сәлем (54-бет). Қазақ тилинде де усы формада хәм усы мәниде жумсалады [3.39]. Өзбек тилинде *сөзи менен итибарды тартыу* мәнисин аңлатады [6.201]. Бул фразеологизм көбинесе халық арасынан жетилисип шыққан сөзге шешен, дилұар инсанларға, бақсы хәм жырауларға қарата қолланылады. Өйткени олар тил байлығы, ораторлығы, өз көркем өнери менен адамларды таң қалдырғанлықтан халықты «ауызына қаратқан». Бул турақлы сөз дизбегине мәнилес *тилинен пал тамыу* фразеологизми *шешен*, *жақсы сөйлейди*, *дилұар*, *оратор* [5.47] сыяқлы мәнилерди билдирип келеди. Жаўлығын қыя жамылған, *Тилинен палы тамылған* («Бет ашар», 57-бет). Қазақ тилинде *тилинен ширеси тамады* түринде де қолланылып, *шийрин тилли* мәнисин аңлатады [3.295]. «Ауыз» компоненти қатнасып келген *ауызын толтырып сөйлеу* фразеологизми *мақтанып айтыу* мәнисин билдиреди [5.21]. Мәжилисте сөз айтып *аузын толтырып* («Қоңыратбай», 202-бет). Ол көбинесе унамсыз оттенокқа ийе болып келеди.

Халық қосықларында мәнилик жақтан бир-бирине уксас фразеологизмлер менен бирге қарама-қарсы мәниге ийелери де ушырасады. Мәселен *тилин алмау* фразеологизми *айтқанын қылмау*, *тыңламау* сыяқлы мәнилерди билдиреди [5.146]. Айтсам ата-анам *тилимди алмайды* («Муңлы қыз», 197-бет) ал буған қарама қарсы мәниде *қулақ салыу* фразеологизми *тыңлап отырыу*, *айтқанын қылыу*, *көниу* мәнилеринде жумсалады [5.117]. Жаным аға, *қулақ салсаң* сөзиге («Усы шәртим», 176-бет). Баштын аяқ сөзге *қулақ салыңыз* («Сағыныш», 164-бет). Бастан аяқ билип ал, Ықлас пенен *қулақ сал* («Нәсият айтымал», 44-бет). *Қулақ сал* жеңге сөзиге («Көримлик айтым», 35-бет). Қазақ тилинде *қулағын түрди* формасында ушырасады, *тыңлады*, *зейин қойды* мәнилерин аңлатады [3.198]. Өзбек тилинде *тыңлау*, *айтқанын қылыу* мәнилерин аңлатады [6.293].

Сондай-ақ қарақалпақ халық қосықлары тилинде жумсалған, бирақ хәзирги әдебий тилимизде сийрек қолланылатуғын фразеологизмлер де ушырасады. Мәселен, *қулағынан кетпей* фразеологизми *умытылмау* мәнисин билдиреди [5.116]. *Қулағымнан кетпейди-ау*, Беглеримнің даўысы («Жоқлау», 215-бет). Туўысқан қазақ хәм өзбек тиллеринде бул фразеологизм гезлеспейди.

Жуўмақлап айтқанда, қарақалпақ халық қосықларында жумсалған сезиў ағзалары атамалары қатнасқан айырым фразеологизмлерди үйрениў нәтийжесинде төмендегидей жуўмаққа келдик:

1. Халық қосықлары тилинде басқа соматизмлерге қарағанда көз лексикалық бирлиги қатнасқан фразеологизмлер басым көпшиликти қурайды.
2. Көз бирлиги қатнасқан фразеологизмлер көбинесе унамсыз отенок, яғный жылаў, күтиў, т.б. сыяклы адамның руўхый ҳалатын билдиреди.
3. Бул топардағы басқа түркий тиллер (қазақ хәм өзбек тиллери)деги фразеологизмлер менен салыстырғанда олар арасындағы парық хәм уқсаслық белгилер бар екенлиги, ал қарақалпақ тилиндеги айырым фразеологизмлер басқа түркий тиллерде (қазақ хәм өзбек тиллери) ушыраспайтуғынлығы анықланды.

Әдебиятлар

1. Ашуров Д.А. «Алпомиш» достонининг лингвокультурологик хусусиятлари: филол. фан. фалс д-ри. (PhD) дисс. автореф. –Наманган, 2021.
2. Бекниязов Б.К. Қарақалпақстан қазақлары тилиндеги соматикалық фразеологизмлердин лингвомәдений анализи. – Нөкис. 2021. –Б. 135.
3. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы. ҚазАқпарат. 2007. 356 б.
4. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. V том. Қарақалпақ халық қосықлары хәм салт жырлары. –Нөкис. Қарақалпақстан. 1980. 467 б.
5. Пахратдинов Қ., Бекниязов Қ. Қарақалпақ тилинің фразеологизмлер сөзлиги. – Нөкис. Qaraqalpaqstan. 2018. 160 б.
6. Рахматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент. Ўқитувчи. 1978. 405 б.

ТЕМУРИЙЛАР ҲУКМДОРЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ТИЛГА МУНОСАБАТИ

Рахимова Гўзал Равшановна

Қашқадарё вилояти, Яккабоғ тумани

85- мактабнинг она тили ва

адабиёт фани ўқитувчиси,

Тел:+998912578858

Абдирахматова Дилобар

Панжи қизи Қашқадарё вилояти,

Яккабоғ тумани 85-мактабнинг

она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси,

Тел:+998914611594

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек тилининг тарихий ривожланишининг темурийлар давридаги тараққиёти ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар. Адабий тил, услубий ва ижтимоий-тарихий қатлам, “Хамса”, “Хазойин ул-луғатайн”, “Лисон ут-тайр”, “Мезон ул-авзон”, “Муҳокамат ул-луғатайн”.

Алишер Навоий ижоди ўзбек тилшунослигида муҳим ўрин тутди. Чунки, унинг барча асарларида адабий тилнинг яхлит, ягона умумхалқ меъёрлари, умумий қоидалари шаклланади ва қатъий тарзда белгилаб берилади. Шунингдек, тилда барча мантикий – услубий ва ижтимоий-тарихий қатламлар умумий бир бутунлик касб этди. Алишер Навоий ўзбек тилининг бой имкониятларидан кенг фойдалангани ҳолда ўз даври адабий тили ва адабиётининг хилма-хиллиги, услубларини ишлаб чиқди.

Улуғ шоир ўзининг тилшуносликка доир қарашларида давлатнинг миллий тилга муносабати масаласида, унинг аҳамияти нақадар муҳим эканлиги ҳақида тўхталиб ўтган. Масалан, темурий ҳукмдорларнинг тилимиз ва адабиётимиз тараққиётида катта рол ўйнаганини у қуйидагича таъкидлаб ёзади:

“...Темур Кўрагон замонида фарзанди ҳалафи Шохрух Султоннинг турк тили била замонининг охиригача турк тили била шуаро пайдо бўлдилар. Ва ул ҳазратнинг авлод ва аҳфоди (набиралари)дин ҳам хуш салотине зухурига келди: шуаро Саккокий ва Хайдар Хоразмий ва Атоийи ва Муқимий ва Яқиний ва Амирий ва Гадоийдеклар”.

Бу масалада, айниқса, Ҳусайн Бойқаро доноларча сиёсат олиб борганини, ўрни келганда ҳатто Навоийнинг ўзига ҳам ёрдам қўлини чўзганини, кўп масалаларда унга суянганини шундай эътироф этади: “Ва йиллар турк тили ва назми қоида ва услубида билмаганларимни сўраб ва мушкулларимни ҳаллоли мушкулотим тобуғида арзга етқуриб, азим фоидалар топиб, қуллий натижалар кўрдим”.

Ҳусайн Бойқаро эса Навоийнинг ўзбек адабиёти ва ўзбек адабиёти тилини шакллантириш ва ривожлантиришдаги тарихий хизматлари тўғрисида машҳур “Рисола” қуйидаги олийжаноб сатрларни битган: “...турк тилининг ўлган жосадиға (Навоий) Масих анфоси (Исо нафасиғ) била рух киюрди ва ул рух топқонлаларға туркий уйин алфоз тори ҳудудин тикилғон хилла ва ҳарир куйдурди ва сўз гулистонида ҳайвонот таъбидин равон асо ёғинлар билан ранго – ранг гуллар очти ва назм дарёсига саҳоб фикратидин рухпарвар қатралар била гуноҳин дурлар сочти. Ҳар синф шеър майдониғаким тақовар сурди, ғул кишварни тиғи забон ўз хиттаи тасарруфиға киюрди..”.

Хуллас, Навоийнинг ижодий фаолияти билан бир қаторда тилшунослик фаолияти ҳам буюк ва мураккаб жараёнлар билан боғлиқ бўлиб, у ўз она тили учун курашда қаҳрамонлик ва чин ватанпарварлик намуналарини намоён этган. Буни Ҳусайн Бойқаро, Абдирахмон Жомийдан бошлаб барча замондошлар тан олган ва юксак баҳолаганлар.

Тўғри, Навоий асарларининг тилида ҳозирги замон ўзбек китобхонлари учун тушуналиши қийин бўлган жиҳатлар оз эмас. Бу, аввало, ўша даврлардаги туркийзабон халқларнинг ўзаро ижтимоий-маиший муносабатлари асосида юзага келган.

Лекин, бундан келиб чиқиб, Навоий асарлари тили ва услуби бўйича ушбу орттириб баҳолаш тўғри эмас. Масалан, шоир, “Хамса”даги “Лайли ва Мажнун” достонини ёзиб тугаллар экан, у ўз халқига чин дилидан яна бир ноёб тухфа ҳадя этаётганини қуйидагича гўзал ва самимий ифодалаган эди:

Мен туркча бошлабон ривоят,
Қилдим бу афсонани ривоят,-
Ким Шухонға тўлғай,
Турк элига доғи барча бўлғай!
Нечунки бугун жаҳонда атрок,
Кўптир,- хуштабъу софи идрок.

Бу ўринда “вактеки” маъносидаги “чун”, “турк” (яъни ўзбеклар) маъносидаги “атрок” (кўпликнинг арабча ифодаси) сўзларини ҳисобга олмасак, бунда шоир ўз фикрларини олий даражада гўзал ва туркона, яъни ўзбекона ифодалаган, дейиш мумкин.

Шоир асарлари тилини ўрганиш ўзбек тилшунос олимларидан С.Муталлибов, Ғ.Абдирахмонов, В.Валиев, А.Каримов ва бошқалар салмоқли ҳисса қўшганлар. Навоий асарлари тилини ўрганиш бўйича бошқа мамлакатларда ҳам қизиқарли илмий тадқиқотлар олиб борилган ва бу жараён давом этмоқда.

Демак, темурийлар даврида Соҳибқирон Амир Темур ва унинг авлодлари амал қилган давлатчилик сиёсати туфайли анъанавий форс тилининг нуфузи пасайтирилмагани ҳолда туркий тилларнинг обрў-эътиборини кўрсатишга катта имконият яратилган эди. Ана шундай шароитда шеърят султони Алишер Навоий маънавият гулшанига кириб келди ва “Хамса”, “Хазойин ул-луғатайн”, “Лисон ут-тайр”, “Мезон ул-авзон”, “Муҳокамат ул-луғатайн” каби асарлари билан турк (ўзбек) тилининг шухратини оламга ёйди.

Мустақиллик даврида Соҳибқирон Амир Темур ва унинг авлодларининг Мовароуннаҳр маданий ҳаётида тутган ўрнини ўрганиш, тадқиқ қилиш, шунингдек, темурийлар давлатчилигида муҳим ўрин тутган улкан шахс – буюк Навоийни ўқиш, унинг адабий мероси, ижодининг тил хусусиятлари, сўз бойлигини ўрганиш алоҳида маъно касб этади. Зеро, бу соҳадаги тадқиқотлар моҳияти ўзгача тус, ўзгача мазмун ва ўзгача аҳамият касб этиши истиклол шарофатидан. Мутафаккирнинг инсонийлик, адолат, яхшилик, илм-маърифат, дўстлик хусусидаги фалсафий фикр-мулоҳазалари, илғор ғоялари бугунги мустақиллик аҳамият шароитида ёшларни комил инсон қилиб тарбиялашда алоҳида аҳамият касб этиши табиий.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Иззат Султон. Навоийнинг қалб дафтари. Ғафур Гулом нарийети. Т.1969.
- 2.Ғ.Абдирахмонов. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Т.1973.

FRANSUZ TILINI O'QITISHDA TERMINOLOGIYA VA ATAMALARNING AHAMIYATI

Norboyeva Umida,

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani

24- maktab Fransuz tili o'qituvchisi .

Telefon: +99894 119 30 14

Karimova Gulyor

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani

24-maktab Fransuz tili o'qituvchisi .

Telefon: +99893 468 47 02

Annotatsiya: Ushbu maqolada Fransuz tilida ot va sifatlarning o'ziga xos xususiyatlari, ulardagi rod va son kategoriyalarining berilishi, ularga tegishli muhim qoida va istisnalar qo'llanmada alohida bayon qilinib, ko'plab misollar yordamida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Gaiti, Monako, terminologiya, BMT, lahjalar.

Annotation: In this article, the specific features of nouns and adjectives in French, the assignment of the categories of genus and number in them, the important rules and exceptions to them are described in the manual, using many examples.

Keywords: Haiti, Monaco, terminology, UN, dialects. Fransuz tili — Hind-yevropa tillari oilasining roman guruhiga mansub til; Fransiya, Fransiya Gvineyasi, Gaiti, Monako, Benin, Burkina Faso, Gabon, Gvineya, Kongo Demokratik Respublikasi, Kongo Respublikasi, Kot d'Ivuar, Mali, Markaziy Afrika Respublikasi, Niger, Senegal, Togo, Chad davlatlarining rasmiy tili; Belgiya Qirolligi, Shveysariya Konfederatsiyasi, Kanada, Lyuksemburg, Andorra, Fransiyaning o'zida 57 mln. kishidan ortiqroq Fransuz tilidagi otlar esa ikkita rodga bo'linadi. Ular le masculin (mujskoy rod) va le féminin qenskiy roddir. Lug'atlarda qisqartirib m va f deb yoziladi. Shuni yodda tutish lozimki, rus tilidagi otning rodi har doim ham fransuz tilidagi otning rodi bilan mos kelavermaydi.

Bir qancha fannatik ma'nolar (jins, son, shaxs)ning ifodalanishi ko'pincha sintaksis sohasiga ko'chiriladi, yordamchi so'zlar keng qo'llanadi. Fe'l sohasida 4 mayl, 3 nisbat va keng tarmoqli zamon shakllari mavjud. Leksikasida gaplardan saqlanib qolgan so'zlardan tashqari franklar tilidan saqlanib qolgan muayyan qatlam ham mavjud. Fransuz tili rivojida adabiy lotin tili katta rol o'ynagan; undan ko'plab so'zlar, so'z yasash qoliplari, sintaktik tuzilmalar o'zlashgan. O'zbek tilida bo'lgani kabi fransuz tilida ham barcha so'z turkumlar asosiy va yordamchi so'z turkumlariga bo'linadi.

Ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Jonli va jonsiz predmetlarning, harakatning, sifatning, mavhum tushunchalarning nomlarini bildiruvchi so'z turkumi ot deb ataladi. Fransuz tilidagi otlarni quyidagi turlarga bo'linishi mumkin;

1. Jonli va jonsiz predmetlarning nomlari - fille, chien, livre, table.

2. Atoqli otlar; Jacques, Paul, Paris, Seine, Tachkent va turdosh otlar; garçon, ville, rivière, fenêtre.

3. Aniq otlar; crayon, porte, clé, table va mavhum otlar; patience, sourire, peur, amour, amitié.

4. Shaxs va predmetni ifodalovchi otlar; enfant, feuille, papier va jamlovchi otlar; foule, groupe, feuillage.

5. Sanaladigan otlar; cahier, pomme, allumettes va sanalmaydigan otlar. Sanalmaydigan otlar o'z navbatida predmetlarni ifodalovchi otlarga - eau, sucre, farine, viande hamda mavhum otlarga ajraladi - force, patience, musique.

Konfederatsiyasi, Kanada, Lyuksemburg, Andorra, Kamerun, Madagaskar, Burundi, Ruanda, Komor Orollari Federativ Islom Respublikasi, Jibuti, Vanuatu, Seyshel Orollari davlatlaridagi rasmiy tillardan biri. Italiya va AQShning belgisi hududlarida ham tarqalgan. So'zlashuvchilarning umumiy soni 100 mln. kishidan ortiq bo'lib, : Ushbu maqolada Fransuz tilida ot va sifatlarning o'ziga xos xususiyatlari, ulardagi rod va son kategoriyalarining berilishi, ularga tegishli muhim qoida va istisnalar qo'llanmada alohida bayon qilinib, ko'plab misollar yordamida ochib berilgan.

Jonli predmetlarda otlarning rodi quyidagi yo'llar bilan ifodalangan bo'ladi:

1. Ot qo'shimchasini o'zgartirish yo'li bilan;

2. Maxsus suffikslar qo'shish yo'li bilan;

3. Determinativlarni (aniqllovchini) o'zgartirish yo'li bilan;
4. Maxsus so'zlarni qollash yo'li bilan Xulosa qilib aytganda, Fransuz tilini o'qitishda asosiy e'tibor grammatika va terminologiyaga ahamiyat beriladi. Chunki har bir sohada terminologiya asosiy faktorlardan biri va sohani chet tilida bilish jarayonida mustahkam bilim egallashda asosiy rollardan biridir.

Adabiyotlar:

1. https://uzsmart.uz/kitoblar/files/Elektron%20kutubxona/Ingliz_tili_va_adabiyoti/Fransuz%20tilining%20amaliy%20grammatikasi%20A.E.Mamatov%202015.pdf;
2. “Fransuz tili” O'zME. F-harfi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil;
3. Chavez, R.-M., L'Interculturel en classe, (2012), PUG. Grenoble

HOW TO INTEGRATE STEAM IN ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM

Nurlayeva Shabnam,

teacher of school No. 24,

Ko'shko'pir district, Khorezm region.

Phone: +998331908990

Annotation: In this thesis I explain why an integrated approach is useful, and how to integrate STEAM with your day to day teaching. The world is integrated, so teaching should be too. No learning takes place in a vacuum. Instead, students should always be using their knowledge of the world to connect ideas. This is especially true when it comes to STEAM subjects – science, technology, engineering, art and design and maths.

Key words: STEAM approach, science, technology, engineering and maths.

Most people understand how STEM (science, technology, engineering and maths) subjects are connected. But for students to develop STEM skills, we need to integrate these subjects with the arts – and vice versa. The arts is an umbrella term for things like dance, music, drama, movement, painting, drawing, crafting, sculpture, and design. And as we mentioned above, scientists, technology developers, engineers and mathematicians need to be creative to innovate. Artists also need to observe, hypothesise and experiment – which in many ways is similar to a scientific process.

There are lots of benefits to creating connections across STEAM subjects and content areas in your curriculum. For example: Our brains are wired to make connections. When we connect two pieces of information in our brain, we are much more likely to understand, remember, and be able to apply this knowledge.

So, combining subjects mimics real life and prepares the brain for a world in which knowledge is integrated.

How to integrate STEAM in your language classes

1. Connecting STEAM subjects

STEAM subjects should facilitate interdisciplinary learning and always go hand-in-hand. For example, if you're teaching your learners about patterns in English, you could make connections between patterns in odd and even number sequences (maths) and patterns in sound waves (science). And you could bring in patterns in buildings (engineering), patterns used for coding (technology) and dance choreographies or abstract paintings (art). Find out how to plan a successful STEAM lesson.

2. Connecting STEAM and language

Learning objectives are a good starting point to develop STEAM connections. For example, when teaching the topic of animals and their habitats, there are lots of STEAM connections you can make. For example, you could ask students to build a habitat for an animal (engineering), decorate the habitat (art and design) and include what that animal needs to survive (science). You could then have students present their habitat creation to the rest of the class – practicing their English language presentation and speaking skills. Depending on their proficiency level, learners can also learn language skills used by a range of STEAM professions. Take a scientist, for example. These language skills include listening to others and negotiating, reading and interpreting text or data, writing down hypotheses, labelling designs, recording data, sharing explanations, communicating ideas and solutions, and publishing results.

3. Connecting STEAM and literature

You might decide to connect a STEAM challenge to a storybook you are reading in class. There are lots of books that develop creativity, thinking skills, critical thinking, and scientific thinking. For example, if you are reading *The Very Hungry Caterpillar* with your students, you can have them make the tiniest or biggest caterpillar they can out of different materials like bottle tops or egg cartons.

4. Connecting STEAM and Project-based learning

Project-based learning (PBL) helps learners identify a problem, generate other questions to research, think of solutions and present their ideas. And this process helps them make connections among different areas. Sounds a lot like STEAM, doesn't it? STEAM is all about discovery and problem solving. So, it's a great match for project-based learning.

References

1. Aho, A. V. (2012). Computation and computational thinking. *Computer Journal*, 55(7):832 – 835.
2. Antola Crowe, H., Brandes, K., Davison Avilés, B., Erickson, D. & Hall, D. (2013). Transdisciplinary teaching: Professionalism across cultures. *International Journal of Humanities and Social Science* 3(13).

USING GAMES IN TEACHING GRAMMAR

Sharipova Gulmira Jo'rabekovna,

Namangan region, Turakurgan district an

English teacher of boarding school # 4

Tel: + +998 94 157 56 84

Annotation

This article is devoted to the usage of different fun activities and games in teaching grammar. The advantages of applying such games are stated alternately. The authors point out that games and activities should not only be funny and entertaining, but they must also have educational effect.

Keywords: various games, grammatical skills, speech activity, develop

Games are a great way to turn any boring activity into an exciting one, which means achieving results faster. The game element makes language learning much more effective. Teachers are increasingly trying to include games in their lessons, because children learn better when they have fun. It's interesting to play, but it's very pleasant to win, it's a great motivation. The use of various games in English lessons promotes language acquisition in an entertaining way, develops memory, attention, intelligence, and maintains interest in a foreign language. Games increase learners' proficiency in practicing grammar communicatively. With the help of grammar games, students can develop their ability in using language as they are given a chance to use language in the situations which have a purpose¹. Games for the development of grammatical skills allow you to achieve the following goals:

- to help students use speech patterns that contain difficult-to-understand grammatical phrases;
- to create natural conditions that would encourage the child to use this or that sample;
- to help children independently show speech activity in a foreign language.

Here is an example of some games aimed at learning the tenses of the English language.

Activity 1. Guess Who in the classroom? The student approaches the blackboard and turns his back to the class. One of the sitting students says, in the English language, that he has been able to do well since childhood, for example: I have been playing chess since childhood. And then he has to repeat his phrase and call his name: Mary has been playing chess since childhood.

Activity 2. Where were you? Students are divided into two teams. The members of one team are visitors. They speak a foreign language to the representatives of the second team: I called at 10 a.m. last Saturday morning, but you weren't in. Where were you? The participants of the second team must take turns to answer. At the same time, you can not repeat someone else's offer.

I was at my uncle's house. I was at the airport. I was in the mountains. I was in the park.

After the participants of one of the teams speak out, the participants of the second team can continue. Then the first team asks the following questions: «I called at 10 a.m. last Saturday morning, but you weren't in. Where were you doing?».

Activity 3. Make five sentences! The teacher distributes cards with printed verbs to all students. A student comes to the blackboard with the pronoun “He”. This pronoun will be subject to the sentences compiled by the students. Each student makes 5 sentences (affirmative, negative, general question, 2 special questions), but only with their own verb. For example:

(+) He drinks.

(–) He doesn't drink.

(?) Does he drink? (Wh-q) What does he drink? Who drinks? This exercise can be performed orally and in writing. The task of a student who has a pronoun is to assist the teacher in checking the correctness of the task.

Activity 4. What is she doing? The class is divided into teams. The teacher chooses the presenter, who is given a card with a key sentence. (For example: She is cleaning the floor.) The presenter looks at the card and gives a few hints to the class: It' a woman. She is in the kitchen. What is she doing? S1: Is she cooking? Leader: No, she isn't. etc. until they guess the key sentence.

Activity 5. Compose a story about him. The class is divided into 2 teams. The teacher writes

¹ Deesri, A. (2002). Games in the ESL and EFL class. The Internet TESL Journal (September 9), [On-line serial]: Retrieved on 05-March-2008, at URL:<http://iteslj.org/Techniques/Deesri-Games.html>.

a list of irregular verbs on the blackboard. The teams take turns making sentences using verbs in Past Simple. For each correct answer, the team receives 1 point. Usually there is always someone from the students who asks to compose a story about him. List of verbs: get up, eat, have, get dressed, leave, drive, arrive, be closed, not know, get into, turn on, listen, find out, be

Thus, the use of the game in English lesson encourages students to learn a foreign language, gives students the opportunity to express themselves and develop their creative abilities. From my teaching experience I have noticed how enthusiastic students are about practicing language by means of games. I believe that the grammar games are not only fun but they help students learn without a conscious analysis or understanding of the learning process while they acquire communicative competence as second language users. Grammar learning becomes enjoyable and permanent as a result of games' providing learners with a meaningful context for practicing grammar communicatively. Grammar games also lend themselves well to revision exercises helping learners to recall a grammar material in a pleasant, entertaining way.

References:

1.Celce-Murcia, M., & Hilles, S. (1988). Techniques and resources in teaching grammar. Oxford: Oxford University Press.

1.Deesri, A. (2002). Games in the ESL and EFL class. The Internet TESL Journal (September 9), On-line serial]: Retrieved on 05-March-2008, at URL:<http://iteslj.org/Techniques/Deesri-Games.html>.

HUJJATLARNI YURITISHDAGI MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR

Ergashev Behruz Dilmurod o‘g‘li
Almamatov Hayotbek Sarvar o‘g‘li
Muhammadiyev Doston Doniyor o‘g‘li
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va
adabiyoti universiteti talabalari

Annotatsiya: maqolada o‘zbek hujjatchiligini o‘ziga xosliklari, hujjatlarni shakllantirish va yuritishdagi muammolar hamda hujjatlarni rasmiylashtirishdagi qonuniyatlar xususida fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlari: hujjatlar, hujjatlarni tayyorlash, hujjat tili, hujjat uslubi.

O‘zbek hujjatchiligini shakllantirish va takomillashtirishdagi eng muhim va dolzarb masalalaridan biri hujjatlarning tili va uslubi masalasidir. Hujjat tayyorlash va rasmiylashtirishda eng avvalo o‘zbek tilining barcha asosiy qonuniyatlari va qoidalarini ma’lum darajada tasavvur etish zarur. Har bir rahbar, boshqaruv muassasalarining xodimlari, umuman, faoliyati munshiylik bilan bog‘liq har bir kishi o‘zbek tilining imlosini, tinish belgilari va uslubiy qoidalarini egallagan bo‘lishi kerak. Busiz bugungi taraqqiyotimiz talablariga javob beradigan aniq, lo‘nda va teran mantiqli hujjatchilikni yaratib bo‘lmaydi. Hisob-kitoblarga qaraganda, boshqaruv sohasidagi xizmatchilar o‘z ish vaqtlarining 80 foizcha qismini hujjatlashtirish ishiga sarflar ekanlar. Ish yuritish o‘zbek tilida olib boriladi, agar mazkur xodimlar o‘zbek tili qonuniyatlaridan yaxshi xabardor bo‘lmalar, ular ish vaqtlarining hammasini —100 foizini bu ishga sarflaganlarida ham, ijobiy natijaga erishish qiyin.

Har qanday hujjat muayyan axborotni u yoki bu tarzda ifodalash uchun xizmat qiladi, demak, har qanday hujjatdagi birlamchi va asosiy unsur, bu tildir. Albatta, bunda til qonun-qoidalariga rioya qilish kerak.

Hujjatlar matniga qo‘yiladigan eng muhim talablardan biri xolislikdir. Hujjatlar rasmiy munosabatlarni ifodalovchi va qayd etuvchi rasmiy yozma vositalar sifatida axborotni xolis aks ettirmog‘i lozim. Shuning uchun hujjatlar tilida so‘z va so‘z shakllarini qo‘llashda muayyan chegaralanishlar mavjud. Xususan, rasmiy ish uslubida kichraytirish, erkalash qo‘shimchalarini olgan so‘zlar, ko‘tarinki-tantanavor, tor doiradagi kishilargina tushunadigan so‘zlar, o‘xshatish, jonlantirish, mubolag‘a, istiora, tashxis kabi obrazli tafakkur ifodasi uchun xizmat qiluvchi usullar ishlatilmaydi. Ularning ishlatilishi hujjatlar matnidagi ifodaning noxolisligiga olib keladi.

Hujjat matni aniqlik, ixchamlik, lo‘ndalik, mazmuniy to‘liqlik kabi talablarga ham javob berishi kerak. Bu talablarga javob bera olmaydigan hujjat chinakam hujjat bo‘la olmaydi, bunday hujjat ish yuritishga xalaqit beradi, uning samaradorligini keskin pasaytiradi. Hujjatlar matnining xolislik, aniqlik, ixchamlik, lo‘ndalik, mazmuniy to‘liqlikdan iborat zaruriy sifatleri hujjatchilik tilining o‘ziga xos uslubi, undagi o‘ziga xos so‘z qo‘llash, morfologiya va sintaksis orqali ta‘min etiladi.

Har qanday hujjat, eng avvalo, axborot tashuvchi vosita hisoblanadi, shu boris hujjatning axborot sig‘imini kengaytirish, undagi fikrning teran mantiqini ta‘minlash muhimdir. Avvalo, hujjatda tilning ortiqchalik tamoyilini chetlab o‘tish, tilning tejash talabi (tamoyili)dan oqilona foydalana bilish kerak. Buning uchun qisqartmalarni qo‘llash yaxshi natija beradi. Ta‘kidlash lozimki, bunda me‘yorga qat’iy va izchil amal qilinishi kerak. Chunki qisqartmalar o‘zbek tilining tabiatiga u qadar mos emas, shuning uchun ham qisqartmalar o‘zbek tilida uncha ko‘p emas. Hozirda bizda bir qadar odat tusiga kirgan qisqartmalar bor: ToshDU, ToshDIU, prof (professor), km(kilometr) va boshqalar. Ayni paytda o‘zbek tilining so‘z va so‘z birikmalaridagi ichki ma‘noviy imkoniyatlaridan kengroq va unumliroq foydalanmoq lozim.

Hozirgi kunda hujjatlar yuritishdagi muammolardan biri, hujjatchilikdagi imlo va tinish belgilar masalasidir. Bilamizki, savodli yozilgan hujjatgina o‘z vazifasini mukammal bajarish mumkin. Ko‘p hollarda hujjatning nomini yozishda bizda har xillik mavjud, xususan, ba‘zan kichik harf bilan, ba‘zan bosh harf bilan yoziladi. Hujjatning nomi bo‘lganligi uchun uni bosh harf bilan yozgan ma‘qul, shuningdek, bosma matnda boshqa usul bilan, masalan, mazkur matn nomini to‘lig‘icha bosh harflar bilan yozish orqali ko‘rsatish kerak.

Shu bilan birga, o‘zbek hujjatchiligidagi chala, oqsoq o‘rinlardan yana biri ayrim hujjatlarning nomlanishi masalasidir. Bir necha tur hujjatlar rus tilida qanday nomlansa, o‘zbek tilida ham shundayligicha nomlab kelingan. Ish yuritish asosan rus tilida olib borilganligi uchun ham bunga ehtiyoj bo‘lmagan chog‘i.

Bunday hol hujjatlarning nomlarida va shuningdek matnida ham ko‘p kuzatiladi. Ulkan rus munaqqidi V. G. Belinskiy shunday degan edi: «...Ruscha muqobili mavjud bo‘lgani holda chet so‘zni qo‘llash sog‘lom idrokni ham, sog‘lom didni ham haqorat qilish demakdir». O‘zbek tilida hozirgacha qo‘llanib kelinayotgan «spravka», «raport», «instruksiya», «akt», «xarakteristika» kabi ko‘plab hujjat nomlari shular jumlasidandir.

Misol uchun, «Akt» shunday hujjatki, unda aniqlangan muayyan hodisa yoki biron bir faktning to‘g‘riligi tasdiqlanadi va bunga bir necha kishining guvohligi keltiriladi. Shunday ekan, bu hujjatni o‘zbek tilida «dalolatnoma» so‘zi bilan atash maqsadga muvofiq, bu so‘z mazkur hujjatning mohiyatini to‘g‘ri va to‘liq aks ettira oladi. Mazkur so‘zdagi «noma» qismi hujjatning yozma shaklda ekanligiga ishora qiladi. «Instruksiya» so‘zi o‘rnida o‘zbekcha «yo‘riqnoma» so‘zini bemalol ishlatish mumkin. Umuman, imkon bor bo‘lgan o‘rinlarda hujjat nomlarini o‘zbek tilida yasashda «noma» so‘zidan foydalanish yaxshi natija beradi.

Hujjat nomlarini o‘zbek tilining o‘z imkoniyatlari asosida shakllantira borish, hujjatchilikdagi so‘z va iboralarining o‘zbekcha muqobilini izlab topish va amaliyotga kiritish bugungi kunning talabidir.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, hujjatlarni yuritish davomida ushbu muammo va kamchiliklarni bartaraf etishda, dastlab davlat va nodavlat tashkilot, korxona, muassasalarda davlat tilida ish yuritish nazariyasi va amaliyoti, boshqaruvni me‘yoriy hujjatlar bilan ta‘minlash, asosiy faoliyat va shaxsiy tarkibga oid hujjatlarni rasmiylashtirish tartib-qoidalari to‘g‘risida malakaviy o‘qitish kurslarini tashkil etish lozim. Ularda sohaga oid mavjud huquqiy-me‘yoriy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va davlat tilida ish yuritish bo‘yicha to‘plangan ilg‘or tajribalar, mutaxassislarning fikr, talab va takliflari kabi mavzular yoritiladi. Kerak bo‘lganida davlat tili bo‘yicha bir nechta mashg‘ulot o‘tkazilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo‘ldoshev I. Davlat tilida ish yuritish. – T.: 2004
2. Abdusaidov A. Gazeta janrlarining til xususiyatlari. – T.: 2005
3. Aminov M., Madvaliyev A va boshqalar. Ish yuritish. – T.: 2000

ISH YURITISH HUJJATLARINI DAVLAT TILIDA OLIB BORILISHINING MUHIM JIHATLARI

Rahmonava Marjona Sherzod qizi

Ahmadova Shahzoda Alisher qizi

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va

adabiyoti universiteti talabalari

Annotatsiya: maqolada hozirgi kundagi hujjat yuritishdagi muammolar, hujjatlarni davlat tilida rasmiylashtirish, ish yuritishni o'zbek tilida olib borish masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlari: hujjatlar, davlat tili, rasmiy til, ish yuritish, davlat hujjatlari.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish munosabati bilan iqtisodiyotning barcha sohalarida islohotlar olib borilmoqda, shu bilan birga ish yuritish sohasida ham bir qancha kamchiliklar mavjud ediki, ular tezda bartaraf etilmoqda. Buning uchun bu sohada avvalo hujjatlar bilan ishlashga e'tibor berish hamda iloji boricha ish yuritish jarayonini ixchamlashtirish lozim. Chunki rahbarlar hujjatlarni qabul qilganda ular nechog'lik sodda va ixcham bo'lishi, uning vaqtini ko'p egallamasligi lozim.

Har qanday hujjat muayyan axborotni u yoki bu tarzda ifodalash uchun xizmat qiladi, demak, har qanday hujjatdagi birlamchi va asosiy unsur, bu tildir. Mamlakatimizda hujjatlarni davlat tilida rasmiylashtirish, ish yuritishni o'zbek tilida olib borish masalasi dolzarb muammolardan biri bo'lib, ish yuritish sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilgan, me'yoriy hujjatlar qabul qilingan.

Xususan, 1999-yil 29-martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruv organlarida ish yuritish va ijro nazoratini tashkil etish bo'yicha normativ hujjatlarni tasdiqlash haqida"gi 140-qarori, Bosh vazir tomonidan 2009-yil 30-avgustda tasdiqlangan "Vazirliklar, davlat qo'mitalari, idoralar, xo'jalik birlashmalari, ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalarida hujjatlar bilan ishlashni tashkil etish hamda ijro intizomining ahvoli monitoringini olib borish tartibi", 2000-yil 25-iyuldagi 283-"Rasmiy davlat hujjatlarini tayyorlash, hisobga olish, saqlash, topshirish hamda ulardan foydalanish tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi vazirliklari, davlat qo'mitalari, idoralari, korporatsiyalari, konsernlari, uyushmalari, kompaniyalari va boshqa markaziy muassasalari apparatlarida ish yuritish va ijro nazoratini tashkil etish bo'yicha Namunaviy yo'riqnoma (O'ZR VM 29.03.1999-y. 140-sonli qarorining 2-ilovasi) shular jumlasidandir.

Lekin respublikamizda bugungi kunlarda ham davlat tilida ish yuritish jarayonlariga to'liq amal qilinmoqda, deb bo'lmaydi.

Yaqin o'tmishimizda barmoq bilan sanarli miqdordagi hujjatlar o'zbek tilida yozilgan. Ammo bu hujjatlarning tilini sof o'zbekcha deb aytish ancha qiyin. Misol uchun "Berildi ushbu spravkani falonchiyevga shul haqdakim, haqiqatan ham bu o'rtoq shul joyda yashab turadi" qabulidagi 20-yillarda rus tilidan anzoda olish tufayli tamoyilga ma'lumotnomalar yozib kelingan. Umuman, o'zbek hujjatchiligidan boy va uzoq tariximizning ilk bosqichlaridan ibtido olgan an'anasi mavjud bo'lsa-da, Oktyabr inqilobidan keyin jumhuriyatimizda hujjatchilik bevosita o'zbek tili negizida rivojlantirilmadi. Bu sohadagi asosiy yo'nalish nusxa ko'chirishdan iborat bo'lib qoldi. Ana shuning va boshqa bir qancha omillarning oqibati natijasida o'zbek tilining rasmiy ish uslubi deyarli kamol topmadi.

Yuzaga kelgan shunday va boshqa holatlarni yaxshilash maqsadida 2020-yil 25-aprelda Adliya vazirligi davlat tilida ish yuritishni ta'minlamaganlik uchun mansabdor shaxslarga javobgarlik belgilashni nazarda tutuvchi qonun loyihasini ishlab chiqdi. MJtKning 42-moddasiga: «Davlat organlari va tashkilotlarida ish yuritishda davlat tili haqidagi qonun hujjatlari talablariga rioya etmaslik, mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi» degan to'ldirish kiritishni taklif etilgan.

Hozirgi kunda hujjatlar yuritishdagi muammolardan biri, hujjatchilikdagi imlo va tinish belgilar masalasidir.

Misol tariqasida Ommaviy axborot vositalaridagi kamchiliklarni olsak. Ommaviy axborot vositalarida eng ko'p tarqalgan muammo imloviy xatolardir. Ularning eng mashhurlari *x* bilan *h* harflari ishtirok etgan so'zlarda ko'p uchraydi. Masalan, "Maxshargacha uyg'oq buyuk Alisher"

(mahshar), “gazeta shahobchasi” (shoxobcha) va dorihona (dorixona), hiyobon (xiyobon), hiyonat (xiyonat), hislat (xislat) kabi xatolar o‘ta qo‘pol ko‘rina boshlamoqda.

“Suhbatdoshim Botir Qodirov esa bunday shov-shuvlarda holi, xalqqa faqat ijodi bilan ko‘rinishni, shaxsiy hayot shaxsiylikicha qolishini istaydiganlardan”. Misolda xoli (bo‘sh, chet, biror narsadan ozod) so‘zi holi (holat, vaziyat, ahvol) tariqasida xato yozilgan, ma’no ham buzilgan.

Tilimizda chetdan kirib kelgan va kelayotgan so‘zlarni qo‘llashdagi xatoliklar ham asosan OAV manbalarida ko‘p uchramoqda.

“...Vatanparvarlik, sevgi-muhabbat, sarguzasht, dedektiv ...xullas unda barcha janrlarga oid lavhalar bor”.

Bu misolda dedektiv so‘zi notog‘ri yozilgan aslida detektiv tariqasida yoziladi.

Shuni ham alohida ta’kidlash lozim, hujjatlarni yuritishda ularni til uslublariga va gap qurilishlariga ham alohida ahamiyat berish lozim. Hujjatlarda asosan darak va buyruq gaplardan foydalaniladi. Masalan, yig‘ilish bayonnomalaridagi tavsiflar darak gap shaklida ifoda etilsa, ularda chiqariladigan qaror va ko‘rsatmalar buyruq gaplar bilan qayd etiladi. Yig‘ilish bayonnomalarining yozilish tartibi ham o‘ziga xosdir. Bunday ish hujjatlarida dastlab qog‘ozning tepa qismi chap tomonida yig‘ilish o‘tkaziladigan joy va yig‘ilish o‘tkazilish sanasi yoziladi. Undan keyin yig‘ilish ishtirokchilari qayd etiladi va yangi satrdan kun tartibi beriladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ish yuritish jarayonida hujjatlarni davlat tilida olib borish, o‘zbek hujjatchiligini bugungi kun talablari asosida shakllantirish va rivojlantirish uchun ham markazlashtirilgan holda katta ishlarni amalga oshirish, aniq tashkiliy tadbirlar belgilash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo‘ldoshev I. Davlat tilida ish yuritish. – T.: 2004
2. Boymatova U., Sobirjonova D. Boshqaruv faoliyatida ish yuritish – T.: 2006

THE GOLDEN AGE IN THE HISTORY OF THE UNITED STATES AND WESTERN DETECTIVE LITERATURE

Abdulazizova Mahbuba Umidjon qizi

Tashkent State University of Oriental languages

mahbubaabdulazizova001@gmail.com

Research advisor: PhD Rasuleva Nigina Alisherovna

nigina11@hotmail.com

Annotation: This article is about USA and Western detective literature. Special attention is paid to the “golden age” of the second half of the 20th century and the novels written during this period. There is also a list of anti-traditional detective novels, writers and works in this field.

Key words: golden age, Uill Genry Rayt, “detective queen”, Jorj Simen, Niro Wulf, “tough guys”, anti-traditional detective, the logic of emotions, the root of the crime.

Although the detective genre, the result of a combination of realism and gothic genres, only emerged in the mid-nineteenth century, it quickly gained popularity and has not relinquished its position since.

The period between World War I and World War II was a “golden age” for Western detective literature. Thousands of detective novels have been written in the United Kingdom and the United States. Reading detective stories was no longer a pastime for idle people, but the lower classes were competing for it. By this time, the romantic atmosphere in the works had gradually disappeared, and various crimes and murders had become an integral part of every novel.¹ But these murders were only a sign. People were interested in how to solve mysteries, not the struggle between good and evil, and between them. Many writers in the Golden Age used their talents to entertain readers or to take quizzes between students and writers. Because writers and students had the same opportunity to unravel a mystery, this type of novel was considered a form of quiz. The creative work created during this period consisted mainly of labyrinthine games that did not address social issues and did not promote social life processes, but were simply used to entertain.

The founder of the Golden Age in America, S.S. Van Dyne, whose real name was Will Henry Wright (1888-1939). In the novels *Murder in Benson* (1926) and *Murder in the Canary Islands*, he rose to fame by creating the image of the knowledgeable detective Philo Vance. Elleri Quinn also followed in Reity’s footsteps. The uniqueness of Quinns work is that students are given instructions from the beginning and are given the opportunity to solve the problem together with the detective. Quinn’s best works are *The Secret of the Dutch Shoe* (1931), *The Secret of the Greek Coffin* (1932), and *The Secret of the Chinese Orange* (1934). *Mystery Story Magazine*, founded by Quinn, has been instrumental in the development of short detective novels. Detective Niro Wolfe in *The Soft Course*, written by Rex Stott (1886), was also popular during this period.²

During the same period, many detective writers appeared in Britain. The most famous of these is Agatha Christie, described as the “Queen of Detectives” and one of the most brilliant writers of the Golden Age. His debut works, *The Strange History of the Style Estate* and *Freeman Crafts’ Barrel*, ushered in the golden age of detective literature. The popularity of Agatha Christie’s novels lies in the fact that dubious characters use confusing arrangements to create illusions and come up with surprising results. During his lifetime, he wrote nearly 70 novels depicting two detectives, Poirot and Miss Marple. Among the works created by Agatha Christie are “*Murder on the Eastern Express*” and “*Tragedy of the Nile*”. Detective Frenchman Freeman Wells Crofts (1879-1957), Detective Reginald Ford Sen. H. K. Bailey, Roger Sheringema Anthony Berkeley, Fair and Henry Dixon Carr (1906), and two Lord Detectives Pete and Wima. author Dorothy Seyers (1893-1957) and others are among the most famous British detective writers.³

In the late 1920s, “anti-traditional detective novels” appeared in America, known as “successful kids”. This type of novel depicts complex processes, war scenes, and is radically different from

1 Борхес Х. Л. Детектив / Л. Х. Борхес // Как сделать детектив / пер. с англ., франц., нем., исп. ; сост. А. Строев ; ред. Н. Португимова – Москва : Радуга, 1990. – С. 236–272.

2 Бавин Сергей. Зарубежный детектив XX века: Популярная библиографическая энциклопедия. – М: Книжная палата, 1991, 206 с

3 Д. Д. Николаев. Детектив // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Институт научной информации по общественным наукам РАН: Интелвак, 2001. – 1596 С

traditional detective novels. Such novels to some extent reflect social reality. The post-World War I international economic downturn did not bypass the United States. Workers lost their jobs, lived in poverty, officials were subjected to injustice, and society was in turmoil. Some detective writers have tried to raise the literary level of detective novels by showing this social reality. Dahir Hammet (1894-1961) and Raymond Chedler (1888-1958) were the founders of the novels about the successful children. In their works, the characters are portrayed not only as a symbol of the work adapted to the requirements of the plot, but also as a real hero with weak points, who fall into awkward situations. In Hammet's novel, the detective is a hero and a bandit. Philip Marlow, a detective in Chendler's work, is a depressed man who fights with guns, despite the truth. In these novels, the police are not law enforcement, but collude with the criminal world, and some criminal organizations are supported by powerful politicians. The other characters in the play have a special personality and give people a sense of authenticity. Hammet and Chendler could use dialogues that reveal the characters' characters to show that the story is realistic and evolving. Hammet's "Bloody Harvest", "The Glass Key", "The Skinny Man", "Chandler's", "Goodbye, Dear", "Little Sister", and others were not only the first examples of "successful children", but also the first in the world of literature. Some U.S. and British detective novelists who sought commercial value after World War II described the novels as an example of immorality.¹

There are several detective writers who have created works to study the problems that afflict humanity and social realities, and they try to find solutions to these problems in their works. The Swedish writer Friedrich Drenmat, who has a place among such writers, exposes the roots of crime in his German-language works *The Judge and His Assassin*, *The Promise*, and *Langar*, and seeks justice through realism. A French detective novel by Belgian writer Georges Simen illuminates the inner world of criminals by focusing on their psychological state. He is interested in why he committed the crime, not who committed it. He emphasizes the logic of emotions and clarifies the root causes of complex criminal motives. George Simen's works include *The Yellow Puppy*, *The Neuron War*, *The Death of Augustus*, and *The Angel and the Unwanted Witness*.²

Detective novelists written after 1940 include Count Stanley Gardner of the United States, who portrayed Perry Mason as a lawyer and detective, and Francis Rockridge and Richard Rockridge, who wrote detective stories about Mr. and Miss North. Latis and Martha Hennessat portrayed detective-banker John Putner Thecher under the pseudonym Emma Larson, British detective Elizabeth Mackintosh (1896-1952) Josephine Ti under the pseudonym Grant, and Robert Bruce Montgomery under the pseudonym Edmund Crispin, detective Kane Vas Fina.³

In conclusion, the Golden Age between the First and Second World Wars had a profound effect on American and British detective literature. works created at that time are still in the public eye. Detective novels are still popular today, and Western literature includes works such as *The Stupid Sisters*, *Mongrella*, and *Margaret's Coffin*. It accounts for nearly a quarter of all annual book sales in the United States.

References:

1. Бавин Сергей. Зарубежный детектив XX века: Популярная библиографическая энциклопедия. – М: Книжная палата, 1991, 206 с
2. Д. Д. Николаев. Детектив // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Институт научной информации по общественным наукам РАН: Интелвак, 2001. – 1596 С
3. Александр Борисенко, Виктор Сонькин. «Не только Холмс. Детектив времен Конан Дойла». «АСТ» 2015, 576 с.
4. Ильина Н. Что такое детектив? / Н. Ильина // Ильина Н. Белогорская крепость : сатирическая проза : 1955–1985 / Н. Ильина. –Москва : 1989. С 32-330.
5. Борхес Х. Л. Детектив / Л. Х. Борхес // Как сделать детектив / пер. с англ., франц., нем., исп. ; сост. А. Строев ; ред. Н. Португимова – Москва : Радуга, 1990. – С. 236–272.

1 Александр Борисенко, Виктор Сонькин. «Не только Холмс. Детектив времен Конан Дойла». «АСТ» 2015, 576 с.

2 Ильина Н. Что такое детектив? / Н. Ильина // Ильина Н. Белогорская крепость : сатирическая проза : 1955–1985 / Н. Ильина. –Москва : 1989. С 329-330.

3 Борхес Х. Л. Детектив / Л. Х. Борхес // Как сделать детектив / пер. с англ., франц., нем., исп. ; сост. А. Строев ; ред. Н. Португимова – Москва : Радуга, 1990. – С. 236–272.

О‘QUVCHILAR YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIKTANTNING AHAMIYATI

Davlatova Dildora Esanboyevna,
Navoiy viloyat Navoiy shahar
7-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati, diktant turlari, uning maqsad va vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: diktant, ta’limiy diktant, nazorat diktant, erkin diktant, saylanma diktant

O‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning ahamiyati katta. Dars jarayonida yozma ishlarning turlicha bo‘lishi o‘quvchilarning yozuvga bo‘lgan muhabbatini oshiradi va taraqqiy ettiradi. Turli xildagi yozma ish bolalarning tafakkurini, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi hamda o‘quvchilarning bilimini mustahkamlaydi, takomillashtiradi. Yozma ishlarning quyidagi turlari o‘quvchilarning yozma savodxonligini oshirish uchun samarali xizmat qiladi: diktant, bayon, insho va ko‘chirib yozish.

Yuqoridagi yozma ishlarning eng soddasi ko‘chirib yozishdir. Lekin ushbu yozma ishlarning barchasi o‘quvchilarda orfografik malakalarini shakllantirishga, mustahkamlashga, ularning ongli yozishlarini ta’minlashga va ish qobiliyatlarini o‘stirishga qaratilgan bo‘ladi. Matnni ko‘chirib yozishni orfografik, grammatik, uslubiy topshiriqlar bilan birgalikda olib boorish maqsadga muvofiqdir. Yozma ishning ko‘chirib yozish turida gapdagi tushirib qoldirilgan so‘z yoki bo‘g‘inni qo‘yib ko‘chirish, matnda berilgan so‘zni o‘zgartirish, berilgan namuna yoki grammatik topshiriq asosida matn yoki so‘z shaklini o‘zgartirish, so‘zlardan gap tuzish, berilgan namunaga o‘xshash gap tuzish, savollarga javob berish, so‘zlar ustiga qaysi grammatik shaklda ekanligini yozish, o‘qilgan va tahlil qilingan matn bo‘yicha savollarga javob berish kabilar kiradi. Ko‘chirib yozush turi ham bir necha xil bo‘lishi mumkin. Masalan, doskadan, jadvaldan yoki kitoblardan ko‘chirib yozish.

Yuqorida qayd etilgan yozma nutqni o‘stirishning asosiy va samarali, shu bilan birga katta ahamiyat kasb etadigan turi bu diktantdir.

1-11-sinflarda diktantlar, asosan, ikki maqsad uchun o‘tkaziladi. Biri grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o‘tilgan qoidalarni puxta bilib olishga yordam beradigan, mustahkamlaydigan, takomillashtiradigan ta’limiy diktant bo‘lsa, ikkinchisi, grammatika, orfografiya va punktuatsiyadan o‘tilgan qoidalarini o‘quvchilar qanday o‘zlashtirganliklarini sinash, tekshirishga imkon beradigan nazorat diktantdir.

Ta’limiy diktantning yana bir nechta turi mavjud:

- eslatish diktanti;
- o‘z diktant yoki yoddan yozish;
- saylanma diktant;
- erkin diktant;
- grammatik topshiriqli diktant;
- tushuntiruvchi diktant;
- ijodiy diktant;

Quyida biz ta’limiy diktant turlarining ayrimlari xususida to‘xtalamiz.

O‘z diktant yoki yoddan yozish diktanti 4-7-sinflarda o‘tkaziladi. Bu diktanto‘quvchilarga grammatika va orfografiyadan olgan bilimlarni mustahkamlashga yordam berishi bilan birga og‘zaki va yozma nutqni o‘stirishga ham katta ahamiyatga ega. O‘z diktant o‘tkazish uchun o‘tilgan mavzu qoidasiga va sinf o‘quvchilarining saviyasiga mos keladigan kichik bir parcha yoki she’riy asardan bo‘lak, yoki to‘rtlik tanlanadi. Tanlangan parchani o‘qituvchining o‘zi bir necha marta o‘qib beradi. O‘quvchilar matn yoki she’rni yodlab olgach, matn bekitiladi va o‘quvchilar yodlab olganlarini daftarga yozadilar. O‘quvchilar diktantni yozib bo‘lganlaridan keyin doskadagi matn ochiladi. O‘quvchilar yozganlarini doskadagi matn bilan solishtiradilar va xatolarini tuzatadilar.

Erkin diktant – bayonning soddaroq bir ko‘rinishi bo‘lib odatda boshlang‘ich maktablarning 3-4-sinfida o‘tkaziladi.

Erkin diktantda o‘quvchilar so‘zlarni va grammatik shakllarni o‘zgacha, erkin ishlata oladi-

lar. Ushbu diktant turi o‘quvchilarning qanchalik tushunganliklarini aniqlashga yordam beradi. O‘qituvchi matnni bir marta o‘qib eshittiradi. So‘ngra bo‘limlarga bo‘lib o‘qiydi. Agar o‘qituvchi 3 ta gap o‘qisa, o‘quvchiuni ko‘paytirib yozishi kerak bo‘ladi: erkin diktant o‘quvchilarni o‘qilgan matnni yaxshiroq esga saqlab qolishda, atrofdagilar nutqini diqqat bilan tinglashda nutqni o‘stirishda, yozma nutqni o‘stirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Erkin diktant o‘quvchilarning orfografik, punktuatsion va uslubiy xatolarini kamayib borishiga yordam berish bilan birga, o‘quvchilarning bayon, insho yozishga o‘rgatadi. O‘quvchilarning yozma nutqi rivojlanadi.

Ijodiy diktant – o‘tilgan qoidalarni puxta o‘zlashtirishga yordam berishdan tashqari o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini ham o‘stiradi. Ijodiy diktantda matn o‘qib berilmaydi. O‘quvchilar o‘zlari berilgan so‘zlar bilan mustaqil ishlaydi. Shu jihatga ko‘ra ushbu diktant bayonga juda yaqin turadi. O‘quvchilar diktantning bu turida so‘zlarni to‘g‘ri yozishga, ularni o‘z o‘rnida ishlata bilishga va kichik-kichik matn tuzishga, ya‘ni ijod qilishga o‘rganadilar. Bu turdagi diktant yuqori sinfda bayonni osonlik bilan yozishga zamin hozirlaydi.

Diktant, umuman yozma ishlarning barcha turi ma‘lum qoidalarining mustahkamlanishi bilan birga o‘quvchilarni har bir gapga, so‘zga, so‘z birikmasiga diqqat bilan qarashga o‘rgatadi. Shu bilan birga matndagi gaplardan kerakli so‘zni, grammatiks haklni tezroq topa olishga o‘rgatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Ahmedova H. O‘zbek tili o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish. – T: Navro‘z, 2016. – 215 B.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent, 2002.
3. Erkaboyeva N. O‘zbek tilidan ma‘ruzalar to‘plami. Toshkent: -2019.

“HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDAGI OBRAZLAR VA HIKOYATLARNING BADIY XUSUSIYATLARI

Egamova Marhabo Mardonovna,
Navoiy viloyat Navoiy shahar
7-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Hayrat ul-abror” dostonidagi obrazlar va hikoyatlarning badiiy xususiyatlar, dostonidagi yigirma bitta hikoyatdagi o'nlab so'fiylar, shayxlar, hukmdorlar, an'anaviy obrazlar va turli toifa kishilarining timsollari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: “Hayrat ul-abror” dostoni, so'fiylar, shayxlar, hukmdorlar, “sof” to'qima obrazlar

“Hayrat ul-abror”dagi hikoyatlarda turli mavzular qalamga olinganidek, ulardagi obrazlar ham xilma-xildir.

Dostonidagi yigirma bitta hikoyatda o'nlab so'fiylar, shayxlar, hukmdorlar, an'anaviy obrazlar va turli toifa kishilari timsollari uchraydi. Ularning asosini diniy tasavvufiy faoliyat bilan bog'liq shaxslar, shuningdek, shohlar, amir va hukmdorlar obrazlari tashkil etadi. Professor N.Mallayev Navoiyning turli asarlarida uchraydigan hikoyatlardagi obrazlar haqida quyidagilarni yozadi: “Navoiy hikoyatlarining qahramonlari tarixiy, yarim afsonaviy shaxslarning nomi bilan bog'lanadi, ularning orasida “sof” to'qima obrazlar ham anchagina. Qadimgi shohlar, yunon olimlari, Faxriddin Roziy, Hotami Toyi, Ibrohim Adham, Xoja Porso, Boyazid Bistomiy va boshqalar Navoiy hikoyalarining qahramoni. Ammo, hikoyalardagi qahramonlar aynan tarixiy shaxslarning obrazi bo'lmay, balki ayrim jihatlarini saqlab qolishiga qaramay, badiiy fantaziya, ijobiy to'qima bilan yo'g'rilib, allaqachonlar an'anaviy adabiy obrazlarga aylanib ketgan edi: Anushervon, Jamshid, Iskandar va boshqalar – adolat, shoh-shavkat; Arastu, Aflotun, Luqmon, Faxriddin Roziy va boshqalar – aql va donolik; Hotam Toyi – saxovat ramzi va hokazo; Majnun, Shayx San'o, Vomiq va Uzro, Xusrav va Shirin – an'anaviy oshiq-ma'shuqlar. Bu an'anaviy obrazlar bilan birga biz Navoiyning ayrim hikoyalarida uning zamondoshlarini ham ko'ramiz. Masalan, “Hayrat ul-abror”dagi “Shoh G'oziy” hikoyasida Husayn Boyqaro (ideallashtirilgan shoh obrazi sifatida); shu dostonidagi “Ikki vafoli yor” hikoyasida Amir Temur obrazlari berilgan”¹

Birinci hikoyatda Boyazid nomi tilga olinadi. Asarda u iymonli, insofli, shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Ayrim tadqiqotchilar Boyazidning otasi Surushon islomni qabul qilgan, biroz vaqt mansabdor ham bo'lgan deyishadi. Boyazid Bistomiyni o'qish yillari haqidagi fikrlar har xil: ba'zilar u biron bir maktab yoki ustoz qo'lida tahsil ko'rmagan, barcha ilmlar unga Olloh tomonidan in'om etilgan deyishsa, bir guruh sharqshunoslar “Boyazid uch yuz donishmanddan dars olgan” deyishadi.

Ikkinchi hikoyatda Ibrohim Adham va Robiya Adviya nomi uchraydi. Ular ham o'zini islom yo'liga bag'ishlagan mashhur so'fiylardan.. Ibrohim Adham zodagon oilada dunyoga keladi. Yoshligida yaxshi bilim oladi, ilohiyotga qiziqib haq yo'liga kiradi. Biroz vaqt shahr hokimi vazifasida ishlaydi. U haqda ko'plab rivoyat va afsonalar yaratilgan.²

Robiya Adviya (Adaviya) ham mashhur so'fiy ayollardan. U taxminan 713-718-yillar oralig'ida Basrada donishmand Ismoil Adaviy Kaysi oilasida dunyoga kelgan. Qiz oilada to'rtinchi farzand bo'lgani uchun unga “Robiya” deb nom qo'yishgan.

To'rtinchi maqolatga ilova qilingan hikoyatda Abdulloh Ansoriy nomi uchraydi. Bu ham mashhur so'fiylardan. O'z davri va undan keyingi asrlarda ham Sharqda ulkan shoir va shayx sifatida shuhrat sohibi bo'lgan Abdulloh Muhammad Ansoriy 1006-yilda Hirotni Ko'handich mahallasida alloma Abuayub Ansoriy xonadonida tavallud topgan.

O'n birinchi maqolatga misol sifatida keltirilgan hikoyatda Imom Faxr Roziy nomi keltirilgan. “Faxriddin Roziy (to'liq ismi Faxriddin Abu Abdulloh Muhammad bin Umar ibn al-Husay) mashhur kalom olimi va diniy falsafa namoyondasi.

O'n sakkizinchi maqolatda ilova qilingan hikoyatda Suhrovard va Yoqut obrazlari bor. Yoqut

1 Mallayev N. Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti. 185-186-betlar.

2 Hamidjon Homidiy. Tasavvuf allomalari. Toshkent, 2004. 20-22-betlar.

– arablar orasida shuhrat topgan kotib. Bag’dodda Abbosiy xalifa Musta’sim davrida yashagan. “Qur’onni ko’chirishda yagona hisoblangan. Shayx Suhrovard esa mashhur so’fiylardan. Yirik va mashhur tariqat arbobi, o’z davrining yagonasi, nurlar matla’i, sirlar manbai, tariqat rahbari, haqiqat tarjimoni, zohir va botin ilmlarida barcha ulug’ shayxlarning ustoz, oriflar yo’lboshchisidir.

Dostonda Ayyub obrazi ham bor. U Qur’onda nomi zikr etilgan yigirma besh payg’ambardan biri. Ayyub nomi va qissasi Tavrot, Injil hamda boshqa qadimiy kitoblarda ham keltirilgan. Ayyub har qanday musibatlarga, qiyinchiliklarga sabr-toqat qiluvchi, bardosh beruvchi inson timsoli sifatida tanilgan.

Hikoyatlarda hukmdorlar obrazi ham uchraydi. Ularning ayrimlari tarixiy shaxslar bo’lsa, ba’zilari afsonaviy shaxslar hisoblanadi. Uchinchi maqolatga “Shoh G’oziy” haqidagi hikoyat keltirilgan. Shoh G’oziy – bu Husayn Boyqaroning ideallashtirilgan obrazidir. Navoiy “Xamsa” dostonlarining ayrim boblarida Husayn Boyqaroni madh etadi. “Majolis un-nafois”ning sakkizinchi majlisini ham unga bag’ishlaydi. “Shoh G’oziy” hikoyatida esa uni adolatli hukmdor sifatida ko’rsatadi.

“Hayrat ul-abror”da “No’shirvon hayosi” bilan bog’liq hikoyat mavjud. Unda No’shirvon (Anushirvon) haqida gap boradi. “Sharq xalqlari kitobiy adabiyoti va folklorida juda keng tarqalgan an’anaviy obrazlardan biri No’shirvon (Anushervon)dir. Navoiy No’shirvon nomini odillik ramzi sifatida bot-bot zikr etish va tavsiflash bilan birga, uning to’g’risida bir necha hikoyat ham keltiradi. Bu hikoyatlar “Hayrat ul-abror” va “Tarixi muluki Ajam”dan o’rin olgan”.¹

Dostondagi “Ikki vafoli yor” hikoyatida Amir Temur nomi keltirilgan. Amir Temurning kimligini yaxshi bilamiz. “Amir Temur tarixiy manbalarda Temur, Temurbek, Amir Temur va Sohibqiron nomlari bilan bir qatorda Amir Temur Ko’ragon, Sohibi jahon (olam egasi) hamda Sohibi adl (Adolat o’rnatuvchi) kabi qator ulug’ va qutlug’ nomlar bilan ham tilga olinadi.

O’n birinchi maqolatga ilova qilingan hikoyatda Sulton Muhammad Xorazmshoh obrazi uchraydi. U Imom Faxr Roziyga qarshi tarzda keltirilgan. Ilm bilan shohlik qiyoslanib, ilmning abadiyligi ta’kidlanadi.

Dostondagi yana bir hikoyatda Iskandar nomi uchraydi. U ham shuhrat qozongan Aleksandr Makedonskiyning Sharqdagi ideallashtirilgan nomi. Iskandar, Iskandar Zulqarnayn – Sharq xalqlari adabiyotida keng tarqalgan obraz. Iskandar Qur’onning surasida eslangan Zulqarnayndir. U Sharqdagi musulmon xalqlari orasida mashhur. Navoiy “Tarixi muluki Ajam”da Iskandar haqida afsona, rivoyat va tarixiy asarlardan kelib chiqib fikr yuritadi.

O’n to’qqizinchi maqolatdan so’ng keltirilgan hikoyatda Bahrom obrazi uchraydi. Bu obraz Navoiyning ko’pgina asarlarida, ayniqsa, “Xamsa”ning to’rtinchi dostoni – “Sab’ai sayyor”da keng tasvirlangan. “Bahrom Go’r yoki Varaxran V (shohlik yillari 421-438) – Eronda hukmronlik qilgan sosoniylardan Yazdigardning o’g’li. Yaman shohi No’mon va uning o’g’li Munzir tarbiyasida o’sgan. Nizomiyning “Haft paykar”, Xusrav Dehlaviyning “Hasht bihisht” va Alisher Navoiyning “Sab’ai sayyor” dostonlarida Bahrom Go’r adolatli shoh, jasur sarkarda, ayni paytda maishatparast, xudbin shaxs sifatida tasvirlangan. Ma’lumotlarga ko’ra, Bahrom Go’r 63 yil (ba’zi manbalarda 70 yil) umr ko’rgan”.²

Umuman, hikoyatlardagi obrazlar ham rang-barang bo’lib ular tarixiy, afsonaviy, an’anaviy mashhur shaxslar nomi bilan bog’liq.

1 Mallayev N. Alisher Navoiy va xalq ijodiyoti 195-bet.

2 O’zME. 1 tom. Toshkent, 2000. 669-670-betlar.

О ОТА МАКОНИМ, ОНАЖОН О'ЛКАМ...

Jo'raboyeva Munira Odilboyevna

Navoiy viloyati Konimex tumani 2-sonli maktabining
O'zbek tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola Muhammad Yusuf she'riyati va o'zbek adabiyotida tutgan o'rnini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, xalqchillik, soddalik, she'riyat, ijodiy meros, zamondosh shoirlar

“Muhammad Yusuf. Uning she'riyatini chin ma'noda qanotli she'riyat, yurt osmonida baland parvoz qiluvchi, yuraklarga qanot beruvchi she'riyat desa bo'ladi” degan edi O'zbekiston Qahramoni Erkin Vohidov.

Darhaqiqat, Muhammad Yusuf rostgo'y shoir, halol va pokiza qalb egasi. U muhabbat haqida kuylaydimi, bevafo yor haqida yozadimi yoki tariximiz va taqdirimiz sahifalarini qalamga oladimi, ularda hamisha hayotga, haqiqatga hamnafaslik sezilib turadi. Shoir avvalo, xalq dardini barilla kuylagan, yurt muhabbatini hech kimga o'xshamagan misralarda ta'riflagan she'rlari bilan tanildi, shu orqali shuhrat cho'qqisini egalladi.

Shoir 1954-yil 26-aprelda Andijon viloyati Marhamat tumani Qovunchi qishlog'ida dunyoga keladi. Umrining ko'p qismini Respublika Kitobsevarlar jamiyatida, “Toshkent oqshomi” gazetasida, G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida o'tkazadi. 1998-yildan umrining oxiriga qadar O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida o'tkazadi.

1985-yilda shoirning ilk to'plami „Tanish teraklar“ nomi bilan chop etiladi. Ushbu to'plamda shoir o'z hissiyotlari bilan lirik va erkin tarzda bo'lishadi, o'z hayoti va voqealari haqida gapiradi. Yuragida tug'yon urgan tuyg'ularni barchasini oq qog'ozga to'kadi. Maskur to'plamni tanqid olami ham, ijod ahli hamda keng jamoatchilik iliq qarshi oladi. Muhammad Yusuf omadli shoir edi: ijodiy yo'lining dastlabki bosqichidayoq taqdir uni Erkin Vohidov bilan yuzlashtirdi. Erkin Vohidov esa Muhammad Yusufning ajoyib iqtidorini sezib, uni rivojlantirishga yordam beradi. Keyinchalik esa Abdulla Oripovning nazariga tushadi. Bu ikki buyuk zamondosh shoirlar Muhammad Yusufning iqtidorini to'g'ri yo'naltirishdi.

Keyinchalik shoirning „Bulbulga bir gapim bor“, „Iltiji“, „Ishq kemasi“, „Erka kiyik“, „Osmonimga olib ketaman“, „Vatanim“ kabi to'plamlari XIX asr oxiri XXI asr asabiyotimiz tarixining oltin merosiga aylandi.

Do'ppi kiymay qo'ydi odamlar,
Bir shoir bir, bir nosirdan boshqa
Sochlar silliq
Silliq qadamlar
U og'irlik qilyapti boshga..
Rost do'ppilar,
yolg'on do'ppilar
Kinolarda qolg'on do'ppilar
Chust do'ppilar,
Anjon do'ppilar
Munchoqdek Marg'ilon do'ppilar...
Bu qandayin ko'rgulik, savdo
Do'ppi kiymay qo'ydi haloyiq,
Boshga loyiq do'ppi yo'qdir yo
Bosh qolmadi do'ppiga loyiq.

Ijodining ilk yillaridayoq shoir o'zining o'zbek do'ppisi haqidagi she'ri bilan tanilgan. Keying yillar davomida bu she'r shoirning tashrif qog'oziga aylandi. Shoir she'rida nega odamlar nega do'ppi kiymay qo'yganligiga to'xtaladi. Xo'sh boshga munosib do'ppi yo'qmi. Yo'q aksincha do'ppilarni kiyishga arzimaydigan boshlarning qolmaganligi haqidagi xulosa bilan she'rni yakunlaydi.

Shoir ijodiga nazar tashlar ekanmiz, she'rlaridagi xalqchillik, samimiyat, soddalik kishini o'ziga maftun etadi. Ijodkor soddalikda go'zallik yaratadi. Shevalardan qochmaydi.

Chust do'ppilar

Anjon do'ppilar...

Anjon - bir qarashda hozirgi o'zbek tilining orfografik qoidalariga zid tarzda yozilgan . Lekin bu she'ning ma'no mazmuniga aslo ta'sir qilmaydi. Balki she'rning xalqchilligini, qadr-qimmatini yanada oshiradi. Shoir ijodida bu kabi so'zlarni , iboralarni ko'lab uchratish mumkin. Shoirning ijodiy merosi xalqimizning ardog'li mulkiga aylandi.

Muhammad Yusufning biron she'ri yo'qki qo'shiq qiloib kuylanmagan bo'lsa, biron satri yo'qki, yuraklarga kirib bormagan bo'lsa. O'zbekiston Qahramoni Said Ahmad shunday degan edi „ Muhammad Yusuf tez og'izga tushdi. Biror shoir uningdek nom chiqarmagan , nomdor bo'lmagan. Ochig'ini aytсам, Muhammadga ko'z tegdi. Aslini olganda asl shoirlar uzoq yashaydi. Ammo ortidan abadiy yashaydigan meros qoldirib ketdi. Endi shoirning o'zi yo'q . Ammo Muhammad Yusuf atalmish she'riyati bor. Bu she'riyat aslo zavol bilmaydi”.

Darhaqiqat , o'zbek xalq shoiri Muhammad Yusuf jo'shqin va ijodiy faoliyati davomida jonajon Vatanimiz , muataqilligimiz, mehnatsevar xalqimizni madh etuvchi she'rlari bilan adabiyot muxlislarining ardog'iga sazovor bo'ldi.

Ko'hna tol beshikdan boshlanar olam,

Seni iddaolar qilmay sevaman,

Bir kuni singlim deb, bir kuni onam,

Vatan kimligingni bilmay sevaman...

Shoir Vatani benihoya sevar edi. Onasi kabi, singlisi kabi, aslo iddaolar qilmay buyuk muhabbat bilan yonib sevardi. Shoir qisqa umr ko'rdi , biroq o'zidan hech o'chmas chiroq , yorug' iz qoldirdi. Ijodkor 2001-yilning 29-iyul kuni vafot etdi. Lekin shoir o'zi ta'bir qilganidek, shoirning bu yorug' dunyoda chirog' o'chmaydi. Gohi o'tliq she'r , gohi dilbar she'r bo'lib jaranglayveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf. Tola asarlari to'plami. 5 jildlik - 1-jild Toshkent: G', G'ulom.
2. Xurshid Davron. O'zbek adabiyoti va san'ati gazetasi. 2010-yil, 5-son

ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ГЛАГОЛА В МЛАДШИХ КЛАССАХ ПО МЕТОДИКЕ Т.Г.РАМЗАЕВОЙ

Мирзаева Умида Абдуназаровна

Учитель русского языка, общеобразовательной школы № 1
Язъяванского района Ферганской области.

АННОТАЦИЯ: в этой статье подчеркивается важность преподавания русского языка, особенности изучения глагола в младших классах по методике т.г.рамзаевой.

Ключевые слова. Определение темы и основной мысли высказывания, **требования, умениями, составление плана и композиционной схемы.**

Лингвистической основой методики работы над частями речи в процессе школьного обучения русскому языку является учение о частях речи как разрядах слов, «объединенных общими грамматическими свойствами, отражающими общность их семантики».

Распределение слов по лексико-грамматическим разрядам (частям речи) осуществляется на основании трех признаков:

а) семантического (обобщенное значение предмета, действия или состояния, качества и т. д.);

б) морфологического (морфологические категории слова);

в) синтаксического (синтаксические функции слова).

Работа, следовательно, и должна быть направлена на осознание учащимися общности в языке определенных групп слов, их роли в общении людей.

Каждую часть речи, в том числе и глагол учащиеся начальных классов осознают с пяти сторон:

1) что обозначает слово (предмет, признак предмета или действие предмета),

2) на какие вопросы отвечает,

3) как изменяется или какие имеет постоянные категории,

4) каким членом предложения чаще всего выступает в предложении,

5) какие имеет окончания; как чаще всего образуется.

По указанным пяти параметрам учащиеся проводят и сопоставление изучаемых частей речи.

Современной типовой программой предусмотрено, что по мере изучения постепенно углубляются знания о грамматических признаках каждой части речи.

Однако в I классе, проводится ознакомление с частями речи и проведение классификации слов с учетом морфологического вопроса, на который они отвечают.

II-III класс являются центральными в формировании понятия «часть речи». Учащиеся знакомятся с совокупностью лексико-грамматических признаков, свойственных каждой части речи: роль в языке, обобщенное лексическое значение, категория рода, числа, времени (у глаголов), функция в предложении.

В IV классе углубляются знания о морфолого-синтаксической стороне каждой части речи: изменение имен существительных и имен прилагательных по падежам, глаголов по лицам. Также в IV классе большое место занимает формирование навыков правописания окончаний.

Основные задачи заключаются в том, чтобы сформировать первоначальное понятие о глаголе как части речи, развить умение осознанно употреблять глагол в устных и письменных высказываниях, повысить уровень умственного развития учащихся, выработать навык правописания личных окончаний наиболее употребительных глаголов I и II спряжения. Все задачи решаются во взаимосвязи.

Лингвистические особенности глагола довольно сложны, поэтому в начальных классах учащиеся знакомятся только с некоторыми категориями, характерными для данной части речи. При отборе материала учитывается степень его необходимости для осознанного решения речевых и орфографических задач.

Работа над глаголами в I классе. Подготовительный этап работы над глаголами условно относится к периоду обучения грамоте.

Подготовка к изучению глагола заключается в развитии у учащихся внимания к

лексическому значению слова, и в частности глагола. Происходит как бы накопление того конкретного материала, на основе которого становится возможным обобщение относительно типичного для глагола лексико-грамматического значения: обозначают действие предмета. Упражнения над глаголами не являются самоцелью отдельных уроков, а проводятся в связи с чтением страниц букваря, составлением предложений по картинкам и т. д.

В период обучения грамоте дети выполняют такие задания:

1. Различение предмета, явления и слов, их называющих.
2. Соотношение названия нарисованного предмета со схемой слова.
3. Классификация и объединение в группу слов по лексическому значению.
4. Объединение слов в группы (части речи): знаменательные (самостоятельные) слова, слова, обозначающие предметы, признаки предмета, действие предмета; служебные слова (без дифференциации).

При работе с учебником осознание учащимися роли глаголов в нашей речи способствует упражнению в сравнении текста без глаголов и с ними. Ознакомление с глаголами (без термина) продолжается при наблюдении над их лексическим значением и вопросов, на которые они отвечают.

Литература

1. Программы общеобразовательных учреждений: Русский язык: 5-9 классы / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, Н. М. Шанский. М., 2002.
2. Русский язык: Программы: 5-9 классы: К параллельным стабильным комплектам учебников, входящих в Федеральный перечень / Сост. Л. М.

TARIX FANINI O'QITISHDA CHET EL TAJRIBALARINI O'RGANISH VA FOYDALANISH

O'taganova Fotima Xalilovna
Abdullayeva Gulruh Shorasulovna
Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani
5 – maktab tarix fani o'qituvchilari

Annotatsiya: ushbu maqolada tarix fanini o'qitishda chet el tajribalarini o'rganish va foydalanish texnologiyalari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Chet el tajribasi, eksperiment, toifali ta'lim, bakalavr, magistr, oliy texnologiya maktablari, oliy muhandislik maktablari, oliy arxitektura maktablari.

Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirmoqda ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning insonparvarlik tamoiyillarini rivojlantirish, bu vazifalarning muvaffaqiyatli hal qilishning muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalariga munosabatni tubdan o'zgartirishdan iborat ekanligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Bu tajribalarni sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali ta'limda xato va yanglishishlardan, shubhali xulosalardan o'zimizni saqlashimizdan tashqari ta'lim-tarbiyada qotib qolgan, eskirgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari va uslublaridan tezroq xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz.

Shuni e'tirof etish kerakki, rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sohasida ulkan o'zgarishlar sodir bo'layotgan bir davrda bizda ta'lim mazmunini yangilash uni boshqarish yangi pedagogik texnologiyani maktab hayotiga tatbiq etishda hamon kamchiliklar mavjud.

Ta'lim-tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy-texnika taraqqiyoti yangi texnologik rivojlanishlar sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata oladigan jamiyat a'zolarini etishtirib berish yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirishda davlat xizmatini hamda o'rta ta'limning ko'p variantli uchinchi bosqichini joriy etish ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash ta'limda tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yo'l ochish uni muqim tizimlarini yaratish kabi chet el tajribalarini o'rganish ayni muddaodir.

Rivojlanayotgan xorijiy davlatlarda ta'limning, mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, haqiqatdir. Shu tufayli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy taminlashga qaratilayotgan mablag' miqdori yildan yil oshib bormoqda. Yaponlarda, masalan “maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoligina bo'lib qolmay, “u insonlarni yaxshilaydi”, degan fikr ishonch timsoliga aylangan. Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tatqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar faoliyat olib boradi.

Fransiya, Germaniya, AQSh, Yaponiyada ta'lim-tarbiya nazariyasi muommolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, universitetlar, pedagogik tatqiqot markazlari shug'ullanmoqda. Ular faoliyatini esa xalqaro ta'lim markazlari, masalan AQShda xalqaro ta'lim instituti muvoffiqlashtirib bormoqda. Asosiy o'quv dasturlariga ma'lum cheklanishlarni kiritish, alohida predmetlarni urganishni kuchaytirib, ularni chuqur o'zlashtiradi va o'quvchilarni ortiqcha yuk dan halos qiladi. Bu masalani ijobiy hal etishda o'quv kurslari integrasiyasini amalga oshirishga yordam beradi. Hozirgi paytda rivojlangan mamlakatlar o'quv dasturiga integrasiyalashtirilgan kurslarni kiritish to'la amalga oshirildi. Fransiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz o'quv soatlari ajratildi. Chet el tajribalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim mazmunini qayta qurish ishida shoshma-shosharlikka yo'l qo'yib bo'lmaydi. Fikrimizcha, bu sohada samaraliroq yo'l integrasiya va ixtisoslashtirishga asoslangan o'quv dasturini yaratishdir.

Rivojlangan davlatlarda iqtidorli bolalarga e'tibor tobora ortib bormoqda. Qobiliyatli bolalar bilan ishlash dasturlari AQShda keng ko'lamga ega keyingi davrlarda o'z tengdoshlariga nisbatan qobiliyati bir necha barobar ilgarilab ketgan bolalar bugun ko'pchilikni tashkil etmoqda. Bunday iqtidorli talabalar maktabi g'arbda 60-yillardayoq paydo bo'lgan edi. Qobiliyatli bolalar bilan ishlash dasturi AQShda keng rivojlangan.

AMERIKA QO`SHMA SHTATLARIDAGI TA'LIM

AQShda majburiy ta'lim 16 yoshgacha amal qiladi. Shuni diqqatga sazovorki, AQSh maktablarining bitiruvchi sinf o'quvchilaridan tashqari barcha o'quvchilar ta'tillar paytida ish bilan band bo'ladilar. Ta'lim tizimlariga mablag' ajratish bo'yicha AQSh dunyo mamlakatlari o'rtasida yetakchi o'rinni egallaydi. Amerika boy mamlakat lekin bu mamlakatda bolalar uch yoshga tulgunlaricha onalarga turli moddiy imtiyozlar berilish nazarda tutilmagan. Boshlang'ich maktablarning asosiy vazifasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarga to'laqonli bilim, ta'lim berish, ularning umuminsoniy, axloqiy xislatlariga ega bo'lib shakllanishini taminlashdan iboratdir. Amerika maktablarida o'quv-tarbiya ishlari bilan bog'liq masalalarni to'laligicha har bir shtat o'ziga mustaqil belgilab olish huquqiga ega. Shu boisdan boshlang'ich maktablarda o'quv davomiyligi turli shtatlarda turlicha. Ya'ni boshlang'ich ta'lim 4,5,6,8 yillik bo'lishi mumkin.

FRANSIYADA TA'LIM TIZIMINING AMALGA OSHIRILISHI

Fransiya jahondagi iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ichida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Uning ta'lim tizimi ham qadimiy va boy tarixga ega. Fransiya ta'limining asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlarining kamol topishini taminlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash bozor munosabati sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish va shunga xos kasbga yo'naltirishdan iborat. Boshlang'ich sinflardagi o'qish ertalabki va tushdan keyingi qismlarga bo'linadi. Fransiyada boshlang'ich ta'lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb etiladi. Fransuz maktablarida nafosat ta'limiga ham alohida ahamiyat beriladi. Bunday ta'lim uch tartibdan iborat: musiqa, tasviriy sanat va sport. O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- J.G.Yo'ldoshev "Xorijda ta'lim" T.:1995
- J.G.Yo'ldoshev "Yangi pedagogik texnologiyalar yo'nalishlari,muommolari va yechimlari" T.:1999

O‘ZBEK TILIDAGI TASVIRIY IFODALAR PRAGMATIKASI

Pratova Gulshoda O‘tkirbek qizi

Andijon davlat univesiteti
Filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Anotatsiya: Ushbu tezis leksikologiya sohasining ob’ektlaridan biri bo‘lgan, tasviriy ifodalarning semantik qurilishi hamda ularning pragmatik xususiyatlari haqida fikr yuritishga va nazariy ma’lumotlar berishga bag‘ishlangan.

Kalit so‘zlar: Tasviriy ifoda, pragmatika, sema.

Insonlar og‘zaki nutqining go‘zal, ma’noli jozibador bo‘lib, shakllanishi bu, albatta, tasviriy ifodalar bilan bog‘liq. Nutqni, shunchaki, gapirib berish orqali uni jozibakor qilib bo‘lmaydi, bunday hollarni shakllantruvchi ma’lum birliklar, ya’ni tasviriy ifodalar mavjud bo‘lib, ular muloqotni badiiyligini, insonlarga o‘zgacha bir estetik zavq berishi xususiyatiga ega ekanligi ma’um.

Biror narsa-hodisani boshqa bir narsa-hodisaga o‘xshatish orqali tasvirlab, ifodalash **tasviriy ifodalar (perefrazalar)** deyiladi.[1.74] Tasviriy ifodalar narsa va hodisalarning ikkinchi nomi sanaladi. Ular nutqimizning ta’sirchanligini yanada oshirishga hizmat qiladi, shuning uchun bir qancha uslubiy vazifalarni bajaradi.[2.85] Ko‘rinadiki, tasviriy ifodalar tarixi ancha oldinga borib taqaladi, ya’ni ularni o‘rganish ham davrlar mobaynida amalga oshib kelmoqda va shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, ularni mana shu davrlarga qadar tuzilish-qurilish jihatlari keng o‘rganilgan, lekin hozirgi tilshunoslik farqli ravishda barcha fonema, leksema, morfema, so‘z, so‘z birikmasi va h.ni pragmatik xususiyatlarini, bir so‘z bilan aytganda barcha bo‘limlarni mazmun tomonini o‘rganishga qaratilgan. Ushbu o‘rganilishga asos qilib olingan tasviriy ifodalarning ham pragmatikasi hozirgi kunda shakllanib bormoqda. Misol uchun:

Mo‘yqalam sohiblari – rassomlar sifatida qaralgan, lekin hozirdagi axborot texnologiyalari zamonida ushbu tasviriy ifoda mobil tarmoqlardan keng foydalanuvchi insonlarga nisbatan qo‘llanmoqda.

Kumush tola- paxta, pilla (omonim) sifatida qaralgan bo‘lsada, hozirgi kunda bu tasviriy ifoda o‘z ma’nosiga nisbatan yaqinroq bo‘lgan sochini har tusga olib kirganlarga nisbatan qo‘llanmoqda.

Dala malikasi- makkajo‘xoriga nisbatan foydalanilgan, lekin hozirgi kundagi pragmatikasi, tarmoqlardan keng foydalanuvchi qizlarga nisbatan. Misol uchun: *Yasmina odnoklasniki tarmogidagi dala malikasi, go‘yo..*(jurnaldan)

Zangori ekran- televizor. Ushbu tasviriy ifodada yuzaga chiqishi mumkin bo‘lgan so‘z ham, uning semasi ham bugungi kun kishisi uchun noma’lum leksema kabi tuyilmoqda, ya’ni ushbu tasviriy ifoda muomaladan asta-sekin chiqib bormoqda.

Aql gimnastikasi- shaxmat, matematika so‘zlariga tasviriy ifoda sifatida qaralgan, ammo hozirgi kun nuqtai nazaridan ushbu so‘z kesatliq semasini beradi, ya’ni biror aqilli insonga nisbatan; *Hoy, aql gimnastiklari ortimdan yurlaring, baribir o‘zim bu o‘rmondan olib chiqmasam, bjutun umr shu yerda qolib ketishasan* (Jurnaldan) kabi, o‘nlab tasviriy ifodalarni keltirish mumkin.

Tasviriy ifodalarni qaysidir ma’noda frezeologik birliklarga qiyoslash mumkin, chunki har ikkalasi ham ko‘chma ma’no ifodalaydi, gapda so‘z birikmasi tipida keladi hamda boshqa tillarga tarjima qilish jarayonida turli noqulayliklarga, ya’ni ularning sintaktik qurilishi jihatiga, semantik strukturasidagi nomutanosibliklarga dush kelamiz bu esa, ularni bir sath doirasida ekanligidan anglashiladi. Xulosa o‘rnida, Nutqnni ta’sirchanligini oshirish maqsadida hamda ular, asosan, ot turkumidagi so‘zlar bilan ifodalanilishi anglashiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O.Hmroyeva. „Ona tili to‘plam“ Toshkent. Akademnashr.2018
2. Sh.Shoabdurahmonov. „hozirgi o‘zbel adabiy tili“.Toshkent.1980

О‘ЗБЕК ТИЛИ О‘ҚИТИШ МЕТОДИКАСИДА ЯНГИ БОСҚИЧ

Qo‘ldosheva Mehriniso Mardonovna

Toshkent shahar Yangiayot tumani
32-umumiy o‘rta ta’lim maktabi
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘qitish metodikasini yangi bosqichga ko‘tarishda xalqaro baholash dasturlari, STEM yondashuvga tayangan holda yangi avlod darsliklari va yangi ta’lim usulini takomillashtirish xususida fikr bildiriladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tilini o‘qitish metodikasi, xalqaro baholash dasturlari, STEM yondashuv, yangi avlod darsliklari, o‘quv qo‘llanmalar, ta’lim usullari.

Har qanday jamiyat rivojlanishi undagi ta’lim taraqqiyoti bilan bog‘liqligi hech kimga sir emas. Shuning tufayli fanni o‘qitishdagi dolzarb masalalar yechimini topish, uning sohalarini takomillashtirishga erishish uchun uzluksiz ravishda izlanishlar olib boriladi, yo‘l-yo‘riqlar ishlab chiqiladi. Jumladan, respublikamizda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmoni, 21-oktabrda qabul qilingan «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqei tubdan oshirish choratadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoniga ko‘ra innovatsion ta’lim jarayoniga o‘tish, zamonaviy kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni inobatga olgan holda intensiv til, AKT va ta’lim berishning yangi metodlarini o‘rganish, STEAM pedagogika asoslarini, yangi kasbiy kompetensiyalarni o‘zlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar vazifa qilib olindi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etildi. Departamentning asosiy vazifalaridan biri davlat tili to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan monitoringni amalga oshirish, ushbu sohada jamoatchilik nazoratini joriy etishdan iborat ekanligi ta’kidlandi. Farmonga ko‘ra, 2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi va davlat dasturi ishlab chiqiladi. Bunda davlat tili sofligini saqlash, uni boyitib borish va aholining nutq madaniyatini oshirish kabi yo‘nalishlar qamrab olindi.

Davlatimiz tomonidan o‘zbek tili ravnaqi uchun ishlab chiqilayotgan hujjatlarni amalga oshirishni qanday tashkil etish mumkin? Uni qaysi bo‘g‘indan boshlash samara beradi, degan savol tug‘iladi. Bizningcha, buni har bir bo‘g‘inda – oila, bog‘cha, ta’lim muassasalar, tashkilotlardan, aynan til me‘yorlariga amal qilishdan boshlash lozim.

Uzluksiz raqobatchilikka tayangan iqtisodiyot tezkor, tadbirkor, sharoitga ko‘ra ish tuta oladigan, maqsadga erishish vositalarini jadallik bilan yangilay oladigan faol shaxslarga muhtoj. Shuning uchun ham «O‘zbek tili o‘qitish metodikasi» fani oldiga zamon muammolari bilan bog‘lab bilim berish asosiy vazifalardan biri sifatida qo‘yildi. Ushbu fan tilning nazariy va amaliy tomonlarini o‘rganishning o‘ziga xos xususiyatlarini tatqiq etish bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabni bitirib chiqqan yoshlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning turli jabhalarida muloqot va munosabatning barcha shakllarida o‘zbek tilidan bimalol, erkin, samarali va to‘g‘ri foydalana olishi, tilning cheksiz imkoniyatlaridan to‘laqonli bahramand bo‘lishi, zaruriy ko‘nikma va imkoniyatlariga ega bo‘lishlari kerak.

Hozirgi zamon talablaridan kelib chiqib, ta’lim mazmuni samaradorligini oshirish, dars jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish maqsadida Yevropaning rivojlangan mamlakatlari va mamlakatimizda chet tili bo‘yicha uzluksiz ta’lim tizimining davlat ta’lim standartlarini ishlab chiqish tajribasiga asoslangan holda, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan uzluksiz ta’limning davlat ta’lim standartlari joriy etildi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim o‘quvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishdir. Shundan kelib chiqib, bola shaxsining intellektual qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’limda o‘zbek tilini o‘qitishda quyidagilarning inobatga olinishi zarur ekani aniqlandi:

1. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim mexanizmining ishga tushishi uchun o‘qituvchi-pedagoglar zamonaviy kompyuter o‘quv dasturlarini, interaktiv faoliyatni, kashfiyotga asoslangan ta’lim usullarini amaliy foydalanishni mukammal darajada o‘zlashtirishlari zarur.

2. Yangi avlod darsliklari va yangi ta’lim usuli bilan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlarning

samaradorligini oshirish uchun o'quvchilar qo'shimcha axborot manbalari bilan ta'minlangan bo'lishlari shart. O'qituvchilar o'zbek tili boyliklarini o'quvchilarga yetkaza oladigan qomusiy ma'lumotnoma, turli xildagi (izohli, uyadosh so'zlar, ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, shakldosh so'zlar) lug'atlar, elektron darslik, audio-vizual vositalar (har bir mavzu yuzasidan sinflar kesimida taqdimot, multimediya, videorolik) bilan ta'minlangan bo'lishlari shart. Shunda darsliklarning hozirgi hajmi hamda moddiy xarajatlar keskin qisqarib, ular asosan, har bir mavzuni o'rganish algoritmidan iborat bo'lar edi.

3. Darsliklar, elektron o'quv adabiyotlarida berilgan matnlar, testlar, mustaqil ish uchun topshiriqlar, didaktik materiallarni ham ijodiy lashtirish, ham zamon talablariga javob beradigan tarzda takomillashtirish ustida o'ylash va izlanish lozim. Buning uchun darsliklarimizda o'z aksini topgan sharqona testlar, topqirlar bellashuvi, quvnoqlar va zukkolar musobaqasi, mantiqiy mashqlar uchun zarur bo'lgan savol va topshiriqlar miqdorini oshirish maqsadga muvofiqdir. Yana bir muhim jihat shundan iboratki, o'zbek tili darslik va o'quv-metodik adabiyotlarining mazmuniga xalqaro baholash dasturi PISA, TIMSS talablarini singdirish zarur.

4. O'zbek tili o'qitishda o'quv materiallari muayyan izchillikda maqsadli yo'naltirilishi, mavzuiy – muammoli tizimda, ya'ni ma'lum bir mavzu doirasida tilimizning barcha imkoniyatlaridan, ifoda va tasviriy vositalaridan bir yo'la, o'zaro bog'lanishda o'rganishga o'tish, chunonchi, fonetika, leksikografiya, sintaksis bo'limlarini o'rganishda matn yaratishning bosqichli tizimi, o'n bosqichli mustaqil, ijodiy fikrlash mashqlaridan foydalanish zamon talabidir.

5. Bolaga muloqot qilish, nutqni rivojlantirish, tilning barcha imkoniyatlarini o'rganish va rivojlantirishi uchun jismoniy, ijtimoiy, psixologik imkoniyatlarni yaratish lozim. Shaxs kamoloti to'laonli – ong va tuyg'u, ruh va tan birligi tarzida shakllantirishga asoslanish kerak.

6. Lingvistik, nutqiy kompetensiyalarni – til sathlari (fonetika, leksika, grammatika) haqida bilimlar va tilning ifoda vositalarini (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish) egallash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan lug'atlar, mashq-topshiriqlar, matn, she'r, topishmoqlar miqdorini ko'paytirish va darsliklarda aks ettirish maqsadga muvofiq.

7. O'zbek tili ta'lim sifatini boshqa davlatlarning ta'lim sifati bilan qiyoslab, ta'lim sifatini xolisona o'lchaydigan milliy tizim yaratish va xalqaro tizimga kirish, ta'lim sifatini oshirish kerak.

8. O'zbek tili fanini o'qitishning shakl, metod, texnologiyalarini yangilash va o'qituvchilarning bu boradagi bilimni oshirish, tayyorgarligini kuchaytirish maqsadida malaka oshirish kurslari rejasini takomillashtirish lozim.

9. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlantirish tashkilotiga a'zo davlatlardagi nufuzli ta'lim va ilmiy markazlar, xalqaro hamda xorijiy tashkilotlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish, PISA va TIMSS baholash dasturida ishtirok etib, yuqori natijalarga erishayotgan ilg'or va rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish orqali o'zbek tili faniga oid barcha didaktik materiallarni shakllantirish zarur.

Yuqoridagi vazifalarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi mamlakatimiz ta'lim tizimining xalqaro ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvini ta'minlaydi, sohadagi bo'shliqlarni aniqlashga, yangi vazifalarni belgilab olishga xizmat qiladi.

Xullas, ona tilini o'qitish metodikasi ijodkor, komil-u fozil inson shaxsni tarbiyalash sohasida hamkorlik pedagogikasiga hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga tayanadigan yo'lni tanladi. To'g'ri tanlangan mazmun esa maqsadga erishishga yordamlashadi.

ALISHER NAVOIYNING “LISON UT-TAYR” ASARIDA QUSHLAR OBRAZI

Turayeva Dilafruz Sayfulloyevna,
Navoiy viloyat Navoiy shahar
7-umumiy oʻrta taʼlim maktabi
ona tili va adabiyot fani oʻqituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Lison ut-tayr” dostonidagi qushlar obrazi va va ular bosib oʻtgan vodiylarning badiiy xususiyatlari, dostonidagi qushlar obrazlari orqali turli toifa kishilarining timsollari haqida fikr yuritilgan.

Kalit soʻzlar: “Lison ut-tayr” dostoni, majoz, Simurgʻ, Anqo, Humo, Qaqnus

Mumtoz adabiyotimizning durdona asarlaridan biri Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” dostonida qushlar obrazi asosiy oʻrinni egallaydi. Bu dostonida qushlar obrazi, umuman olganda, barcha qushlar majoziy maʼnoda qoʻllangan.

Majoz – adabiyotshunoslikda hayvonlar va qushlar orqali insonlarning xarakterini va ichki dunyosini ochib berish.

Bu dostonidagi qushlarning majoziy maʼnolarini bilmay turib, dostonning mazmunini va muallifning asl niyatini bilib boʻlmaydi. Shuning uchun ham dostonidagi ayrim qushlarning majoziy maʼnolari haqida gapirishni maʼqul topdik. Asarda qoʻllangan majoziy obrazlarni ikkiga ajratib tahlil qilishni lozim topdik. Ularning birinchisi, afsonaviy qushlar: *Simurgʻ*, *Anqo*, *Humo*, *Qaqnus* obrazlaridir.

Ikkinchisi esa tabiatlarda keng uchraydigan real qushlar: *Hudhud*, *bulbul*, *toʻti*, *tovus*, *kabutar*, *qarchigʻay*, *burgut*, *oʻrdak*, *tovuq* obrazlaridir.

Bulardan tashqari, umumiy maʼnodagi *jon qushi*, *koʻngil qushi*, *maloyik qushlari* kabi timsollar bor.

Qushlarni ramziy obraz qilib oʻzining asarlariga jo qilgan faqat Alisher Navoiy emas, balki, boshqa qalam sohiblari ham aynan qushlarni majoziy shaklda asarlar yozgan. Masalan, *Ibn Sinoning “Tayr”* qissasi, *Gulxaniyning “Zarb ul-masal”*, *Fariddin Attorning “Mantiq ut-tayr”* asarlarida bosh qahramonlar qushlardir. Turkiy xalqlarning xalq ogʻzaki ijodida ham qushlari obrazi “*Mayna*”, “*Opa-uka*”, “*Dev qiz*”, “*Gunohsiz musicha*”, “*Rustam*” ertaklarda keng qoʻllanilgan.

Simurgʻ (semurgʻ) – eron-sugʻd xalqlari mifologiyasida sehrli, barcha narsaga qodir qush ramzi sifatida tasvirlanib, “Avesto” bosh qahramoni Axuramazdaga tenglashtiriladi. U asarlarda butgutsimon, bahaybat va patlari ham sehrli qush timsolida tasvirlanadi. Ushbu obraz oʻzbek xalq ertaklarida Davlat qushi, Baxt qushi, Bulbuligoʻyo kabi variantlarini koʻrishimiz mumkin. Simurgʻ goh podshohlarni oʻziga jalb qiladigan, bir pati yarim podsholikka teng noyob qush tasvirida, goh bosh qahramonning homiysi va himoyachisi qiyofasida sayroqi va goʻzal qush timsolida keladi.

Badiiy adabiyotda Simurgʻ timsolini ilk bor Abulqosim Firdavsiyning “*Shohnomasi*”da koʻrishimiz mumkin. Bu asarda Simurgʻ ota-bola pahlavonlar Zol va Rustamning homiysi, ijodkor va qoʻrqmas, dono va moʻjizakor qobilyatga ega obraz tarzida nomoyon boʻladi.

Bu obrazning mukammal variantini “Mantiq ut-tayr” asarida koʻrishimiz mumkin. Bu asarga Attor, aynan, Simurgʻni bosh qahramon qilib tanladi. U ramziylik anʼanasiga asosan bu obrazga Yaratganning timsoli vazifasini yuklaydi. Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” asarida Simurgʻ obrazini bosh qahramon qilib tanlaydi. Buning sababi, Navoiyning oʻquvchilariga Simurgʻ obrazi xalq ertaklari orqali yaxshigina tanishligi asosiy sabab boʻlsa kerak.

Demak, Simurgʻ obrazi Ollohning ramziy talqinlaridan tashqari yana komil inson maʼnosi ham kashf etildi. Biz bu Simurgʻ obrazi orqali oʻquvchilarni dunyoqarashini oʻstirish, donolik, jasurlik xislatlarini oʻstirishimiz mumkin. Simurgʻ obrazi orqali bolalar ongida “birinchilar ichida birinchi” boʻlish hissini uygʻotishimiz uchun majoziy maʼnoda oʻrnak qila oladigan obrazlardan biridir.

Anqo –Qadimgi Sharq xalqlari afsona va ertaklarida bosh qahramonga homiy. U insonlarning koʻziga koʻrinmaydi, qanoti, pati oltin, kumush va boshqalardan deb taʼriflanadi. Xalq orasida Anqoning noyob, qimmatli topilmas, koʻxi Qofda yashaydigan qush kabi maʼnolari mavjud. Shu bilan birgalikda “anqoning urugʻi” va shunga oʻxshash iboralar Anqo qushi bilan bogʻliq tushunchalardir. Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” asarida Anqo timsoli orqali qushlar podshosi

va ramziy ma'noda Ollohnı yaratadi. Alisher Navoiy Anqo timsolini nafaqat “Lison ut-tayr” asarida balki, “Hayrat ul-abror” va “Layli va Majnun” kabi dostonlarida hamda lirikasida ham foydalanadi.

Bu obraz, ya'ni Anqo qushi orqali o'quvchilar ongiga liderlikka intilish hissini uyg'ota olamiz. Undan tashqari guruhi ichida yetakchilik qilishga, hozirgi zamon yoshlariga xos xislatlardan biri har sohada o'zini ko'rsata bilish qobiliyatini oshirishga xizmat qiluvchi obraz sifatida o'quvchilarga o'rnatilib ko'rsatsak bo'ladi.

Humo – o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalari davlat qushi, baxt qushi kabi variantlari uchraydi. O'zbeklar orasida hozirgacha saqlanib kelayotgan “boshiga baxt qushi qo'nibdi” iborasi ham mana shu qush bilan bog'liq tushunchalardir. Alisher Navoiy “Lison ut-tayr” asarida Humoning afsonaviy xususiyatiga o'ziga xos fikr bildiradi. Humoning baxt qushi ekanligi afsona. Hech bir tarixiy asarda hech qaysi podsho Humo elkasiga qo'nganligi sababli podsho bo'lganligi haqida ma'lumot yo'q. Alisher Navoiy bu mantiqqa asoslanib, “Lison ut-tayr”da “Men davlat qushiman”, deb da'vat qilgan Humoning da'vosi yolg'onligini isbotlaydi. Bu obraz orqali o'quvchilar ongida hayotga real ko'z bilan qarashga, hoy-u havasga berilmaslik tushunchalarini singdirishimiz uchun majoziy obrazlardan biridir.

“Lison ut-tayr” dostonida bir qator real qushlar obrazlari ham bor.

Tovus – mumtoz adabiyotda ma'shuqaning go'zalligi va qadam tashlashi ramzi sifatida talqin qilingan. “Lison ut-tayr”da tovus timsoli zebu ziynatlarga bino qo'ygan kishi yoki o'zining ilmiga, amaliga kibr aylash ramzi sifatida tasvirlanadi.

Burgut – Navoiyning o'zi kiritgan yana bir qush timsoli. U turkiy adabiyotda mard, jasur va ovchi obrazida gavdalangan. Alisher Navoiy burgutni nafsga, jismoniy kuch-qudratga berilib, toat-ibodatni esidan chiqargan inson yoki asliyatni unutgan ruh timsolida talqin qilinadi.

Kabutar – dostoniga Navoiyning o'zi kiritgan qush timsollaridan biri sanaladi. U dunyo mifologiyasida ruh, tinchlik ma'nosini anglatadi. “Lison ut-tayr” asarida kabutar uy-joyga asir bo'lgan odam yoki vujudiga asir bo'lgan notovon tuh timsolida talqin qilinadi.

Hozirgi kun yoshlarida dunyoqarashini o'stirishga, keng fikrlashga va yetakchi bo'lishga da'vat etuvchi majoziy obrazlar sanaladi. Texnika asrimizda shiddat bilan rivojlanib borayotgan “ommaviy madaniyat” bolalar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda. “Lison ut-tayr” asari qahramonlari o'quvchilar o'z “men”ini topishda, ma'naviyatini yuksaltirishda munosib majoziy obrazlardandir.

INGLIZ TILI FANIDAN OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISHDA O'YIN TEKNOLOGIYASINING O'RNI

Ummatova Gulchehra Yusufjon qizi

Umarova Gulnora Inomovna

O'zbekiston tumani

chet tili fani o'qituvchilari

e-mail: guliingliz@mail.ru

Annotatsiya: maqolada ingliz tili fanini o'qitish, o'quvchilar nutqini o'stirish va bu jarayonda o'yin texnologiyalaridan foydalanish yuzasidan fikr va mulohazalar yoritilgan

Kalit so'zlar: ingliz tili, nutq texnikasi, didaktik o'yinlar, texnologiya

Ingliz tili darslarida og'zaki nutq ko'nikmalarini takomillashtirishda o'yin texnologiyasining ahamiyati muhimdir. O'yin o'ynash – his-hayajonni, diqqatni, imkoniyatni, mujassamlilikni, bilimni, kuchli bo'lishni talab qiladi. U mustaqil bir qarorga kelishlikka o'rgatadi. O'yin o'ynayotganlarni yutish, g'alaba qazonishga intilish irodalari, xohishlari o'quvchilarning faoliyatini tezlashtiradi. O'quvchilar o'yinlar orqali ingliz tiliga qiziqadi, ham ingliz tilini o'rganadi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'yinni ingliz tilida o'ynatishni ta'limiy tomoni kuchli ekan. Shu sababdan ingliz tilida rolli o'yinlar keng qo'llanilmoqda. Inglizcha rolli o'quv o'yinlari o'quvchi uchun eng qiziqarli mashg'ulot, o'qituvchi uchun esa o'quvchining tinglab tushunishini, gapirishini, o'qishini, yozuvini faollashtirishda, til materiallarini o'zlashtirishda, mustahkamlashda eng yaxshi mashqdur. Metodika o'yinni vaziyatli mashq deb talqin qiladi. O'yin quyidagi metodik vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

-o'quvchilarning nutqi shakllanishida psixologik tayyorgarlikni tashkil qiladi;

-o'quvchilarga til materiallarini, nutq namunalarini ko'proq qaytarib qo'llashga tabiiy vaziyat, holat vujudga keltiradi;

-o'quvchilar sharoitga, vaziyatga qarab mustaqil tayyorlanmagan nutqga o'rganadilar. Til materiallarini amalda qo'llashni, tinglab tushunishni, gapirishni, o'qishni o'rgatishda, rivojlantirishda turli hil o'yin turlaridan foydalaniladi. Til materiallarini qo'llashni faollashtirish malakalari uchun leksik, grammatik, fonetik va orfografik o'yin turlari qo'llaniladi. Yana ijodiy o'yin, mazmunli o'yin, taqlid qilish o'yin turlari bor. *Leksik o'yinlar:* 1. O'qituvchi stol ustiga predmetlarni qo'yib, inglizcha aytadi va kim tez ola olsa, shu yutadi. 2. Bir o'quvchi bitta so'zni o'ylaydi, qolganlar Is this a pen? Is this a book? deb so'raydi, o'quvchilar topa olmasa No, it is not, topishsa Yes, it is deb javob beradi. Shu o'yinni aksini qilib o'ynash mumkin. O'quvchilar bitta so'z o'ylaydi, bir o'quvchi Is this a pen? Is this a pensil? Deb so'raydi. O'quvchi esa Yes it is yoki No it is not deb javob beradi. *Leksik o'yinlarni turlari ko'p. Grammatik o'yinlar* muhim zarur grammatik tuzilmalarni qo'llashni o'rgatish, rivojlantirish uchun o'tkaziladi. Bunday o'yinlarga ko'pincha to be, to have, may, must, can fe'llari, there is there are iboralari olinadi. O'yinlar ko'pincha musobaqa tarzida o'tadi, ularda boshlovchi va boshqaruvchilar bo'ladi. *Grammatik o'yilarni turlari ko'p:* 1. this is a ...ni faollashtirish. O'qituvchi darsga kirib What is this? deydi, javob talab qiladi. Bir o'quvchi javob bergandan so'ng Oh, I am so tired! Who wants to be a teacher? Come Karima, you are a teacher. Ask questions! deydi. So'ng Karima o'qituvchi o'rniga o'qituvchi bo'lib savollarni so'raydi, o'quvchilar This is a pen, a book deb javob beradilar. 2. Where is my pen....? Ni ham shunday holatda davom etadi. *Fonetik o'yinlar* o'quvchilarni talaffuzini mashq qilish, she'rlarni baland ovozda talafuz qilishga o'rgatishda ishlatiladi. Bunda she'rlar o'quvchilar bilan oldin yodlanadi, so'ng yodda musobaqa qilib aytiladi. *Fonetik o'yinlarning turlari ham ko'p.* 1. Kim {r} tovushi bor so'zlarni tez, to'g'ri talafuz qiladi, bunda 2 o'quvchi qatnashadi. 2. Kim [y] tovushi bor so'zdan ko'p topib tez, to'g'ri talafuz qiladi va yozadi. 3. She'r aytirish kabilar. *Orfografik o'yinlar.* Bu o'yinlardan yozuvni o'rgatishda foydalaniladi. Bunday o'yinlarni ham turi ko'p. 1. O'qituvchi 2ta o'quvchini qo'liga alohida qog'ozga yozilgan harflarni berib, “pencil” deydi, kim tez doskaga borib shu so'zni yasasa, u g'olib sanaladi. 2. Doskada so'zlarni bitta bosh va oxirgi harfini yozib to'ldirish. 3. Kim ko'p so'z yozish kabilar. Bu o'yinlar ham musobaqa tarzida o'tadi. Hozirgi paytda ingliz tilini o'rgatida rolli o'yinlardan keng foydalaniladi. Ular oldimizga qo'yan maqsadga erishishda, qiziqtirishni orttirishda, darsga jalb qilishga salmoqli ijobiy yordam beradi. Shu sababli o'yinlarni yanada keng qo'llash maqulroqdir. Three bears Characters: Father bear.

Mother bear. Baby bear. Little girl. Scene1 (three Bears are sitting at the table, drinking milk.) Mother Bear: Take your cup, Father! Father Bear: Thank you! Mother Bear: Take your little cup, Baby. Baby Bear: Thank you, Mummy dear...Mother, it is too hot! Father Bear: Then let us go for a walk. (The Bears go out of the room.) Scene II (A little girl comes in and looks round) Little girl: Whose room can it be? (Looking at the table). I am hungry. (Sits down at the table and tastes the milk). Oh, this milk is too hot for me!... Oh, this milk is too cold for me!... This milk just right for me. (The noise of the Bears steps is heard. The Girl hides under the table). Scene III (the Bears enter the room and take their places at the table). Father Bear: My cup is not full. Mother Bear: And my cup is not full. Baby Bear: And my cup is empty. (They look round) Oh, who is this? A little girl! Father Bear, Mother Bear and Baby Bear: Let us eat her up! Little girl: No, you won't! (Runs away. The Bears try to catch her, but fall down). Mother Bear: It is your fault. Father! You fell and I fell, too! Baby Bear: And I fell because you fell. (All together, shaking their heads): And the Little girl has run away. Oh, oh, oh. New words.

О‘қувчиларнинг nutqini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkaziladigan o‘yinlarda turli xildagi didaktik materiallardan foydalaniladi. So‘z bolalar ongida ko‘rgazmali obraz bilan chambarchas bog‘langan bo‘ladi. О‘қувчиларга xorijiy tillarni o‘rgatish bir muncha qiyin bo‘lib, bunda turli usul va uslublardan foydalanish ko‘zlangan samara beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bellack A. A. The Language of the Classroom. –New York: Teachers College Press, 1996.
2. Brumft C. Communicative Methodology in Language Teaching. – Cambridge University Press, 1992.
3. Byrne D. Classroom Observation Tasks. – Cambridge University Press, 1992.

ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛА В КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА ВО II КЛАССЕ

Усмонова Гульнора Рашидовна

Учитель русского языка, общеобразовательной школы № 1
Язъяванского района Ферганской области.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются способы развития речи на русском языке, изучение глагола в курсе русского языка во ii классе

Ключевые слова. Определение темы и основной мысли высказывания, **требования, умениями, составление плана и композиционной схемы.**

Основные задачи данного этапа состоят в формировании понятия «глагол как часть речи», в ознакомлении с изменением глаголов по числам и временам, овладении учащимися умением образовывать временные формы глаголов, наиболее употребительных в речи младших школьников.

При ознакомлении второклассников с категорией числа глагола обращается внимание на ее смысловую сторону и на формально-грамматическое средство выражения числа. Учащиеся на основе конкретных наблюдений подводятся к обобщению о том, что глагол в единственном числе обозначает действие одного предмета, глагол во множественном числе обозначает действие двух или нескольких предметов; при изменении числа глагола изменяется окончание. Таким образом, достигается установление учащимися связи между вопросом, на который отвечает глагол, формой числа, в котором он употреблен, и окончанием: что делает? ед. ч. говорит, что делают? мн. ч. говорят. В процессе выполнения упражнений у учащихся формируется умение изменять глагол по числам.

Овладение временными формами глагола представляет для второклассников значительную трудность. Она обусловлена, в частности, и тем, что при образовании временных форм ученику нужно учитывать вид глагола.

Сущность временной формы глагола раскрывается учащимися на основе сопоставления, когда совершается действие и когда о нем сообщается, т. е. на основе сопоставления времени совершения действия относительно момента речи. Например, школьники наблюдают за действиями, которые выполняет или выполнил вызванный к доске ученик, а также обсуждают то, что еще будет сделано (читает стихотворение, читал, будет читать). Аналогично составляются предложения о том, что происходит в природе в настоящее время, т. е. в момент речи, что было до этого, что произойдет в будущем и т. п.

Конкретные наблюдения позволяют получить лексический материал, обобщая который учащиеся под руководством учителя делают следующие выводы:

1) Глаголы изменяются по временам. Глагол имеет три времени: настоящее, прошедшее и будущее.

2) Глаголы настоящего времени обозначают действие, которое происходит в то время, когда о нем говорят, т. е. в момент речи. Они отвечают на вопросы что делает? что делают?

3) Глаголы прошедшего времени обозначают действие, которое произошло до момента речи. Он» отвечают на вопросы что делал? что делали? Глаголы прошедшего времени имеют суффикс -л.

4) Глаголы будущего времени обозначают действие, которое произойдет после момента речи. Они отвечают на вопросы что сделает? что сделают? или что будет делать? что будут делать?

При распознавании времени глагола для младших школьников основным показателем выступает вопрос, на который отвечает глагол. Прием постановки вопроса не исключает ориентировки и на смысловую сторону временной формы глагола (обозначает время совершения действия относительно момента речи). Учитель специально обращает внимание учащихся на суффикс -л как показатель прошедшего времени глагола.

Важно научить правильно пользоваться вопросом в целях распознавания и образования временных форм глагола. Учитывая затруднения учащихся при образовании временных форм глагола, целесообразно вместе с ними составить таблицу, которая будет служить в качестве справочника и предупредит ошибки.

Сущность категории времени у глагола становится для учащихся более понятной при

сравнении одного и того же глагола в разных временных формах. Поэтому в процессе изучения темы «Глагол» систематически проводятся упражнения с заданием: изменить глагол по временам. При этом предлагаются и однокоренные глаголы несовершенного и совершенного вида: получать — получить, объединять — объединить, отправлять — отправить, доставлять — доставить, писать — написать, покупать — купить и т. п.

В целях развития у учащихся осознанного употребления глагола в определенном времени в соответствии с целями высказывания необходимо использовать тексты. В заданиях упражнений предлагается учащимся определить время глагола и обосновать употребление той или иной глагольной формы, а также изменить время (например, заменить настоящее время прошедшим или наоборот), составить рассказ, употребив глаголы в определенном времени и т. п.

Литература

1. Программы общеобразовательных учреждений: Русский язык: 5-9 классы / М. Т. Баранов, Т. А. Ладыженская, Н. М. Шанский. М., 2002.
2. Русский язык: Программы: 5-9 классы: К параллельным стабильным комплектам учебников, входящих в Федеральный перечень / Сост. Л. М.

WHY DO WE NEED MULTIMEDIA IN ENGLISH LESSONS?

Zabirov G'ayrat Nurimanovich,

учитель английского языка I категории

Специализированной школы №7

Хатырчинского района,

Навоийской области

Annotation: the present article is devoted to the features of using multimedia during English lessons and its recognition.

Key words: learning process, integral part, human activity.

Modern information technologies based on telecommunications and multimedia are the basis of changes in education area. Development is an integral part of any human activity. A person is constantly growing by accumulating experience, improving ways, methods of action, expanding his mental abilities.

The same process is applicable to any human activity, including teaching. At different stages of its development, the society imposed several new standards and labor requirements. This necessitated the development of the education system.

People who work in both state and business system should constantly improve their skills in order to withstand competition in the labor market, since the competitiveness of a modern specialist is determined not only by his high qualifications in the professional sphere, but also by his readiness to solve professional tasks.

The transition from natural communication in the traditional form of education, to virtual communication in ICT determines the characteristics of modern education. Multimedia is a set of technical and software tools that enable a person to communicate with the computer using the natural environment: audio, video, graphics, texts, animation, and more.

Training specialists in the field of communications through the multimedia tools has the following advantages:

- a) The materials are taught deeper and they are more accessible;
- b) Communication is closer accepting the areas of education;
- c) Achieving time-savings as a result of curriculum downtime;
- g) The gained knowledge will be kept in memory for a long time.

On the basis of the recommended multimedia tools students can find the information they need from a computerized information bank and exchange their experiences with others on an e-network basis. This ensures that learners can communicate well with others, and encourage their knowledge by this kind of training.

As well as, Innovative multimedia teaching tools affect the quality and methodology of teaching, allowing us to expand the practical component of the lesson, as well as qualitatively improve the perception of theoretical information. The use of multimedia technology in the educational process directly affects the cognitive activity of trainees. Thanks to multimedia technologies, educational materials became more visible and interesting.

The use of multimedia presentations allows us to use not only listening, but also visual memorization. Also, the use of animated effects in presentations helps to focus the attention of students and diversify the visual range, thus the associative visual memory will be involved. In addition, a multimedia presentation prepared by the teacher in advance significantly saves study time.

Multimedia integrates powerful distributed educational resources; they can provide an environment for the formation and indicator of key competencies, which primarily include informational and communicative. Multimedia technologies open fundamentally new methodological approaches in the education system.

Thus, the use of information and communication technologies in teaching FL allows:

- provide a positive motivation for learning;
- conduct lessons on a high aesthetic and emotional level (music, animation);
- increase the amount of work performed in the lesson by 1.5-2 times; - improve the

control of knowledge;

- rationally organize the learning process, improve the effectiveness of the lesson;

References

1. Starodubcev, V. A. Komp'yuternyj mul'timedijnyj kompleks soprovozhdenija kursa Konceptii sovremennogo est- estvoznaniya / V.A. Starodubcev //

WHAT ARE AUTHENTIC MATERIALS?

Александрова Динара Валерьевна,
учитель английского языка I категории
Специализированной школы №7
Хатырчинского района,
Навоийской области

Annotation: *The given article allows to explore using of authentic materials for the teaching vocabulary and some other important components that should be included in teaching language which are connected with authenticity.*

Key words: *authentic material, audio, visual, audio-visual, contextualization*

Authentic materials are used to recreate a natural atmosphere of another language. Authentic materials include books, newspapers, magazines, tutorials, leaflets, menus, maps, postcards, photographs, tickets, etc. Authentic materials are spoken or written materials not specially written for classroom use but taken from the media or real life.

Authentic materials are divided into:

- audio (songs, radio news / talk show / advertising, etc.);
- visual (picture and post cards, graphs and diagrams, posters, illustrations from magazines, etc.);
- audio-visual (video, video clips, etc.);
- printed (books, newspaper articles, tourist information leaflets, informational brochures, flyers, etc.).

From a linguistic point of view, authentic materials are characterized by peculiar vocabulary. They have a lot of:

- pronouns;
- particles;
- interjections;
- emotionally colored words;
- phrasal verbs;
- phraseological units, idioms.

Authentic materials encourage:

- language learning motivation;
- cultural awareness of the target language;
- mastery of a foreign language as a means of communication;
- contextualization of the language.

There are two main categories of authentic materials — print (reading) and auditory. English as a second language (ESL), adult secondary education (ASE), and adult basic education (ABE) students all can benefit from using authentic print materials. ESL students often use authentic auditory materials, although ABE and ASE students also may find them useful. Some examples of the many types of authentic print (reading) materials include:

- Utility bills;
- Packing slips;
- Order forms;
- ATM screens;
- ATM receipts;
- Web sites;
- Street signs;
- Coupons;
- Traffic tickets;
- Greeting cards;
- Calendars;
- Report cards;
- TV guides;
- Food labels;

- Magazines;
- Newspapers.

Examples of authentic auditory materials include:

- Phone messages;
- Radio broadcasts;
- Podcasts;
- E-books;
- Movies;
- Videos and DVDs;
- Television programs

As authentic materials contain difficult vocabulary and structure, they should not be used as the main means of teaching for beginning learners. The lack of vocabulary and grammar knowledge can demotivate, frustrate and discourage learners from learning. Thus, authentic materials have a noticeable contribution in language learning. They raise learners' interest, increase learning motivation, help to realize the relationship between the language that is learnt in the class and the language used in the foreign language environment.

References:

1. Dickinson Leslie. Self-instruction in Language Learning. Cambridge University Press, 1998.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

Джонимкулова Ободон Холмирза кизи

Учитель русского языка в 13 школах
Каршинского района Кашкадарьинской области

Аннотация; В данной статье глагол как часть речи рассматриваются, психологические причины возникновения трудностей при изучении младшими школьниками грамматических понятий.

Ключевые слова. Структура курса, глаголь, предметом, задачи, целиобучения.

Полноценное усвоение знаний предполагает формирование таких познавательных действий, которые составляют специфические приемы, характерные для той или иной области знаний. При этом мыслительная деятельность совершается при помощи мыслительных операций: сравнения, анализа и синтеза, абстракции, обобщения и конкретизации.

Понятия, как известно, представляют собой форму мышления, в которой отражаются предметы и явления окружающего мира в их существенных признаках и взаимосвязях.

В грамматическом понятии так же, как и в любом другом, в обобщенном виде отражены существенные признаки явлений. Специфика грамматического понятия обусловлена своеобразием языковых явлений, т. е. содержательной стороной понятия. Языковые явления, языковые категории отличаются более высокой степенью абстрактности по сравнению с биологическими, физическими, общественными и другими явлениями, наблюдаемыми в начальных классах.

При формировании биологических и физических понятий в качестве исходного материала чаще всего выступают конкретные явления и предметы, признаки которых можно наблюдать, систематизировать и обобщать. Грамматическое понятие -- результат абстрагирования и обобщения существенных признаков, свойственных словам, словосочетаниям, предложениям, морфемам, лексемам, фонемам и т. п. Иначе говоря, сам первичный материал, на основе которого создано человеком грамматическое понятие, достаточно абстрактен. «Всякое слово (речь) уже обобщает. Чувства показывают реальность, мысль и слово - общее».

Таким образом, грамматическое понятие является обобщением над уже обобщенным, или, как справедливо отмечает известный советский психолог Д. Н. Богоявленский, - это «своего рода второй этаж абстракций, надстраивающийся над уже обобщенными значениями слов и предложений».

Указанное свойство грамматических понятий является причиной затруднений, возникающих у младших школьников при формировании понятий. Для овладения грамматическим понятием необходим определенный уровень развития абстрактного мышления, который создается в процессе обучения и требует специальных упражнений, направленных на формирование вполне определенных умственных умений и комплекса лингвистических представлений и знаний. Рядом исследований, в частности исследований, проведенных С. Ф. Жуйковым, Д. Н. Богоявленским, А. М. Орловой и др., доказано, что процесс формирования понятий одновременно является и процессом овладения школьниками такими мыслительными операциями, как анализ и синтез, сравнение, обобщение и систематизация, абстракция и конкретизация. Результативность формирования понятия у младших школьников находится в прямой зависимости от степени развития абстрагирующей деятельности их мышления. Школьная практика неоднократно убеждала в том, что учащиеся, которые затрудняются абстрагировать грамматическое значение слова от его лексического значения, не в состоянии сравнивать слова и объединять их в одну группу по существенным грамматическим признакам, испытывают значительные трудности при формировании понятий и допускают ошибки. Например, при изучении глагола учащиеся узнают, что глаголы обозначают действия предметов. У некоторых глаголов лексическое значение может совпадать с грамматическим (бежать, лететь, прыгать и т. п.). У большинства глаголов такого совпадения нет. Под действием предмета в грамматике понимается наряду с движением состояние предмета, его отношение к другим предметам, изменения

качества предмета и т.п. (спать, думать, любить, зеленеть, развиваться и т. п.). Такое расширенное, обобщенное понимание «действия предмета» затрудняет учащихся, только что приступивших к изучению языка, поскольку их конкретное представление о действии связано чаще всего с передвижением. Поэтому часть учащихся на начальном этапе работы над глаголами не считают, что такие слова, как сидеть, мерзнуть, болеть, стоять, краснеть, обозначают действия предметов. Подобное явление можно наблюдать и при изучении имен существительных. Некоторые дети оказываются в плену житейского понимания «предмет», не могут отвлечься от конкретного лексического значения слова и такие слова, как быстрота, мужество, тишина, крик, шаг, прыжок, зелень, не относят к именам существительным. Для формирования понятия требуется развить у учащихся умение абстрагироваться, отвлекаться от конкретного лексического значения слов и объединять их в одну группу, учитывая общие грамматические признаки, присущие всем словам этой группы (например, все слова, отвечающие на вопросы кто? что?, объединяются в разряд «Имена существительные», общим для всех этих слов является то, что они обозначают предметы, не изменяются по родам, большинство из них изменяется по числам и падежам и т. п.).

Литературы

1. Гозиев. Ё.Ё «Общая психология» 1-2 том Тошкент 2002
2. Русский язык: Учебник для класса общеобразовательных учебных заведений / М. М. Разумовская, С. И. Львова, В. И. Капинос, В. В. Львов; Под ред. М. М. Разумовской, П. А. Леканта. 7-е изд. М., 2003.

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 7-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович

Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович

Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.05.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000